

T.C.

ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**ET-TEFSÎRU'L-MÜYESSER ADLI ESERİN TEFSİR USÛLÜ
AÇISINDAN İNCELENMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Abdülhalim YILMAZ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

ANKARA-2022

T.C.
ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**ET-TEFSÎRU'L-MÜYESSER ADLI ESERİN TEFSİR USÛLÜ
AÇISINDAN İNCELENMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ
Abdülhalim YILMAZ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

Tez Danışmanı
Prof. Dr. İbrahim Hilmi KARSLI

ANKARA-2022

ONAY SAYFASI

Abdülhalim Yılmaz tarafından hazırlanan “ET-TEFSÎRU’L-MÜYESSER ADLI ESERİN TEFSİR USÛLÜ AÇISINDAN İNCELENMESİ” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği ile Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyesi		Kurumu	İmza
Prof. Dr. İbrahim Hilmi KARSLI		Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi	
Kabul ☐	Red ☐		
Dr. Öğr. Üyesi Fatih KANCA		Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi	
Kabul ☐	Red ☐		
Doç. Dr. Nurdoğan TÜRK		Hacı Bayram Veli Üniversitesi	
Kabul ☐	Red ☐		

Tez Savunma Tarihi:

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Ana bilim Dalı’nda Yüksek Lisans tezi olması için şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Ünvan Ad Soyad

.....

BEYAN

Bu tez içerisindeki bütün bilgilerin akademik kurallar ve etik davranış çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu beyan ederim. Ayrıca bu kurallar ve davranışların gerektirdiği gibi bu çalışmada orijinal olmayan her tür kaynak ve sonuçlara tam olarak atıf ve referans yaptığımı da beyan ederim; aksi takdirde tüm yasal sorumluluğu kabul ediyorum.

.....08.2022

Abdülhalim YILMAZ

TEŞEKKÜR

Tezimizin konusunun tespitinden tekrar tekrar incelenmesine, çalışma aşamalarının takibindeki kılavuzluğundan son hâlini almasına kadar titiz ve özverili bir şekilde danışmanlık yapan kıymetli hocam Sayın Prof. Dr. İbrahim Hilmi Karslı'ya, değerli görüşleriyle araştırmama katkı sunan hocalarım Sayın Doç. Dr. Nurdoğan Türk ve Dr. Öğr. Üyesi Fatih Kanca'ya, hayatımda olduğu gibi çalışmamın her anında desteğini benden esirgemeyen aynı zamanda hocam olan muhterem babam Sayın Dr. Öğr. Üyesi Zekeriya Yılmaz'a, çalışmalarımnda her daim destekçim olan değerli akademisyen Sayın Samed Yazar'a, çalışmalarımın tekrar tekrar okunmasında ve tashihinde yardımcı olan kıymetli ablam Zeynep Yılmaz Öztürk'e, önemli fikirleriyle çalışmama katkı sunan Dr. Abdullah Duman'a, çalışmamı hazırlamam esnasında maddi manevi desteğini esirgemeyerek fedakârlıkta bulunan eşim, kızım ve oğluma şükranlarımı arz eder, teşekkürü borç bilirim.

Abdülhalim YILMAZ

Ankara, 2022

ÖZET

Araştırmada genel amaç, Mushaf tertibiyle hazırlananan Türkçe mealli Kur'ân formatındaki Arapça eserlerden birisi olan *et-Tefsîru'l-Müyesser* adlı eseri, tefsir usûlü açısından incelemektir. Bu minval üzere araştırmada, eserin Kur'ân ilimleri ile ilgili muhtevası örneklendirilerek ele alınmıştır. Selefilik hareketinin öncülerinden olan Suudî Arabistan'daki resmî bir kurum tarafından hazırlanması hasebiyle eserin mezhebî yönünü ortaya koymak da amaçlanmıştır. Bu bakımdan eser tefsir yöntemleri açısından incelenirken bu husus ayrıca değerlendirilmiştir. Çalışmada, tefsirin hazırlanmasında diğer dillere tercüme edilebilir bir metin oluşturma hedefi bulunduğundan eserin kaynaklarının tespiti, tefsir usûlü konularını içermesi nedeniyle mukaddimesinin incelenmesi ve eser üzerine yapılan bir çalışma olması hasebiyle eserin tercümesinin kritize edilmesi gibi konulara da yer verilmiştir.

Eserin tamamı taranarak metodik bakımdan dikkat çeken özelliklerine yer vermeye çalışılmıştır. İhtiyaç duyulan yerlerde tefsir usûlü kaynaklarından istifade edilmiştir. Yine örnek olarak seçilen bazı âyetlerin tefsiri çerçevesinde eserin niteliğini net bir şekilde ortaya koymak için mukayeseli bir şekilde geçmiş tefsirlere atıflar yapılmıştır.

Eserin, rivâyet tefsiri ağırlıklı olduğu, yer yer mezhebî görüşler içerdiği, teorik bilgilere girmeden Kur'ân ilimlerini ihtiva ettiği ve icmâlî tefsir sayılabilecek bir formatta olduğu görülmektedir.

Kanaatimizce eserde âyetler tefsir edilirken haziflerin takdiri ve garîb lafızların güncel bir dilde aktarımı gibi Kur'ân ilimlerinin kullanılması ile yetinilmeyip bunun yanında esbâbu nüzûle başvurulmakta ve rivâyet tefsiri metodu öne çıkmaktadır. Esasen *et-Tefsîru'l-Müyesser*'de izlenen bu yöntem, farklı dillere çevirilen Kur'ân meâllerinin hangi üslup ile kaleme alınması gerektiğine de ışık tutmaktadır. Zira Kur'ân'ın muhataplarının, vahyin nüzûlünde cereyan eden hususları, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) yapmış olduğu açıklamaları, Kur'ân'ın ilk muhataplarının Kur'ân'dan anladıkları hususlar vb. bilgilere ulaşabilmesi, Allah Teâlâ'nın Kur'ân'daki murâdını anlayıp onu hayata yansıtabilmesi için oldukça önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Tefsîr, 'Ulûmu'l-Kur'ân, Meâl, Selefilik.*

ABSTRACT

The general purpose of the research is to examine the work called *at-Tafseer al-Muyassar*, which is one of the Arabic works in the Qur'an format with Turkish translation, which was prepared by preserving the Mushaf order, in terms of tafseer method. In this way, the content of the work related to the Qur'anic sciences has been exemplified in the research. It is also aimed to reveal the sectarian aspect of the work, since it was prepared by an official institution in Saudi Arabia, one of the pioneers of the Salafism movement. In this respect, this issue was also evaluated while the work was examined in terms of interpretation methods. In the study, subjects such as the determination of the sources of the work, the examination of the introduction of the work because it includes the subjects of tafseer, and the critique of the translation of the work because it is a study on the work are also included.

Tafseer has been thoroughly scanned. Methodically, it has been tried to include all its remarkable features. Sources of tafseer method have been used where needed. And, in order to clearly reveal the quality emphasized in the interpretation of some verses selected as an example, references were made to previous tafseers in a comparative way.

It is observed that the narration tafseer is dominant in the work, it includes sectarian views from time to time, contains Qur'anic Sciences without giving theoretical knowledge, and it is in a format that can be considered as a concise tafseer.

While interpreting the verses in the work, it is not contented with the use of Qur'anic sciences such as the appreciation of the verses and the transfer of gharib words in a contemporary language. In addition to these, context of revelation is applied and the method of narration tafsir is also used. In fact, this method of *at-Tafseeru'l-Moyassar* also sheds light on the style in which the translations of the Qur'an should be written. Because, it is very important for the addressees of the Qur'an to understand the will of Allah in the Qur'an and to know all aspects of it in order to reflect it to life: What events took place at the Qur'an's revelation? What were the statements of the Prophet Muhammad? How did the first addressees of the Qur'an understand the Qur'an?

Keywords: *Tafseer, Qur'an Translation, Sciences of Qur'an, Salafism.*

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
İÇİNDEKİLER.....	iii
KISALTMALAR.....	v

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu, Amacı ve Önemi.....	1
2. Kaynak Değerlendirmesi.....	2
3. Araştırmanın Kapsamı ve Yöntemi.....	4

BİRİNCİ BÖLÜM

ESERİN TELİFİ, TELİF AMACI VE KAYNAKLARI

1.1. Eseri Telifi.....	6
1.2. Eserin Mukaddimesi.....	8
1.3. Eserin Yazılış Amacı, Türü ve Üslûbu.....	11
1.4. Eserin Kaynakları.....	15
1.4.1. Mukaddime fî Usûli't-Tefsîr.....	15
1.4.2. Câmi'ü'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân.....	16
1.4.3. Me'âlimü't-Tenzîl.....	16
1.4.4. Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm.....	17
1.4.5. Sahîhu'l-Buhârî.....	18
1.4.6. Sahîhu'l-Müslim.....	19
1.5. Eser Üzerine Yapılan Türkçe Tercüme.....	21

İKİNCİ BÖLÜM

ESERİN TEFSİR YÖNTEMLERİ

2.1. Rivâyet Tefsiri Yönü.....	26
2.1.1. Kur'ân'ın Kur'ân ile Tefsiri.....	27
2.1.2. Kur'ân'ın Sünnet ile Tefsiri.....	32
2.2. Dirâyet Tefsiri Yönü.....	36
2.2.1. Dil Bilimsel Tefsir Yönü.....	37
2.2.1.1. Belâğat.....	38

2.2.1.2. Nahiv.....	40
2.2.1.3. Sarf.....	42
3.2.1.4. Garîb'u'l-Kur'ân.....	43
2.2.2. Mezhebî Tefsir Yönü	46
2.2.2.1. İtikâdî Mezhebî Tefsir.....	46
2.2.2.2. Amelî Mezhebî Tefsir.....	51
2.2.2.3. Diğer Mezheplere Reddiye Niteliğindeki Açıklamalar	52
2.3. Metotla İlgili Diğer Bazı Bilgiler	55

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ESERİN KUR'ÂN İLİMLERİ AÇISINDAN İNCELENMESİ

3.1. Esbâbu'n-Nüzûl	61
3.2. en-Nâsîh ve'l-Mensûh.....	63
3.2.1. Kur'ân'ın Sünnet ile Neshi.....	64
3.2.2. Sünnetin Kur'ân ile Neshi.....	66
3.2.3. Kur'ân'ın Kur'ân ile Neshi.....	67
3.3. Fezâilu'l-Kur'ân	68
3.4. el-Hurûfu'l-Mukatta'a	69
3.5. Müşkilü'l-Kur'ân.....	71
3.6. İ'câzü'l-Kur'ân	74
4.7. İcâzu'l-Kur'ân.....	76
4.8. Mübhemâtü'l-Kur'ân.....	79
4.9. Hitâbu'l-Kur'ân.....	81
4.10. el-Muhkem ve'l-Müteşâbih.....	84
4.11. Aksâmu'l-Kur'ân.....	88
4.12. Kısasu'l-Kur'ân.....	90
4.13. el-Mantûk ve'l-Mefhûm	93
4.14. el-Vücûh ve'n-Nezâir.....	96
4.15. Tenâsubu'l-Âyât ve's-Süver	99
SONUÇ	102
KAYNAKÇA	106

KISALTMALAR

a.s.	: Aleyhisselâm
bk.	: Bakınız
çev.	: Çeviren
ed.	: Editör
h.	: Hicrî tarih
haz.	: Hazırlayan
H.z.	: Hazret
krş.	: Karşılaştırınız
m.	: Mîlâdî tarih
M.Ü.	: Marmara Üniversitesi
ra.	: Radıyallâhu anh
r.anha	: Radıyallâhu anha
s.a.s.	: Sallallâhu ‘aleyhi ve sellem
s.e.t.	: Son erişim tarihi
TDV.	: Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	: Tahkik eden
t.s.	: Tarihsiz
vd.	: Ve diğerleri
vs.	: Vesair

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu, Amacı ve Önemi

Allah Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'i Hz. Peygamber (s.a.s.) aracılığıyla; okunması, anlaşılması ve yaşanması için bütün insanlara göndermiştir. Allah Teâlâ'nın, kullarından Kur'ân-ı Kerîm'i tekrar tekrar okumasını istemesi; muhatabının bilincine, benliğine, hâsılı davranışlarına etkisi olması dolayısıyladır. Kur'ân-ı Kerîm'in semâvâtın fevkinden gelen, yüceler Yücesi'nin mesajı olması; ilk indiriliş zamanından itibaren her harfinin önemsenmesini, anlaşılma ve yaşanmaya çalışılmasını beraberinde getirmiştir. Peygamber örneği de yine Kur'ân'ın anlaşılması ve yaşanması amacına matuftur. Bu amacın gerçekleştiğini gösteren en önemli kare, ilk andan itibaren o yüce Kitab'ın ilimlerini öğrenmeye yönelik teveccühün ortaya çıkmasıdır.

Bu ilimlerden günümüzde başlı başına birer dal hâline gelmiş olan tefsir, hadis, fıkıh ilimlerinin amacı; Kur'ân'ı yani yüce Allah'ın bizden istediği hayat tarzını uygulamamıza katkı sunmaktır. Diğer İslâmî ilimler gibi tefsir faaliyetleri de, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) önderliği ve örneğiyle başlamış, zamanla bu alanda, bir insanın tek seferde taşıyamayacağı kadar çok ve ağır ciltlerden oluşan eserler kaleme alınır olmuştur. Tarihte her ne kadar muhtasar eserler kaleme alınsa da, her şeye hızlıca ulaşma arzusunun öne çıktığı günümüzde Kur'ân muhataplarının Kur'ân ile olan ilişkileri de aynı şekilde hızlı ve kısıtlı zaman dilimlerinde olmaktadır. Dolayısıyla bu meyanda hem efrâdını câmi ağyârını mâni hem de muhtasar eserlere ihtiyaç duyulmaktadır. Günümüzde bu ihtiyaca cevap arayan çeşitli kişi ve kuruluşlar bulunmaktadır. Bunlardan birisi de Suudî Arabistan'daki Melik Fehd Mushaf-ı Şerîf Basım-Yayım Kurumu'dur. Zira bu kurum, derin ilmî izahlarla sözü uzatmadan Kur'ân-ı Kerîm'in mesajını ve yüce Allah'ın bizlere hitabının gayesini ortaya koymak üzere bir çalışma yapmıştır. Bu araştırmada; Suûdî Arabistan İslâm, Davet ve İrşâd Bakanlığı'nın yönetimindeki bir kurum tarafından hazırlanan ve Bakanlık onayıyla günümüzde Mekke ve Medine'de başta Mescid-i Haram ve Mescid-i Nebevî'de kitap raflarında çokça bulunan *et-Tefsîru'l-Müeyesser* adlı özlü tefsir, Kur'ân ilimleri açısından

incelenecektir. Bu tefsirin hem resmi bir dini otoritenin öncülüğünde hem de ilmi bir heyet tarafından hazırlanmış olması, önemini daha da artırmaktadır.

Ayrıca belirtmek gerekir ki günümüzde Suudi Arabistan, selefi anlayış ve hareketleri (Vehhabî) yayma çabası içerisinde bulunan, hatta bu konuda öncü olan bir devlettir. Dolayısıyla eser, mezhebî tefsir ekolü açısından da önem arz etmektedir. Zira tarihte Kur'ân âyetlerine mezhebi açıdan yaklaşan ve mensub olduğu mezhebin kabulleri doğrultusunda Kur'ân'ı tefsir eden birçok müfessir olmuştur. Bu yüzden tez konusu olarak söz konusu eserin seçilmesi, günümüzde hareketli bir alan oluşturan mezhepler arasındaki çekişme ve taassup açısından da önem taşımaktadır. Bu bağlamda eserde böyle bir yönelişin olup olmadığının tespiti yapılmaya çalışılacaktır.

2. Kaynak Değerlendirmesi

Araştırmanın ana kaynaklarını; tefsirler, ulûmu'l Kur'ân eserleri ve klasik lûgat kitapları oluşturmaktadır. Çalışmada kullanılan eserlerin, birincil derecedeki kaynaklar olmasına dikkat edilmiştir. Burada kaynaklar ile ilgili genel bir bilgilendirmede bulunulacaktır.

Araştırmada tefsir usûlü kaynakları olarak başvurulmuş eserler; Ebû Abdillâh Bedru'd-dîn Muhammed b. Abdillâh b. Bahâdır ez-Zerkeşî'nin (ö. 794/1392) *el-Burhân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*, Ebû Abdillâh Muhyiddîn Muhammed b. Süleymân el-Hanefî el-Kâfiyecî'nin (ö. 879/1474) *Kitâbu't-taysîr fî kavâidi 'ilmi't-tafsîr*, Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî eş-Şâfi'î es-Süyûtî'nin (ö. 911/1505) *el-İtkân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*, Muhammed Abdul'azîm ez-Zürkânî'nin (ö. 1367/1948) *Menâhilu'l-irfân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*, Muhammed Ali es-Sâbûnî'nin (1930-2021) *et-Tibyân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*, Mennâ' b. Halîl el-Kattân'ın (1925-1999) *Mebâhis fî 'ulûmi'l-Kur'ân*'ıdır. Ayrıca, 'Ulûmu'l-Kur'ân'ın bir bölümü ile ilgili müstakil olarak kaleme alınmış eserlerden de faydalanılmıştır.

Hadis kaynaklarından Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî'nin (ö. 241/855) *Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl el-Buhârî'nin (ö. 256/870) *el-Câmiu'l-müsnedu's-sahîhu'l-muhtesar min umûri Rasûlillah*

sallallahu aleyhi ve sellem min sünenihî ve eyyâmihi, Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ b. Sevre et-Tirmizî'nin (ö. 279/892) *el-Câmiu'l-kebîr/Sünenü't-Tirmizî* ve Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyn el-Beyhakî'nin (ö.458/1066) *el-Câmi'u'l-musannef fî beyâni Şu'abi'l-îmân* eserlerine, hadis rivâyetlerinin ve nakle dayalı bilgilerin değerlendirilmesi esnasında başvurulmuştur.

Bu eserin önem atfettiği tefsir kaynakları olan Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Mülî el-Bağdâdî et-Taberî'nin (ö. 310/923) *Câmi'u'l-beyân fî te'vîli'l-Kur'ân*, Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ' el-Begavî'nin (ö. 516/1122) *Me'âlimu't-tenzîl*, Ebû'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr'in (ö. 774/1373) *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-azîm*, eserleri çalışma esnasında en çok başvurulmuş kaynaklardan olmuştur.

Söz konusu eserin önem atfettiği İbn Teymiyye'nin (ö. 728/1328) görüşlerine dair Takıyyüddîn Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Abdilhalîm b. Abdisselâm b. Abdillâh b. Ebî'l-Kâsım b. Muhammed el-Harrânî'nin *Mecmû'u fetâvâ*, İyâd b. Abdillatîf b. İbrâhîm el-Kaysî'nin *Tefsîru Şeyhi'l-İslâm İbn Teymiyye el-Câmi' li-ke'lâmi'l-İmâm İbn Teymiyye fî't-tefsîr* eserlerinde, incelenen eserdeki âyet açıklamalarının kaynağı araştırılmıştır.

Tespit edebildiğimiz kadarıyla bu eser ile ilgili daha önce herhangi bir akademik çalışma yapılmamakla birlikte, eserin bir Türkçe tercümesi bulunmaktadır. Tercümenin adı, “*Tefsîru'l-Müeyesser: Kur'ân-ı Kerim Meâl Tefsiri*”dir. Guraba Yayınları tarafından basılan eser, 2 cilttir. Bu eserden, yalnızca “Eser Üzerine Yapılan Türkçe Tercüme” başlığı altında, telifin değerlendirilmesi aşamasında faydalanılmıştır.

Kullanılan âyet meâlleri genel itibariyle; Hayreddin Karaman, Mustafa Çağrı, İbrahim Kâfi Dönmez ve Sadrettin Gümüş'ün hazırlamış olduğu *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsiri*; Halil Altuntaş ve Muzaffer Şahin'in hazırlamış olduğu *Kur'ân-ı Kerim ve Meâli*'dir. Ayrıca zaman zaman bazı âyetlerin tercümesi tarafımızca yapılmıştır.

3. Araştırmanın Kapsamı ve Yöntemi

Araştırmanın kapsamı, seçilen tefsirle sınırlı olmuştur. Söz konusu tefsir, baştan sona taranmıştır. Metodik olarak dikkat çeken bütün özelliklerine yer vermeye çalışılmıştır. İhtiyaç duyulan yerlerde Tefsir Usulü kaynaklarından istifade edilmiştir. Yine örnek olarak seçilen bazı âyetlerin tefsirinde üzerinde durulan hususu net bir şekilde ortaya koymak adına mukayeseli bir şekilde klasik tefsirlere atıflar yapılmıştır.

İncelenen eserde kullanılan bilgilerin kaynağı nadiren belirtilmektedir. Bu sebeple, kullanılan kaynaklar ve eserin türüne dair çalışma alanı kısıtlı görünmektedir. Ancak eserin mukaddimesinde; yapılacak tefsir usûlüne dair bilgi verilmekte, en sağıklı tefsir metodunun rivâyet tefsiri olduğına vurgu yapılmaktadır. Mukaddimede verilen bu ve benzeri bilgilerin de çalışmamıza katkısı olmuştur. Eserin mukaddimesinde, eserde takip edilecek metoda dair zikredilen maddeler, çalışmamızda müstakil bir başlıkta değerlendirilmemiş, ilgili bölüm ve başlıklarda zaman zaman mukaddimeye atıflar yapılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM
ESERİN TELİFİ, TELİF AMACI VE KAYNAKLARI

1.1.Eseri Telifi

Çalışmada incelenen *et-Tefsîru'l-Müeyesser* adlı eseri telif eden, Melik Fehd Mushaf-ı Şerîf Basım-Yayım Kurumu'dur. Bu kurum Melik Fehd b. Abdil'azîz tarafından dünya genelindeki müslümanların Mushaf-ı Şerîf'e, kendi dillerinde Kur'ân-ı Kerîm meâline ve Kur'ân-ı Kerîm'in anlaşılmasına katkı sağlayacak alet ilimlerine artan ihtiyaçlarının giderilmesi amacıyla 1984 yılında Medine'de kurulmuştur.¹ Söz konusu kurumu, Suûdî Arabistan'daki İslâm, Davet ve İrşâd Bakanlığı himaye ve kontrol etmektedir. Bakan, aynı zamanda kurumun genel müdürlüğü görevini de yürütmektedir.²

Kurum, 250 bin metrekarelik bir alanda idari bina, mescid, pazarlama, ulaşım ve sağlık kliniğinden oluşan bir tesise sahiptir. Kurumda üniversite öğretim üyeleri, teknikerler ve idareciler olmak üzere toplam bin yüz kişi çalışmaktadır. Çalışanların %87'si Suudi Arabistan vatandaşıdır.³

Kurumun YouTube video sitesinde <https://youtube.com/user/qurancomplex> kullanıcı hesabı ile kuruma yönelik tanıtım filmi mevcuttur.⁴ 2021 yılında paylaşılan videoda, bir önceki yıl 18 milyon adet Mushaf basıldığı, kurumun açıldığı tarihten itibaren 320 milyon nüsha Mushaf ve tercümeleri ile bilimsel çalışmanın basıldığı, 8 adet el yazması Mushaf, 8 adet hatim ses kaydı, Kur'ân tercümesi 74 adet, 40 bilimsel çalışma ve 7 bilimsel sempozyum yapıldığı belirtilmektedir. Kurumun, ayrıca 7 dilde 12 internet adresine sahip olduğu ifade edilmektedir. Aynı hesaptan, işaret diliyle Kur'ân-ı Kerim'deki bazı sûrelerin içerdiği manaların tefsirine ve bazı konularda yapılmış konulu tefsire dair paylaşımlar ile kurumun düzenlediği bazı online sempozyum kayıtlarına vs. ulaşılabilmektedir.⁵

Kurum tarafından mobil cihazlar için hazırlanmış olan “Kur'ân” uygulamasındaki âyetlerin açıklamalarında, incelemekte olunan *et-Tefsîru'l-Müeyesser* adlı eser

¹ <https://qurancomplex.gov.sa/kfgqpc/ameen-speech/> s.e.t.: 16.04.2022.

² <https://qurancomplex.gov.sa/kfgqpc/kfq-structure/> s.e.t.: 16.04.2022.

³ <https://qurancomplex.gov.sa/kfgqpc/about/> s.e.t.: 16.04.2022.

⁴ <https://youtu.be/xXz2T0CxB70> s.e.t.: 16.04.2022.

⁵ <https://qurancomplex.gov.sa/kfgqpc/about/> s.e.t.: 16.04.2022.

kullanılmaktadır. Ancak uygulamada eserin Türkçe tercümesi yoktur, metin dili ise Arapça'dır.⁶

et-Tefsîru'l-Müyesser'in telifinden evvel aralarında Türkçe'si⁷ de olmak üzere 74 dilde Kur'ân Meâl'i çalışması yapılmıştır.⁸ Bunların yanı sıra Kur'ân ilimlerine dair aynı kurum tarafından telif edilen farklı eserler de bulunmaktadır. *et-Tecvîdu'l-Müyesser* bunlardan birisidir. Bu eser, tecvid ilmi konularının en önemlilerini kısa ve öz bir şekilde ihtiva etmektedir. Söz konusu eserin üslubunun kolay olduğu, eserde tecvid meselelerinin açıkça izah edildiği görülmektedir. İbnü'l-Cezerî ve Süleyman el-Cemzûrî gibi kıraat alimlerinin konuyla ilgili manzum eserlerinden beyitler, delil olarak sık sık kullanılmaktadır.⁹

Kurumun teliflerinden bir diğeri de Garîbu'l-Kur'ân alanıyla ilgili araştırmalara yeni başlayanlar ve orta seviyede olanlar için hazırlanmış *el-Müyesser fî Garîbi'l-Kur'ân*'dır. Bu eserde, Kur'ân'daki garip kelimelerin temayüz eden farklılıkları ortaya konmaktadır. Eser, meâlli Kur'ân Mushafları formatında hazırlanmış olup, âyetler sayfanın üst iç tarafına dayalı bir şekilde, sayfada bulunan her garip kelime de, âyet numarası ile birlikte yanlar ve alt taraf kullanılmak sûretiyle verilmektedir.¹⁰

Ayrıca *Kitâbu usûli'l-îmân fî dav'i'l-Kitâbi ve's-Sünne* adındaki eser de, aynı kurumun telifleri arasındadır. Eserde; Allah'a, meleklerle, kitaplara, peygamberlere, ahirete, kaza ve kadere iman konuları başta olmak üzere; büyük günah işleyeninin durumu, ihsan, velâ, berâ, sahâbenin hakları ve onlara karşı yapılması gereken görevler, sahâbeden sevilmesi gerekenler, ehl-i beyt, hulefâ-i râşidîn, aşere-i mübeşşere, bidatın yasaklanması gibi konulara değinilmekte, ve dahi imanî konulardan bahsedilmektedir. Kitapta verilen bilgilerin kaynakları, âyet ve hadis başta olmak üzere genelde verilmektedir.¹¹ Kitabın; İngilizce, Kürtçe, Azerice, Makedonca, Rusça, Çince gibi çevirileri de internet sitesinde bulunmaktadır.¹²

⁶ Android için indirme linki: <https://play.google.com/store/apps/details?id=com.kfgqpc.mmn> s.e.t: 16.04.2022.

⁷ bk. Ali Özek vd., *Kur'ân-ı Kerîm ve Türkçe Açıklamalı Meâli* (Medine: Melik Fehd li Tabâ'ati'l-Mushafî's-Şerîf, 2018).

⁸ <https://qurancomplex.gov.sa/kfgqpc-quran-translate/> s.e.t.: 16.04.2022.

⁹ <https://epub.qurancomplex.gov.sa/issues/books/TajweedMuyassar/> s.e.t.: 16.04.2022.

¹⁰ <https://epub.qurancomplex.gov.sa/issues/books/MuyassarGhareeb/> s.e.t.: 16.04.2022.

¹¹ <https://epub.qurancomplex.gov.sa/issues/books/UsoulEman-Arabic/> s.e.t.: 16.04.2022.

¹² <https://qurancomplex.gov.sa/kfgqpc-other-books/> s.e.t.: 16.04.2022.

Kurumca telif edilen eserlerden birisi olan *Kitâbu 'z-zikri ve 'd-du 'â fî dav 'i 'l-Kitâbi ve 's-Sünne* eserinde duanın, zikrin, istiğfarın faziletlerinden bahsedilmekte, dua adabından, gündüz yapılacak dualara; uykuya dalmadan önce okunacak dualardan, kendisine yemek ikram edilen kimselere yapılacak dualara, Kadir gecesine yapılacak duadan, istihare duasına varıncaya kadar Hz. Peygamber'in (s.a.s.) birçok konuda yaptığı dua, kaynağı ile birlikte verilmektedir.¹³ Ayrıca bu kitabın İngilizce ve Urduca çevirisi de aynı internet sitesinde yer almaktadır.¹⁴

1.2.Eserin Mukaddimesi

Tefsir tarihinde, telif edilen tefsirlerin mukaddimeleri, tefsir usulüne dair ilk kaynaklar olarak kabul edilir. Bazı tefsir müellifleri; eserlerinde yaptıkları açıklamaların kaynaklarını, hangi metodu takip ettiklerini, Kur'ân'ın muhatabı ve tefsir okuyucusuna mukaddimede belirtmişlerdir. Ayrıca İbn Haldun'un (ö. 808/1406) *Kitâbü 'l- 'iber* adlı eserine yazdığı mukaddimenin başlı başına bir şöhrete kavuşması örneğindeki gibi zaman zaman mukaddimelerin, parçası olduğu eserden ayrı bir şekilde değerlendirildiği de bilinmektedir.¹⁵

Tahlil edilen eser, yedi sayfalık bir mukaddime içermektedir. Mukaddimesinde; Kur'ân'ın bazı özellikleri, onun hidâyet rehberi oluşu, İslâm ümmetinin Kur'ân'a karşı tavrına göre yücelmesi ve zelil hâle gelmesi, Arapların kendi dillerinde indirilmesi sebebiyle Kur'ân'ı en iyi anlayan insanlar oluşu ve bu sebeple onların Kur'ân ile en iyi amel eden insanlar olması gerektiği, Ömer b. Hattâb (ö. 73/693), İmam Şâfi'î (ö. 204/820) ve İbn Kesîr'den (ö.) Kur'ân ile amel etmeye dair nakiller, Kur'ân'ın Allah Teâla tarafından korunacağı gibi hususlara değinilmektedir.¹⁶

Mukaddimede ayrıca tefsir tarihine dair de bazı açıklamalar yapılmaktadır. Buna göre Hz. Muhammed (s.a.s.) Kur'ân'ın lafızlarını ve manalarını beyân etmiştir. Ashâb,

¹³ <https://epub.qurancomplex.gov.sa/issues/books/ThikrDuaa/> s.e.t.: 16.04.2022.

¹⁴ <https://qurancomplex.gov.sa/kfgqpc-other-books/> s.e.t.: 16.04.2022.

¹⁵ Tahsin Görgün, "Mukaddime", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 31/31/119.

¹⁶ Heyet, *et-Tefsîru 'l-Müeyesser* (Medine: Melik Fehd li Tabâ'ati'l-Mushafi'ş-Şerîf, 2019), h.

anlaşılmasında zorluk çekilen manaları Hz. Muhammed'e (s.a.s.) sormuştur. Tâbiîn nesli ise ashâb'dan aldığı bilgiler yanında kendi döneminde insanlara anlaşılması güç gelen hususlarda yaptıkları izahlara bireysel anlayış ve çıkarımlarını da eklemek sûretiyle tefsiri genişletmiştir. Tefsir içindeki bilgilerin çoğalması ile farklı metodlara sahip tefsir okulları ortaya çıkmıştır. Tefsir okullarının en önemlilerinden olan rivâyet tefsiri; Kur'ân'ın Kur'ân'ı tefsiri ile Hz. Peygamber'den (s.a.s.), sahâbeden ve tâbiînden nakledilenleri kapsamaktadır. En önemli rivâyet tefsirlerinin, Taberî'nin *Câmi 'u'l-beyân*, Begavî'nin *Me 'âlimu't-tenzîl*, İbn Kesîr'in *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'azîm* eserleri olduğu vurgulanmıştır. Bu eserlerden sonra tefsirlerde, ictihadî özellik ve dirâyetin ağır basmaya başladığı, çeşitli ilimlerde uzmanlaşmış olan alimlerin, telif ettikleri eserlerinde, özellikle uzmanlık alanlarına giren konularla ilgili âyetlerin izahında detaylı açıklamalara yer verdiği, farklı konuların tefsire dahil edilmeye başlanmasıyla birlikte zaman zaman bidatçı fikirlere de eserlerinde rastlanmaya başlandığı, böylece Kur'ânî hidâyete aykırı, tefsire uymayan fikirlerin yaygınlaşır olduğuna dikkat çekilmektedir.¹⁷

Yine mukaddimede, Kur'ân'ın doğru anlamlarından uzaklaşılmasındaki sebepler şöyle sıralanmakta; böylece eserde bu tür yanlışlara düşülmeyeceğine işaret edilmektedir:

- Güvenilir tefsir kaynaklarından uzaklaşmak,
- Doğru olan metoddan uzaklaşmak,
- Ayetlerin delaletlerini anlamada yeterince titiz olmamak,
- Kişisel eğilimlere ve bidatlara yer vermek,
- Tefsir için gerekli şartları yerine getirmemek.¹⁸

Tefsir tarihinden bahsetmeye devam edilen eserde, dirâyet tefsirine bidatçı fikirlerin dahil edilmeye başlamasından sonra alimlerin, rivâyet tefsirinin çizdiği yolda tefsirin bu görüşlerden arındırılması ve sahih olan istikamete girmesi için çaba harcadıklarını, özellikle asrımızda; Selef-i Sâlih'in kullandığı tefsir usulü kullanılarak yapılan tefsirin sadra şifa olacağı, veciz ve kolay, insanların çoğunluğunun bilgisi olmayan konulardaki Kur'ân'ın manalarının ve delaletlerinin açıklığa kavuştuğu, lafız ve terkiplerin işaret ettiği hususların ortaya çıktığı küçük hacimli bir tefsir ortaya koymanın zorunlu hâle geldiğinden bahsedilmektedir. Aynı şekilde Melik Fehd Mushaf-ı Şerîf Basım-Yayım Kurumu'nun, basımını yapmaları için kurum dışından kendilerine sunulan telifleri dikkatle incelese de bu

¹⁷ Heyet, *et-Tefsîru'l-Müyyesser*, v.

¹⁸ Heyet, *et-Tefsîru'l-Müyyesser*, z.

telifleri tam istedikleri hâle getiremedikleri için yeni bir kolay anlaşılır bir tefsir yazmaya karar verdiği ifade edilmektedir.¹⁹ Okuyucunun kolay bir şekilde anlayabileceği bu tefsirin, Kurum tarafından basılacak olan Kur’ân’ın diğer dillere çevirilerinde temel metin olmasının hedeflendiği belirtilmektedir. Bu bağlamda tefsir oluşturulurken riâyet edilen ilkelere, çalışmamızın “Eserin Yazılış Amacı, Türü ve Üslûbu” başlığında değinilecektir.

Mukaddimede, tefsir tarihi hakkında genel bilgi verildikten ve tahlil edilen eserin yazılış gerekçesi belirtildikten sonra, ilk baskının farklı ilim adamları tarafından tekrar tekrar incelenmesinin akabinde eserin son hâlini aldığı zikredilmektedir.²⁰ Mukaddimede değinilen hususlardan bir diğeri de ilk baskı sonrasında selef akidesi ve tefsir ile ilgili olması sebebiyle “Tasdîk, yakîn” gibi tefsir içerisinde birçok kez kullanılan ıstılahların gözden geçirildiğidir. Yine yüce Allah’ın isimlerinin ve sıfatlarının manaları ile “Sâbiîn, sûr” gibi kelimelerin farklı konumlardaki anlamları aynı ise her bulunduğu konumda aynı ifadelerle tefsir edilmesine dikkat edildiği belirtilmektedir.²¹

Mukaddimede, tefsir içerisinde geçen Hz. Muhammed’e (s.a.s.) yönelik hitapların hepsinin ilk baskıda “Ey Muhammed!” şeklinde ifade edildiği ancak tekrar tekrar yapılan kontroller neticesinde âyetin sibâkında müşriklerin İslâm’a davet edilmesi, müşriklerle tartışma, Ehl-i Kitâb’ın içinde bulunduğu durumun izah edilmesi ya da genel manada tebliğ gibi konular geçiyor ise Hz. Peygamber’e (s.a.s.) yönelik hitapların, “Ey Rasûl!” olarak yazıldığı açıklanmıştır. Aynı şekilde âyetin siyakında müminlere hitap ya da şer’î bir hükmün beyânı gibi konular geçiyor ise “Ey Muhammed!” manalı hitapların “Ey Nebî!” olarak değiştirildiğine dikkat çekilmektedir. Peygamberliği onaylamayanların sözlerinden bahsedilen on bir âyette de “Ey Muhammed!” manalı hitapların değiştirilmeden olduğu gibi bırakıldığı aktarılmaktadır.²²

Yine mukaddimede ilk baskıda olmamakla birlikte, Kur’ân lafzının iki eşit manaya delalet ettiği durumlarda tercih yapılmaksızın her iki mananın da verildiği; siyâkıyla anlaşılabilen âyetlerin tefsirinin birlikte yapıldığı birçok âyetin sonunda Hz. Peygamber’e (s.a.s.) yönelik hitapların, ümmetin geneline hitap ettiği ifade edilmektedir. Son olarak da

¹⁹ Heyet, *et-Tefsîru ’l-Müeyesser*, h.

²⁰ Heyet, *et-Tefsîru ’l-Müeyesser*, y.

²¹ Heyet, *et-Tefsîru ’l-Müeyesser*, y.

²² Heyet, *et-Tefsîru ’l-Müeyesser*, y.

verilen manaların i'râba uygun olmasına dikkat edildiği ve kıraat imamı Asım'ın Hafs rivâyetinin esas alındığı belirtilmektedir.²³

Sonuç olarak; mukaddimenin, eserin kühünü yansıtmaları bakımından amacına matuf bir anlayışla kapsamlı bir şekilde hazırlandığı anlaşılmaktadır. Okuyucuyu esere hazırlama noktasında temel girizgahı yansıtmaktadır. Bu hususun altını çizdikten sonra şimdi ise eserle ilgili diğer önemli detaylara geçilecektir.

1.3.Eserin Yazılış Amacı, Türü ve Üslûbu

Eserin yazılış gerekçesi, mukaddimesinde de değinildiği gibi Selef-i Sâlihîn metodu ile doğru tefsir usûlünü izleyerek Kurum tarafından yapılacak Kur'ân tercümeleleri için temel bir tefsir metni ortaya koymaktır.

Eserin orijinal ismi, “kolay anlaşılır tefsir” anlamındaki *et-Tefsîru'l-Müeyesser*'dir. Türkçe'ye tercümesi “*Tefsîru'l-Müeyesser: Kur'ân-ı Kerim Meâl Tefsiri*” şeklinde yapılmış ve Arapça'sında olmayan “Meâl” ifadesi kullanılmıştır. Bu bakımdan burada eserin türünü tespit etmek adına evvela Kur'ân'ın manalarının aynı dile ya da farklı dillere aktarım üslûplarından olan “terceme” ve “tefsir” kelimelerinin anlamlarına kısaca değinmek faydalı olacaktır. Terceme sözlükte şu anlamlara gelir:

- 1- Kendisine söz ulaşmayan kişiye sözü ulaştırmaktır.
- 2- Bir sözün aynı dilde açıklanmasıdır.²⁴
- 3- Bir sözün başka bir dilde açıklanmasıdır.²⁵

Halk dilinde ise terceme, bir sözü, sahip olduğu dilden başka bir dile nakletmek demektir. Bu manasına göre asıl metindeki her anlamın değil bir anlamın nakledilmesi yeterlidir. Lafzî terceme, asıl metnin nazım ve tertibinin korunarak aktarılma çabasıdır ki her dilin söz dizimi aynı olmadığı için özellikle edebî metinlerde mananın aktarımında ciddi

²³ Heyet, *et-Tefsîru'l-Müeyesser*, k.

²⁴ Ebû't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed Fîruzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-muhît*, thk. Mektebetu tahkîki't-turâs fî müesseseti'r-risâle (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle li't-Tabâ'a ve'n-Neşr ve't-Tevzî', 2005), 1082.

²⁵ Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab* (Beyrut: Dâru Sadr, 1414), 12/229.

eksiklikler olacaktır. Tefsîrî terceme, nazmın ve tertibin düzenine mutabakat aranmaksızın ilgili metnin anlamının ve metin sahibinin maksadının ifade edilmesidir.²⁶ Kur'ân'ın okunan her harfine sevap olduğuna dair nebevî müjdeden²⁷ anlaşılacağı üzere Kur'ân'ın her harfinin anlamı ya da Kur'ân'ın anlamlarına katkısı olacaktır. Dolayısıyla her iki terceme çeşidinde de bu açıdan eksiklikler olacaktır. Kur'ân cümlelerinin çeşitli edebî sanatlar, çeşitli terim ile tarihî şahıs ve mekân isimleri barındırması gibi sebeplerle her iki türde eksiklik olsa da Kur'ân'ın lafzî tercemesinde, tefsîrî tercemesine göre daha çok noksanın bulunması kaçınılmazdır. Kur'ân'ın tercemesindeki noksanlığın kaçınılmaz oluşuna dair Muhammed Hamdi Yazır'ın, "Kur'ân'ı hakkıyla tercüme etmenin mümkün olmaması tabiidir; ancak bu bir meâl olacaktır."²⁸ sözü de Kur'ân'ın tam bir tercemesinin yapılamayacağını göstermektedir. Kaldı ki tercemenin Türkçe Kur'ân anlamına gelmediğine işaretle, Kur'ân'ın anlamlarının noksanı ile ifadesi anlamında meâl isminin kullanılması da Kur'ân tercemesinin imkânı ile ilgili görüşlerden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır.²⁹

Tef'îl babından olan "tefsîr" kelimesine gelince, bu kelimenin kökü "beyan ve izah" anlamındaki "fesr"dir.³⁰ Terim olarak ise tefsîr, Kur'ân-ı Kerîm'in yüce Allah'ın muradına delaletini beşer gücü nisbetince araştıran ilimdir.³¹ Tefsîr ile terceme kavramları arasındaki bazı farklar şunlardır:

- 1- Terceme, asıl metnin yerini almakta ve ona ihtiyaç bırakmamaktadır. Tefsir ise, asıl metinle her daim irtibatlı bir şekilde kalmaktadır.
- 2- Tercemede asıl konudan çıkmak mümkün değil iken, tefsirde farklı konulara değinmek gerekir.
- 3- Terceme, asıl metnin bütün manalarını ve maksatlarını verdiği iddiasında iken, tefsir bu iddiada değildir. Tefsirde tefsir edilen metne ve kendisi için tefsir yapılan kimseye göre bütün mana ve maksatlar ya da bunların bir kısmı, ayrıntılı ya da özet bir şekilde açıklanabilir.

²⁶ Muhammed Abdulazîm Zürkânî, *Menâhilu'l-'irfân fi 'ulûmi'l-Kur'ân* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-'Arabî, 1995), 2/90-92.

²⁷ Muhammed b. İsa b. Sevrâ b. Mûsâ b. Dahhâk Tirmizî, *el-Câmiu'l-kebîr*, thk. Beşşâr 'Avvâd (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1998), "Ebvâbu fezâilî'l-Kur'ân", 15 (No.2910).

²⁸ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, haz. Asım Cüneyd Köksal, Murat Kaya (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2021), 33.

²⁹ Mustafa Öztürk, "Meâl", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2019), EK-2/Ek-2/206.

³⁰ Ebû'l-Huseyn Ahmed el-Kazvînî İbn Fâris, *Mekâyîsu'l-lüga*, thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1979), 4/504.

³¹ Zürkânî, *Menâhilu'l-'irfân*, 2/3.

4- Tercemede, mütercimın aktardığı bütün manaların, asıl metnin ve onun sahibinin kastettiğı manalar olduğı noktasında kesinlik olduğı iddiası varken tefsirde ise müfessirin elinde delil olduğı durumlarda bazen kesin ifadeler kullanılır. Terceme için “hedef dildeki Kur’ân” ifadesinin rahatlıkla kullanılmasının sebebi bu olsa gerektir. Müfessir bazen muhtemel mananın ne olduğunu ve genelde tercih edilen görüşün ne olduğunu belirtirken bazen ise muhtemel manalardan tercihte bulunmamaktadır. Öyle ki müfessir zaman zaman bir kelime ya da cümleinin manasını açıklamakta aciz kaldığını “Sözün sahibi bunu daha iyi bilir.” diyerek belirtir.³²

et-Tefsîru’l-Müeyesser’e gelince, bu esere “terceme” değil de “tefsir” ismi verildiğı görölmektedir. Yukarıda da izah edildiğı gibi terceme, asıl metinden farklı konulara değinmezken tefsir ise muhtelif konulara mutlaka değinmekteydi ki incelediğimiz eserde de durum böyledir. Örneğin *Sahîhayn*’daki rivâyetlerle yapılan rivâyet tefsiri,³³ Yûsuf Peygamber’in (a.s.) gördüğü rüyadan bahseden âyette o rüyanın tabirinin belirtilmesi³⁴ ve Dâvud Peygamber (a.s.) kıssasının aktarılması vesilesiyle Kur’ân muhataplarına verilen mesajın yani kıssadan hissenin ne olduğunun ifade edilmesi, eserde Kur’ân metni haricinde muhtelif konulara değinildiğini göstermektedir.³⁵ Orijinal metne başka bilgi ve yorumların eklenmesi sûretiyle oluşan yeni metin -asıl metnin anlaşılmasına katkı sağlasa dahi- ondan büyük oranda farklı olacaktır. Diğer taraftan terceme edilecek metnin muhtemel her manasının verilmesi onun terceme değil de tefsir adı almasına sebep olmaktadır. Kur’ân metninde çeşitli terimlerin bulunması da tam bir tercemeyi engelleyen etkenlerden birisi olarak görülebilir. Dolayısıyla incelenmekte olan bu eserin türünün tefsir olduğı söylenebilir. Eserin, tefsirin hangi çeşidi içerisine girdiğine gelince, bir tefsirin tahlîli olabilmesi için kelime ve cümle tahlilleri; esbâb-ı nüzûl ile konuyla ilgili Hz. Peygamber (s.a.s.), sahâbe ve tâbiîn’den gelen görüşleri çokça içermesi; belâğat, nahiv ve sarf ilimlerine dair ayrıntılı bilgiler vermesi gerekmektedir.³⁶ İncelenmekte olan eserde böylesi bilgilere çok az değinildiğı ve yalnızca faydalanılan bilgilerden elde edilen sonucun ifade edildiğı görölmektedir. Dolayısıyla âyetlerdeki genel manaya odaklanarak âyetlerdeki maksadı

³² Mennâ’ b. Halîl Kattân, *Mebâhis fi’ulûmi’l-Kur’ân* (Mektebetu’l-Me’ârif li’n-Neşr ve’t-Tevzî’, 2000), 2/93-94.

³³ Heyet, *et-Tefsîru’l-Müeyesser*, 31.

³⁴ Heyet, *et-Tefsîru’l-Müeyesser*, 235.

³⁵ Heyet, *et-Tefsîru’l-Müeyesser*, 445.

³⁶ Ahmed Cemâl Ömerî, *Dirâsât fi’t-tefsîri’l-mevdû’i li’l-kasasi’l-Kur’ânî* (Kâhire: Mektebetu’l-Hancî, 1986), 38.

okuyucu tarafından anlaşılır bir şekilde ortaya koymayı hedefleyen böyle eserlere icmâlî tefsir denmektedir.³⁷

et-Tefsîru'l-Müyyesser'in mukaddimesinde eserde uyulacak bazı prensipler zikredilmektedir. Bahsedilen hususlara çalışma içerisinde atıflar yapılacak olup bunlar ayrı bir başlıkta değerlendirilmeyecektir. Eserin metodunda riâyet edileceği belirtilen ilkeler ise şunlardır:

- 1- Âyetleri, itikadda selef-i sâlih yöntemine göre tefsir etmek.
- 2- Rivâyetleri aktarırken sahih olanları öncelemek.
- 3- Sahih olan ya da en çok tercih edilen nakli almakla yetinmek.
- 4- Kur'ânî hidâyeti ve makâsıd-ı şerî'ayı tefsir boyunca vurgulamak.
- 5- Tefsir esnasında garîb lafızların manalarını, öz ve kolay bir şekilde vermek.
- 6- Konuyla ilgili diğer âyetlerdeki fazla bilgileri aynı konudaki bütün âyetlerde vermekten kaçınarak yalnızca âyette belirtilen manayı tefsir etmekle yetinmek.
- 7- Zaruret olmadıkça rivâyet nakletmeden, âyetin manasını doğrudan ifade etmek.
- 8- Tefsirde, Asım kıraatinin Hafs rivâyetini esas almak.
- 9- Kıraat farklılıkları, nahiv, sarf, i'râb ve belâgat ilimleri ile ilgili bilgi vermekten kaçınmak.
- 10- Her âyeti müstakil olarak tefsir etmeye çalışmak. Ancak zaruret hâlinde, yani mana irtibatından dolayı iki ya da daha çok âyetin tefsirini birleştirmek. Yine zaruret olmadıkça Kur'ân naslarının lafızlarını tekrarlamamak. Her âyetin başında âyet numarasını zikretmek.
- 11- Tefsirde, eserin diğer dillere tercüme edileceği göz önünde bulundurularak ıstılâhî tabirler kullanmaktan kaçınmak.³⁸

Söz konusu bilgiler ışığında eserin genel kitleye hitap eden, bununla birlikte tefsir ilminin metotlarından yararlanarak ilmî bir gözle okuyacak kitleyi de dikkate alan bir yöntemle yazıldığı söylenebilir. Eserin yöntemi ifade edildiğine göre şimdi ise içerik ve muhteva bakımından kaynaklarına değinilecektir.

³⁷ Ömerî, *Dirâsât fi't-tefsîri'l-mevdû'î li'l-kasasi'l-Kur'ânî*, 41.

³⁸ Heyet, *et-Tefsîru'l-Müyyesser*, t.

1.4.Eserin Kaynakları

Eserin herhangi bir yerinde faydalanılan kaynaklardan bahsedilmemekle birlikte, eserde rivâyet tefsirlerine ayrı bir önem verildiği ve selef-i sâlihînin yolundan gidileceği belirtilmektedir. Dolayısıyla eserde genelde ehl-i sünnete, özelde selefe ait kaynakların kullanıldığı söylenebilir. Bununla beraber, gerek eserin mukaddimesinde gerekse âyetlerin açıklamalarındaki metinler içerisinde övgü ile anılan veya yer yer görüşleri aktarılan eserlerin, *et-Tefsîru'l-Müyyesser*'in kaynakları arasında yer aldığı söylenebilir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla *et-Tefsîru'l-Müyyesser*'de aşağıdaki kaynakların kullanıldığı söylenebilir.

1.4.1. Mukaddime fî Usûli't-Tefsîr

et-Tefsîru'l-Müyyesser'in kaynaklarından ilki; İbn Teymiyye'nin tefsir usûlüne dair kaleme aldığı *Mukaddime fî usûli't-tefsîr* adlı eseridir. Bu eserde; sahâbe ve tâbiîn Kur'ân'ın manalarının aktarımı noktasındaki katkıları, tefsirde selefin ihtilafı, tefsirde nakil ve istidlal yollarındaki ihtilaf, Kur'ân'ın Kur'ân veya sahâbe kavli yahut tâbiîn kavli ile tefsiri, salt re'y ile tefsir, Kitap ve Sünnet'e en yakın tefsirler ve yedi kıraatın cem'i gibi konulara değinilmektedir.³⁹

Yine mukaddimesinde; spesifik olarak hangi eserinden faydalandığı açıkça belirtilmemekle birlikte İbn Teymiyye, “Şeyhülislam” olarak vasıflandırılarak onun tefsir usûlü ve tefsir çeşitleri hakkındaki görüşlerine yer verilmektedir. Dolayısıyla bu noktada onun görüşlerinin benimsendiği söylenebilir. Örneğin; mukaddime tefsir tarihine dair yapılan kısa açıklamada Hz. Peygamber'in (s.a.s.) müfessirliği ile ilgili İbn Teymiyye'den “Şunun bilinmesi gerekir ki: Allah Rasulü (s.a.s.) ashâbına Kur'ân'ın lafızlarını beyân ettiği gibi, manalarını da beyân etmiştir. Allah Teâla'nın 'İnsanlara indirileni onlara beyân etmen için...'”⁴⁰ âyetindeki sözü her iki kısmı da kapsamaktadır.”⁴¹ şeklinde alıntı yapıldığı görülmektedir.⁴²

³⁹ bk. Ebû'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Abdisselâm b. Abdillâh b. Ebî'l- Kâsım b. Muhammed el-Harrânî İbn Teymiyye, *Mukaddime fî usûli't-tefsîr* (Beyrut: Daru Mektebeti'l-Hayât, 1980).

⁴⁰ Nahl Sûresi 16/44.

⁴¹ İbn Teymiyye, *Mukaddime fî usûli't-tefsîr*, 9.

⁴² Heyet, *et-Tefsîru'l-Müyyesser*, v.

1.4.2. Câmi‘u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân

Eserin kaynaklarından ikincisi; İbn Cerîr et-Taberî’nin *Câmiu’l-beyân ‘an te’vîli  yi’l-Kur’ân* adlı eseridir. Taberî’nin tam ismi Eb  Ca’fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el- m l  et-Taberî el-Ba d d ’dir. Doğum tarihi hicr  224 yılı olup hicr  310 yılında vefat etmiştir.⁴³

Fıkıh, tefsir, kıraat, hadis, tarih ilimlerinde temayüz etmiş olan Taberî, asrının önde gelen ilim adamlarındandır. *Câmi‘u’l-beyân ‘an te’vîli  yi’l-Kur’ân* tefsirinde; ahkâm, nâsih, mensûh, m  kil, garîb, tevil ehli ile ulemanın ihtilafları ve bunlardan doğru olanı, i’râb, kıssalar, kıyamet ile ilgili haberler vs. konularını kelime kelime, âyet âyet, isti’ zededen itibaren ele almıştır.⁴⁴

İbn Teymiyye de bundan ötürü Taberî tefsirini; kesin senedli nakillerle seleften nakiller yapması, Muk til b. Bekir ve Kelb  gibi m ttehemlerden⁴⁵ nakil yapmaması ve bidat barındırmaması yönleriyle en sağlıklı tefsir addetmektedir.⁴⁶ Yine mukaddimesinde, *Câmi‘u’l-beyân* tefsirinden, onun en önemli ve hacmi en büyük rivâyet tefsirlerinden birisi olduğu ifade edilmektedir.⁴⁷

1.4.3. Me’âlimü’t-Tenzîl

Tahlil edilmekte olan eserin kaynaklarından    nc s  Begavî’nin *Me’âlimü’t-Tenzîl* adlı eseridir. Hüseyin b. Mes’ d el-Ferrâ Ebû Muhammed el-Be av ; hadis, fıkıh ve tefsir alanlarına hakim, z hid, ilmiyle  mil birisi olaral addedilmektedir. * erhu’s-sünneti ve’l-*

⁴³ Kattân, *Mebâhis f  ‘ulûmi’l-Kur’ân*, 2/29.

⁴⁴  ems dd n Muhammed b. Al  b. Ahmed el-Mıs r  Dâvûdî, *Tabakâtu’l-m fessir n* (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l- ilmiyye, ts.), 2/112.

⁴⁵ Müttehem: Bir hadis terimi olarak rivâyet kusurlarından biriyle ve özellikle yalancılık veya hadis uydurmakla itham edilen r viler hakkında kullanılan ağır bir cerh lafzî.(Emin   ikkutlu, “Müttehem”, *Türkiye Diyanet Vakfı İ l m Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/226.)

⁴⁶ İbn Teymiyye, *Mukaddime f  usûli’t-tefsîr*, 51.

⁴⁷ Heyet, *et-Tefsîru’l-Müyesser*, z.

mesâbîh, *Fetâvâ meşhûra* gibi eserleri vardır. Beğavî, Muhyî's-sünne ve Ruknu'd-dîn lakabları ile tanınmaktadır. Hicrî 516 yılında Merv'de vefat etmiştir.⁴⁸

Çeşitli ilim dallarında eserleri olan Beğavî, *Me'âlimu't-tenzil* adlı tefsir eserini rivâyete dayalı olarak yazarak hadis alanında bir otorite olduğunu belli etmiştir. Beğavî, eserinde rivâyet zincirini zikrederken zaman zaman isnad zincirini de hazfetmiştir. Bazen fıkıh usulüne, bazen de fikhî konulara, farklı görüşleri de zikretmek sûretiyle değinmiştir. Kıraat farklılıklarına, nahiv ve lügat konularına da yer veren Beğavî eserini, selefilik ve ehl-i sünnet çizgisinde kaleme almıştır.⁴⁹

Beğavî'nin *Me'âlimü't-tenzil* adlı bu eseri, *et-Tefsîru'l-Müeyesser*'in mukaddimesinde en önemli rivâyet tefsirleri arasında zikredilmekte olup bunun sebebinin ise nakledilen rivâyet ve görüşlerin en sahih olanının tercih edilme gayreti olduğu belirtilmektedir.⁵⁰

İbn Teymiyye, *Me'âlimu't-tenzil*'in bidat ve zayıf hadislerden epeyce uzak olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca söz konusu eserin Sa'lebî tefsirinin muhtasarı olduğunu ancak Sa'lebî tefsirindeki uydurma hadisleri, bidatları ve birçok şeyi kırpma sûretiyle oluşturulduğunu söylemektedir.⁵¹

1.4.4. Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm

et-Tefsîru'l-Müeyesser'in kaynaklarından birisi de; İbn Kesir adıyla meşhur olan müfessir Ebû'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkî eş-Şâfiî'nin *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm* adlı tefsiridir. İbn Kesîr; bu eserinde Kur'ân'la Kur'ân'ın tefsirini yapmış ayrıca âyetleri merfû', mevkûf ve maktû hadislerle açıklamaya çalışmış, bunların kaynaklarını zikretmiş, İsrailiyata fazla dalmamış, hatta zaman zaman o tür rivâyetleri tenkid etmiştir. İrab, belâğat, fıkıh konularına

⁴⁸ Tâcuddîn Abdulvehhâb İbn Takiyyiddîn Subkî, *Tabakâtu's-şâfi'îyyeti'l-kübrâ*, thk. Mahmûd Muhammed Tanahî - Abdulfettâh Muhammed Hulv (Hicrî li't-Tabâ'a ve'n-Neşr ve't-Tevzî', 1413), 7/75.

⁴⁹ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi* (Ankara: Fecr Yayınları, 2005), 563-578.

⁵⁰ Heyet, *et-Tefsîru'l-Müeyesser*, z.

⁵¹ İbn Teymiyye, *Mukaddime fî usûli't-tefsîr*, 51.

ihtiyaç nisbetinde yer vermiş ve pek çok özelliği bünyesinde barındıran bir tefsir kaleme almıştır.⁵²

Yine söz konusu eserin mukaddimesinde, bu tefsirin en önemli ve en faydalı rivâyet tefsirlerinden birisi olduğu belirtilmektedir.⁵³ Ayrıca kaynak olarak kullanıldığı belirtilmeksizin zaman zaman bu tefsirden alıntılar yapılmaktadır.⁵⁴

İbn Kesîr, itikadda Eş‘arî, fıkıhta Şâfiî olsa da mezhebî taassub içerisinde bulunmamaktadır. Bir görüşte, İbn Teymiyye’nin talebeliğini yapmasının etkisiyle Hanbeli mezhebinin fikirlerini de savunmuş, dini-siyasî mevzularda ise çoğunlukla hocasının izinden gitmiştir.⁵⁵ Bu eserde İbn Kesîr’in kaleme aldığı tefsirden övgüyle bahsedilmesinin sebeplerinden birisinin de İbn Teymiyye ile bağlantısı olabileceğini ifade etmek gerekmektedir.

1.4.5. Sahîhu’l-Buhârî

Tam adı *el-Câmi‘u’l-müsnedü’s-sahîhu’l-muhtasar min umûri Rasûlillâh (s.a.s.) ve sünenihi ve eyyâmihî* olan eserin müellifi, Ebû Abdullah el-Buhârî’dir (ö. 256/870). Alimlerin çoğunluğu bu eserin en sahih rivâyetleri taşıdığına ittifak etmişlerdir. Buhârî’nin bu eseri altı yüz bin hadis rivâyetinden seçerek oluşturduğu belirtilmektedir.⁵⁶

Sahîhayn, “iki sahih” anlamına gelmektedir. Alimlerin ittifak ettiği üzere Buhârî ve Müslim’in (ö. 261/875) derledikleri en sahih hadisleri içeren *el-Câmi‘u’l-müsnedü’s-sahîh*’leri için bu tabir kullanılır.⁵⁷ Sahîh hadis; şaz ve muallel olmayan, senedinin başından sonuna kadar kopukluk olmaksızın adalet ve zabt vasıflarını haiz ravilerce nakledilen hadis anlamına gelmektedir.⁵⁸

⁵² Muhsin Demirci, *Tefsir Tarihi* (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2014), 147.

⁵³ Heyet, *et-Tefsîru’l-Müeyyess*, z.

⁵⁴ Ebû’l-Fidâ’ İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav’ el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkî eş-Şâfiî İbn Kesîr, *Tefsîrû’l-Kur’ânî’l-‘Azîm*, thk. Muhammed Hüseyin Şemsu’d-dîn (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-‘İlmiyye, 1419), 1/121.

⁵⁵ Demirci, *Tefsir Tarihi*, 143.

⁵⁶ Ebû Zekeriyâ Muhiyiddîn Yahyâ b. Şeref Nevevî, *Mâ temessü ileyhi hâcetü’l-kârî li Sahîhi’l-İmâmi’l-Buhârî*, thk. Ali Hasan Ali Abdulhamîd (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-‘İlmiyye, 1405), 39,41.

⁵⁷ Nevevî, *Mâ temessü ileyhi hâcetü’l-kârî li Sahîhi’l-İmâmi’l-Buhârî*, 39.

⁵⁸ Ebû ‘Amr Osmân b. Abdîrrahmân Takiyyuddîn İbnu’s-Salâh, *Mukaddimetu İbni’s-Salâh*, thk. Nureddîn ‘İtr (Beyrut: Dâru’l-Fikri’l-Mu‘âsır, 1986), 1/11-12.

et-Tefsîru'l-Müeyesser adlı eserde müminlerin yapması istenen duadan bahseden Bakara Sûresi'nin 201. âyetinin açıklamasında, Hz. Muhammed'in (s.a.s.) en çok yaptığı duanın, âyette geçen bu dua olduğu ve kaynağının da *Sahîhâyın* olduğu ifade edilmektedir.⁵⁹ Yine Buhârî'nin *Sahîhi*'nin isminin zikredildiği tek açıklamanın bu âyette olduğu tespit edilmiştir. Kalem Sûresi'nin 42. âyetinin açıklamasında ise yüce Allah'ın vasıfları ile ilgili kıyamet günündeki durum ile ilgili *Sahîhayn* tabiri kullanılmaksızın Buhârî ve Müslim'in rivâyet ettiği belirtilen bir rivâyet kullanılmaktadır.⁶⁰ Ayrıca her ne kadar ismi zikredilmese de eserde farklı âyetlerin açıklamalarında kullanılan bilgilerin kaynağının da Buhârî'nin bu eseri olduğu, çalışma içerisinde örnekleriyle gösterilecektir.

1.4.6. Sahîhu'l-Müslim

Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî tarafından kaleme alınan bu eser, *Sahîh-i Müslim* ismiyle meşhur olup esas adı, *el-Câmi'u's-sahîh*'tir. Yazarın kendisi, kitabını *el-Müsned* ve *el-Müsnedü's-sahîh* olarak isimlendirmektedir.⁶¹ *Sahîhayn*'a verilen önem, hadis literatüründe sahih hadislerden hangisinin önceleneceğinin bu iki kitaba göre düzenlenmesinden anlaşılmaktadır. Buna göre en muteber sahih hadisler şöyle sıralanır:

“Buhârî ve Müslim'in her ikisinde de zikredilen sahih hadisler,
Buhârî'nin Müslim olmaksızın tek başına zikrettiği sahih hadisler,
Müslim'in Buhârî olmaksızın tek başına zikrettiği sahih hadisler,
Buhârî ve Müslim'in şartına uyan sahih hadisler,
Buhârî'nin şartına uyan sahih hadisler,
Müslim'in şartına uyan sahih hadisler,
Buhârî ve Müslim'in şartına uymasa da başkasının naklettiği sahih hadisler.”⁶²

⁵⁹ Heyet, *et-Tefsîru'l-Müeyesser*, 31.

⁶⁰ Heyet, *et-Tefsîru'l-Müeyesser*, 565.

⁶¹ M. Yaşar Kandemir, “Müslim b. Haccâc”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/32/93-94.

⁶² İbnu's-Salâh, *Mukaddimetu İbni's-Salâh*, 1/27.

Dahası *Sahîhayn*'a gösterilen itibar bununla da sınırlı değildir. Nitekim, hadislerin sahihliğini ifade etmek üzere “hadiste ittifak olduğu”nu belirtmek için “muttefekun aleyh” ifadesi kullanılmaktadır ki bundan kasıt, Buhârî ve Müslim’in ittifakının olduğudur.⁶³

Sahîhayn'ın en muteber hadis kaynağı olduğu üzerinde hemfikir olan alimlerin çoğunluğu, bunlardan en sahih hadis rivâyetlerini içeren eserin Bûhârî'ye ait olduğunu ifade etse de Ebû Ali en-Nîsâbü'rî ve Mağrib'li bazı alimler, Müslim'e ait eserin daha sahih olduğunu söylemektedirler.⁶⁴

Aynı şekilde bu eserde *Sahîhayn*'da geçtiği şekliyle Hz. Peygamber'in (s.a.s.) en çok yaptığı duanın Bakara Sûresi'nin 201. âyetindeki dua olduğu ifade edilmektedir. İlgili rivâyetlere bakıldığında Buhârî'deki rivâyette⁶⁵ de Müslim'deki rivâyette⁶⁶ de Hz. Peygamber'in en çok yaptığı duanın bu olduğundan bahsedilmektedir. Kalem Sûresi'nin 42. âyetinin açıklamasında ise kıyametteki gerçekleşecek bir durumdan bahsedilirken *Sahîhayn* tabiri kullanılmaksızın Buhârî ve Müslim'in rivâyet ettiği belirtilen bir rivâyet kullanılmaktadır.⁶⁷

Eserin kaynakları genel itibariyle tefsir ve hadis çevrelerince sık kullanılan ve istifade edilen eserlerden oluşmaktadır. Ancak İbn Teymiyye ve eseri bu noktada farklı bir yerde durmaktadır. Selef anlayışının temsilcisi kabul edilen İbn Teymiyye etkisinde yazılan bir tefsirin onun görüşlerinden azade kalması imkansızdır ki nitekim araştırmamız bağlamında düşünüldüğünde zaten böyle etkinin bilinçli bir tercihle oluşturulduğunu net bir şekilde ifade edebiliriz. Bu bilgiler ışığında ana hatlarıyla eserin Türkçe tercümesi değerlendirilecektir.

⁶³ İbnu's-Salâh, *Mukaddimetu İbni's-Salâh*, 1/28.

⁶⁴ Nevevî, *Mâ temessü ileyhi hâcetü'l-kârî li Sahîhi'l-İmâmî'l-Buhârî*, 39-40.

⁶⁵ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl Buhârî, *el-Câmiu'l-müsnedu's-sahîhu'l-muhtasar min umûri Rasûlillâh sallallahu aleyhi ve sellem min sünenihî ve eyyâmihî*, thk. Muhammed b. Züheyr b. Nâsır (Dâru Tavki'n-Necât, 2001), “Tefsîr” 2 (No.4522).

⁶⁶ Ebû'l-Hasen Muslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nîsâbü'rî Müslim, *el-Müsnedü's-sahîhu'l-muhtasar binakli'l-'adl 'ani'l-'adl ilâ Rasûlillâh (s.a.s.)*, thk. Muhammed Fuâd 'Abdulbâkî (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 1374/1955), “Kitâbu'z-zikri ve'-du'â ve't-tevbe ve'l-istiğfâr” 26.

⁶⁷ Heyet, *et-Tefsîru'l-Müeyesser*, 565.

1.5.Eser Üzerine Yapılan Türkçe Tercüme

et-Tefsîru 'l-Müeyesser adlı eserin, Guraba yayınlarından çıkan iki ciltlik Türkçe bir tercümesi yapılmıştır. Eserin bu tercümedeki ismi “*Tefsîru 'l-Müeyesser: Kur'ân-ı Kerîm Meâl Tefsiri*”dir. Söz konusu isimlendirmenin birinci kısmında eserin Arapça olan isminin transkripsiyona⁶⁸ tabi tutulduğu, bu esnada da Arapça dilbilgisi kurallarının ihlal edildiği görülmektedir. Zira eserin orijinal ismi, sıfat tamlamasından oluşmakta iken tercümedeki başlıkta eserin adı isim tamlaması şeklinde yer almaktadır. Çalışmamızın hazırlanması sürecinde 26.10.2021 tarihinde yapılan baskıda ise yukarıda belirtilen hatalı isimlendirmenin “*Et-Tefsîru 'l-Müeyesser: Kur'ân-ı Kerîm Meâl Tefsiri*” şeklinde düzeltildiği tespit edilmiştir. Tercümede yer alan ikinci isimlendirmede ise eserin türüne dair fikir vermesi amaçlanarak “meâl” ifadesine yer verildiği müşahade edilmektedir. Eserin orijinalinde de tercümesinde de âyetin ifade ettiği anlam için ayrı ayrı meâl ve tefsir yazılmamış, tek açıklama yapılmakla yetinilmiştir.

et-Tefsîru 'l-Müeyesser, Arapça orijinalinde Türkçe Kur'ân meâllerinde görmeye alışık olduğumuz formatta okuyucuya sunulmuştur. Şöyle ki Kur'ân Mushafındaki 604 sayfa sayısı, cüz ve hizb sayıları vs. bütün düzeni aynen muhafaza edilmiştir. Aynı zamanda yine diğer Türkçe meâlli Mushafaların formatında, tek sayfada Kur'ân'ın Arapça metninin yanında, her âyetin numarası ile açıklaması verilmiştir. Türkçe tercümesinde ise Türkçe meâllerde bulunan Mushaf düzeninin gözetilmediği, iki ciltlik tefsir olarak sunulduğu görülmektedir. Zira orijinal metnin bütün dillerde aynı manayı ifade edecek bir tercüme ile hedef dile aktarılamaması ve yazara yorum hakkı vermesi, tercümenin, orijinaldeki formatın dışına çıkılmanın başlıca sebeplerinden birisi olabilir.

et-Tefsîru 'l-Müeyesser'in yazılış amacı her dilde aynı manayı ifade edecek temel bir metin ortaya koymaktır. Bu hedefe ulaşıp ulaşılmadığı eseri, tercümesi ile kıyaslamak sûretiyle anlaşılabacaktır. Bu bakımdan elimizde bulunan Türkçe tercümesinde söz konusu hedefe ne kadar ulaşıldığı aşağıda değerlendirilecektir.

⁶⁸ Bir alfabede yer alan harflerin bazı özel işaretler ilâvesiyle başka bir alfabenin karakterlerine çevrilmesi.(İsmail Durmuş, “Transkripsiyon”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/306.)

Yapılan incelemede eserin Arapça orijinal metninde, metnin içinde ya da en sonunda olmak üzere esasen Kur'ân metninde bulunmayıp ziyade olan açıklamalar yapılabildiği görülmektedir. Yapılan açıklamaları Kur'ân metninden ayırmak için herhangi bir noktalama işareti kullanılmamaktadır. Buna karşın eserin Türkçe tercümesinde, âyet ya da âyet gruplarının sonunda, ulaşılan çıkarım ya da yeri gelmişken verilmek istenen bilginin parantez içinde aktarıldığı görülmektedir. Örneğin; وَالصَّافَّاتِ صَفًّا فَالزَّاجِرَاتِ زَجْرًا فَالتَّالِيَاتِ ذِكْرًا "İِنَّ إِلَهَكُمْ لَوَاحِدٌ" *"Sıra sıra dizilmiş olanlara, (yanlısları) engellemeye çalışanlara ve anmak için okuyanlara andolsun ki kuşkusuz tanrınız bir tekdir."*⁶⁹ Âyet grubunun açıklamasının sonunda yemin ile ilgili bilgilere yer verilmektedir. Oysa eserin asıl metninde yemin ile ilgili açıklamanın farklı kategorideki bir bilgi olduğuna dair herhangi bir noktalama işareti kullanılmamaktadır.⁷⁰ Buna mukabil eserin tercümesinde ilgili açıklamanın parantez içinde verildiği müşahede edilmektedir.⁷¹

Bundan başka Arapça metinde âyet metninin haricinde verilen ek bilgilerin, eserin Türkçe tercümesinde parantez içinde verilmesinin tercüme isminin hakkını verme çabası olarak görülebilir. Zira eserin tercümesi, "Meâl Tefsiri" olarak isimlendirilmektedir. Hâl böyle olunca yani hem meâl hem tefsir olma iddiasından mütevellid, bu tercümede iki türün de özelliklerini taşıma kaygısı sezilmektedir. Sonuçta meâl metni olarak, Hitâbullah'ın diğer dile en yakın aktarımı olma çabasından dolayı Kur'ân metninin haricindeki açıklamaların, metin dışı olduğunun belirtildiği görülmektedir. Tefsir metni olarak ise âyetin içerdiği ilahi mesajlarla birlikte Kur'ân metni dışında da çeşitli bilgilere değinilmektedir. Yukarıdaki örnekte görüldüğü üzere âyet gruplarının bir arada izah edildiği durumlar eserin tercümesinde de aynı şekilde yansıtılmaktadır.

Vurgulamak gerekirse Kur'ân-ı Kerîm'i farklı dillere aktarırken kullanılmak üzere temel bir metin ortaya koyarken bu metnin tercüme esnasında asgari ölçüde değişime uğraması amaçlanmalıdır. Asıl metnin tercüme edilen dilde çok fazla değişikliğe uğramaması için de tercümenin yoruma kapalı bir şekilde, ilave açıklamaya ihtiyaç duyulmayan bir tercüme ile diğer dile aktarılabilmesi gerekmektedir.

⁶⁹ es-Sâffât 37/1-4.

⁷⁰ Heyet, *et-Tefsîru 'l-Müyesser*, 446.

⁷¹ Heyet, *Tefsîru 'l-Muyesser Kur'ân-ı Kerîm Meal Tefsiri*, çev. Mustafa Öztürk (İstanbul: Guraba Yayıncılık, 2016), 2/288.

et-Tefsîru'l-Müyesser'in Türkçe tercümesinde âyetlerin açıklanması için aktarılan bilgilerin orijinalinkinden farklı, tefsîrî tercüme tekniği ile ifade edildiği görülmektedir. Örneğin; “*Sûr’a* “وَيَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّورِ فَفَرَعَ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ إِلَّا مَنْ شَاءَ اللَّهُ وَكُلُّ أَتَوِّهٍ دَاخِرِينَ” üfürüldüğü gün, -Allah'ın diledikleri müstesna-, göklerde ve yerde bulunanlar hep dehşete kapılır. Hepsi boyunları bükük olarak O'na gelirler.”⁷² âyetinin Arapça metni şöyledir: “واذكر -ايها الرسول- يوم ينفخ الملك في القرن ففرع من في السماوات ومن في الأرض فزعاً شديداً من هول النفخة،”⁷³ Türkçe tercümesindeki açıklama ise şu şekildedir: “*Ey Rasûl! Meleğin 'sûr'a üfleyeceği o günü hatırlat! O gün göklerde ve yerde bulunan herkes 'sur'a üfürüşün dehşetinden dolayı şiddetli bir korkuya kapılır. Ancak Allah'ın lütufta bulunup o korkudan muhafaza ettiği müstesna kimseler hariç. Bütün kullar zelil ve boyun bükmüş bir hâlde Rablerinin huzuruna gelir.*”⁷⁴ Hâlbuki eserin orijinalinde Arapça olarak yapılan açıklamada “الصور” kelimesi “القرن” olarak ifade edilmektedir. “القرن” ise “ses çıkaran eğri boynuz” anlamına gelmektedir.⁷⁵ Arapların dahi sûr kelimesini anlamama ihtimalinden hareketle, “القرن” kelimesi ile açıklanan “الصور” kelimesinin, aynı amaçla Türkçeye tercüme edilmesi beklenirken, sûr kelimesi ile açıklanmaktadır. Bu da gösteriyor ki tercüme yapılırken inisiyatif kullanılarak tefsîrî tercüme yapılmış olmaktadır.

Buna dair diğer bir örnek ise “*O gün sûra üfürülür ve günahkârları o gün gözleri göğermiş olarak toplarız.*”⁷⁶ âyetidir. Âyetin Arapça izahı şöyledir: “يوم ينفخ الملك في الصور لصيحة البعث، ونسوق الكافرين ذلكم اليوم وهم زرق، تغيرت ألوانهم”⁷⁷ Eserin Türkçe tercümesinde ise aynı âyet şöyle çevrilmektedir: “*O gün melek, diriliş için “sûr”a üfler. Biz de o gün kâfirleri yaşadıkları dehşetten ve sıkıntılı hallerden dolayı renkleri atmış ve gözleri masmavi (feri kaçmış, donuklaşmış) bir hâlde mahşer meydanına sürükleriz.*”⁷⁸ Tercümede gerek âyette gerekse âyetin Arapça açıklamasında bulunan “زرق” ifadesi için parantez içinde açıklama yapma ihtiyacı hissedildiği görülmektedir. Sonuçta şunu belirtmek yerinde olacaktır: *et-Tefsîru'l-Müyesser*'de uzun cümleler yerine daha kısa cümleler kullanmak, cümle öğelerini hafzetmeden zikretmek, zamir kullanmaktan uzak durmak sûretiyle, tercümanın inisiyatif

⁷² Neml 27/87.

⁷³ Heyet, *et-Tefsîru'l-Müyesser*, 384.

⁷⁴ Heyet, *Tefsîru'l-Müyesser Kur'ân-ı Kerîm Meal Tefsiri*, 2/165.

⁷⁵ Adil Bebek, “Sûr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2009), 37/534.

⁷⁶ Tâhâ 20/102.

⁷⁷ Heyet, *et-Tefsîru'l-Müyesser*, 319.

⁷⁸ Heyet, *Tefsîru'l-Müyesser Kur'ân-ı Kerîm Meal Tefsiri*, 1/632.

almasının önüne geçilecek ve böylelikle “her dilde aynı manayı ifade edecek temel bir metin ortaya koymak” hedefi daha büyük oranda gerçekleşmiş olacaktır.

Özetle; eserin mukaddime, telif, yöntem ve kaynakları itibariyle, nihayetinde ise Türkçe tercümesinin değerlendirilmeye çalışıldığı bu bölümde ana çerçeve ortaya konmaya çalışılmıştır. Eserin mahiyeti ve içeriği ile özgün, güncelliğini koruyan bir tefsir çalışması olduğu görülmektedir. Eserde gözetilen titizliğin tercümede muhafaza edilemediği de ayrıca örnekleriyle belirlenmeye çalışılmıştır. Bunları ortaya koyduktan sonra çalışmaya esas teşkil eden İkinci Bölüme geçilebilir.

İKİNCİ BÖLÜM

ESERİN TEFSİR YÖNTEMLERİ

2.1. Rivâyet Tefsiri Yönü

Rivâyet tefsiri, Arapça'da “التفسير بالمأثور” terkibi ile ifade edilmektedir. “أثر” kelimesi sözlükte “bir şeyin izi, sonrası” anlamlarına gelmektedir. Me'sûr kelimesi ise aynı kelimenin ism-i mefûlûdür. Me'sûr “rivâyet edilen, nesilden nesile aktarılan söz” anlamına gelmektedir.⁷⁹ Aynı zamanda “Allah Rasûlü'nün (s.a.s.) sünneti” anlamında da kullanılmaktadır.⁸⁰ Tefsir usûlü eserlerindeki yaygın görüşe göre rivâyet tefsiri; Kur'ân-ı Kerîm'deki âyetlerin birbirini tefsir etmesini, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) tefsirini ve sahâbenin konu ile ilgili kavlini kapsamaktadır.⁸¹ Tâbiine dayandırılan nakilleri ise rivâyet tefsirine dahil eden alimler olduğu gibi bunun dışında tutan alimler de vardır.⁸² Rivâyet tefsiri *et-Tefsîru'l-Müeyesser*'in mukaddimesinde en muteber tefsir yöntemi olarak addedilmekte, tâbiünden yapılan nakiller de rivâyet tefsirine dahil edilmektedir.⁸³

Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsiri, bir âyette mücmel olarak zikredilen bir konunun başka bir âyette beyân edilmesi veya bir âyette kısaca bahsedilen bir hususun başka âyette daha geniş açıklanmasıdır. Sünnetin Kur'ân'ı tefsir etmesi ise Hz. Muhammed'in (s.a.s.) âyetler ile ilgili açıklamalarını ve şerhlerini ifade etmektedir.⁸⁴ Rivâyet tefsirindeki bu sıralama, Hz. Muhammed (s.a.s.) ile Muâz b. Cebel (r.a.) arasında davalarda hükmederken izlenecek metoda dair geçen şu konuşmada Rasûlullah (s.a.s.) tarafından bizzat onaylanmıştır: “Hz. Muhammed (s.a.s.), Muâz b. Cebel'i (r.a.) Yemen'e vali olarak yollarken, kendisine gelen davalarda neye dayanarak hükmedeceğini sordu. O da: 'Allah'ın kitabına göre hükmederim.' dedi. Hz. Peygamber (s.a.s.) 'Peki Allah'ın kitabında bulamazsan ne ile hükmedersin?' dedi. Muâz (r.a.): 'Allah Rasûlü'nün sünnetiyle hükmederim.' dedi. Hz. Peygamber (s.a.s.): 'Peki hem Allah Rasûlü'nün sünnetinde bulamazsan hem de Allah'ın kitabında bulamazsan ne ile hükmedersin?' dedi. Muâz: 'Kendi görüşümle ictihad ederim, ihmal etmem.' dedi. Hz. Peygamber (s.a.s.) de elini Muâz'ın göğsüne koyarak: 'Allah'ın elçisinin elçisini, Allah'ın elçisini razı etmeye muvaffak kılan Allah'a hamd olsun.' dedi.”⁸⁵

⁷⁹ Ebûl-Kâsım Mahmûd b. 'Amr b. Ahmed Zemahşerî, *Esâsu'l-belâga*, thk. Muhammed Bâsil Uyûn es-Sûd (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1998), 1/20.

⁸⁰ Ebû'l-Mecd Abdülhak b. Seyfiddîn b. Sa'dillâh ed-Dihlevî, *Mukaddime fî usûli'l-Hadîs*, thk. Selmân el-Hüseynî en-Nedvî (Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1986), 34.

⁸¹ Zürkânî, *Menâhîlu'l-'irfân*, 2/12.

⁸² Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Sa'îd b. Hazm el-Endelûsî İbn Hazm, *el-İhkâm fî usûli'l-ahkâm*, thk. Ahmed Muhammed Şakîr (Beyrut: Dâru'l-Âfâki'l-Cedîde, ts.), 4/188.

⁸³ Heyet, *et-Tefsîru'l-Müeyesser*, z.

⁸⁴ İbn Teymiyye, *Mukaddime fî usûli't-tefsîr*, 39.

⁸⁵ Ebû Dâvud Süleymân İbnû'l- Eş'as el-Ezdî Sicistânî, *Sünenü Ebî Dâvud* (Beyrut: el-Mektebetü'l-'Asriyye, ts.), “Evvelu Kitâbi'l-Akdiye”, 11 (No. 3592).

Söz konusu diyalogda her ne kadar davalarda izlenecek metod gösterilmiş olsa da tefsirde izlenmesi gereken metoda da işaret bulunmaktadır. Ayrıca Kur'ân'ın nüzûlüne toplum olarak şahid olan sahâbenin herhangi bir âyet ile ilgili aktardıkları bilgilerin onlardan sonra gelen Kur'ân muhataplarının görüşlerinden farklı ve değerli kabul edildiğini belirtmek gerekmektedir.⁸⁶

2.1.1. Kur'ân'ın Kur'ân ile Tefsiri

Kur'ân'ın Kur'ân ile tefsirinden kasıt, bir âyetin bulunduğu konumda mücmel olarak geldiği hâlde başka bir konumda beyân edilmesi veyahut bulunduğu konumda kısaca değinildiği hâlde başka bir konumda genişçe ele alınmasıdır.⁸⁷ Bu noktada müfessir yani tefsir eden âyet ile müfesser yani tefsir edilen âyetin bağlantısının nasıl kurulduğu bağlamında Kur'ân'ın Kur'ân ile tefsirinin birkaç çeşidi olduğu söylenebilir:

1- Bir âyetin başka bir âyetin müfessiri olduğunun ictihada ya da rivâyete gerek kalmaksızın anlaşıldığı durumdur. Mesela Fâtiha Sûresi'nin 2. âyetinde bulunan “رب العالمين” yani “Âlemlerin Rabbi” isim tamlamasından kastedilenin ne olduğu “قَالَ فِرْعَوْنُ وَمَا رَبُّ الْعَالَمِينَ” *“Firavun, ‘Âlemlerin rabbi de kimdir?’ diye sordu. Mûsâ, ‘Eğer gerçeğe inanmaya yatkınlığınız varsa bilin ki O, göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunan her şeyin rabbidir’ diye cevap verdi.”*⁸⁸ âyetinde açık bir şekilde izah edilmektedir.

Aynı şekilde Fâtiha Sûresi'nin 4. âyetinde bulunan “مالك يوم الدين” yani “Din gününün sahibi” ifadesinden kastedilenin ne olduğu “وَمَا أَدْرَاكَ مَا يَوْمُ الدِّينِ ثُمَّ مَا أَدْرَاكَ مَا يَوْمُ الدِّينِ يَوْمَ لَا تَمْلِكُ نَفْسٌ لِّنَفْسٍ شَيْئًا وَالْأَمْرُ يَوْمَئِذٍ لِلَّهِ” *“Ceza günü nedir bilir misin? Evet, ceza günü nedir bilir misin? O gün hiç kimsenin başkası için bir şey yapması elinden gelmez. O gün hüküm yalnız Allah'ındır.”*⁸⁹ âyetlerinde de geçen aynı ifadeye cevap verilmesi sûretiyle açıklanmaktadır.

⁸⁶ İbn Teymiyye, *Mukaddime fî usûli't-tefsîr*, 40.

⁸⁷ Ebû Abdillâh Bedru'd-dîn Muhammed b. Abdillâh b. Bahâdır Zerkeşî, *el-Burhân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebû'l-Fadl (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1957), 2/175.

⁸⁸ eş-Şu'arâ 26/23-24.

⁸⁹ el-İnfîtâr 82/17-19.

2- Hz. Peygamber'in (s.a.s.) konu ile ilgili izahı bulunan rivâyetine dayanarak Kur'an'ın Kur'an ile tefsir edildiği durumdur. Mesela; *"الَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ أُولَٰئِكَ لَهُمُ"* *"İnanıp da imanlarına herhangi bir zulüm bulaştırmayanlar var ya, işte güven onlarındır ve onlar doğru yolu bulanlardır."*⁹⁰ âyeti Hz. Muhammed'e (s.a.s.) vahyedildiğinde ashâb-ı Rasûlillâh 'Hangimiz zulmetmiyor ki?' diye soru sordular. Bunun üzerine Allah Teâlâ *"إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ"* *"Şüphesiz ki şirk, büyük bir zulümdür"*⁹¹ âyetini indirdi."⁹² Yani En'âm Sûresi'nde bahsedilen zulmün, Lokmân Sûresi'nde ifade edildiği üzere "şirk" olduğu rivâyet edilen bu hadis ile belirtilmiş olmaktadır.

3- Müfessir ya da Kur'an muhataplarının tespit ettiği irtibata dayanarak Kur'an'ın Kur'an ile tefsir edildiği durumdur. Örneğin klasik tefsir eserlerinde Fâtîha Sûresi'nin 7. âyetinde *"صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ"* *"Nimetine erdirdiklerinin yoluna; gazaba uğramışların yoluna da, dalâlete sapmışların yoluna da değil!"* bulunan *"وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَالرَّسُولَ"* *"Kim Allah'a ve peygambere itaat ederse işte onlar, Allah'ın kendilerine lütuflarda bulunduğu peygamberler, sıddıklar, şehidler ve sâlih kişilerle beraberdirler; bunlar ne güzel arkadaşlardır!"*⁹³ âyeti ile tefsir edilmesi müfessir ya da Kur'an muhataplarının tespiti ile Kur'an'ın Kur'an ile tefsiri olarak görülebilir.⁹⁴

Sonuç olarak; Kur'an'ın Kur'an ile tefsirinin hem rivâyet hem de dirâyet tefsiri yönü bulunduğu açıktır. Bizler de konuyu genel kanaate uygun olarak rivâyet tefsiri başlığı altında ele almayı uygun gördük.

Buna göre *et-Tefsîru'l-Müyyesser*'de Kur'an'ın Kur'an ile tefsiri hususunun hem ictihada hem rivâyetlere hem de klasik tefsir eserlerinde müfessirlerin kurdukları irtibata dayalı olarak yer aldığı ifade edilebilir. Mesela Fâtîhâ Sûresi'nin 7. âyetinde bahsedilen "kendisine gazap edilenler" in "Yahudiler", "dalâlette olanlar" ın ise "Hristiyanlar" olduğu ile ilgili Hz. Muhammed'den (s.a.s.) nakil bulunmakla birlikte; aynı âyette yer alan

⁹⁰ el-En'âm 6/82.

⁹¹ Lokmân 31/13.

⁹² Buhârî, *el-Câmiu's-sahîh*, "Îmân" 24 (No. 32).

⁹³ en-Nisâ 4/69.

⁹⁴ Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ' Begavî, *Me'âlimu't-tenzîl* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l- 'Arabî, 1999), 1/76.

“kendisine nimet verilenler” ifadesinin açıklamasının ne olduğuna dair -Arapça mukaddimesinde methedilen ve eserin kaynakları arasında yer verdiğimiz- İbn Kesîr tefsirinde yer alan bir görüşten alıntı yapıldığı görülmektedir.⁹⁵ Aynı şekilde Kur’ân’ın “إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ وَلَحْمَ الْخِنْزِيرِ وَمَا أُهِلَّ بِهِ لِغَيْرِ اللَّهِ فَمَنْ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ” “Allah size yalnızca murdar eti, kanı, domuz etini ve Allah’tan başkasının adına kesilmiş olanı haram kıldı. Ama biri zorda kalırsa, haksızlığa sapmadıkça, sınırı aşmadıkça kendisine günah yoktur. Biliniz ki Allah bağışlayan ve esirgeyendir.”⁹⁶ âyetinde salt olarak kanın haram kılındığı bildirilmekteyken âyetin açıklamasında, “قُلْ لَا أَجِدُ فِي مَا أُوحِيَ إِلَيَّ مُحَرَّمًا عَلَى طَاعِمٍ يَطْعُمُهُ إِلَّا أَنْ يَكُونَ مَيْتَةً أَوْ دَمًا مَسْفُوحًا أَوْ لَحْمَ خِنْزِيرٍ فَإِنَّهُ رَجَسٌ أَوْ فِسْقًا أُهِلَّ لِغَيْرِ اللَّهِ بِهِ فَمَنْ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَإِنَّ رَبَّكَ غَفُورٌ رَحِيمٌ” “De ki: ‘Bana vahyedilende, murdar et (meyte) veya akıtılmış kan yahut domuz eti -ki pisliğin kendisidir- ya da günah işlenerek Allah’tan başkası adına kesilmiş bir hayvandan başka, yiyecek kimse için yasaklanmış bir şey bulamıyorum. Ama biri zanda kalırsa, haksızlık yapmadıkça, sınırı aşmadıkça (yiyebilir). Çünkü rabbın bağışlayan ve esirgeyendir.’”⁹⁷ âyetindeki şekliyle akan kanın haram kılındığı belirtilmektedir.⁹⁸ İşte burada da bir usûl kaidesinin yani “mutlak’ın mukayyede hamli” konusunun işletilerek yani hadis rivâyetine dayanmaksızın Kur’ân’ın Kur’ân ile tefsirinin yapıldığı görülmektedir.

⁹⁵ krş. İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'ânî'l-'Azîm*, 1/140. ile Heyet, *et-Tefsîru'l-Müyyesser*, 1.

Bundan başka tefsir eden âyet metninin bir kısmının zikredilmesi ile yapılan rivâyet tefsirine şu âyet de örnek verilebilir: "وَإِذْ تَقُولُ لِلَّذِي أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِ وَأَنْعَمْتَ عَلَيْهِ أَمْسِكْ عَلَيْكَ زَوْجَكَ وَاتَّقِ اللَّهَ وَتُخْفِي فِي نَفْسِكَ مَا اللَّهُ مُبْدِيهِ وَتَخْشَى النَّاسَ وَاللَّهُ أَحَقُّ أَنْ تَخْشَاهُ فَلَمَّا قَضَىٰ زَيْدٌ مِنْهَا وَطَرًا زَوَّجْنَاكَهَا لِكَيْ لَا يَكُونَ عَلَىٰ الْوُجُوهِ فِي نَفْسِكَ مَا اللَّهُ مُبْدِيهِ وَتَخْشَى النَّاسَ وَاللَّهُ أَحَقُّ أَنْ تَخْشَاهُ فَلَمَّا قَضَىٰ زَيْدٌ مِنْهَا وَطَرًا زَوَّجْنَاكَهَا لِكَيْ لَا يَكُونَ عَلَىٰ الْوُجُوهِ فِي نَفْسِكَ مَا اللَّهُ مُبْدِيهِ وَتَخْشَى النَّاسَ وَاللَّهُ أَحَقُّ أَنْ تَخْشَاهُ" *"Bir zaman, Allah'ın kendisine lutufta bulunduğu, senin de lutufkâr davrandığın kişiye, 'Eşinle evlilik bağını koru, Allah'tan kork' demiştin. Bunu derken Allah'ın ileride açıklayacağı bir şeyi içinde saklıyordun; öncelikle çekinmen gereken Allah olduğu hâlde sen halktan çekiniyordun. Zeyd onunla evlenip ayrıldıktan sonra müminlere, evlâtlıklarının -kendileriyle beraber olup ayrıldıkları- eşleriyle evlenmeleri hususunda bir sıkıntı gelmesin diye seni o kadınla evlendirdik. Allah'ın emri elbet yerine getirilecektir."*¹⁰² Bu âyetin açıklamasının son kısmında tefsir eden âyet de zikredilerek şu ifadeye yer verilmektedir: "أَدْعُوهُمْ" *'Onları (evlât edindiklerinizi) babalarına nisbet ederek çağırın.'*¹⁰³ âyeti ile evlat edinme kaldırıldı."¹⁰⁴

Yukarıda zikredilen her iki âyetin tefsirinde de açıklamada katkısı ifade edilen âyetin numarası ile yer aldığı sûre belirtilmemekte ve âyet metninin bir kısmı zikredilmek sûretiyle Kur'an'ın Kur'an'la tefsiri yapılmaktadır. Bazı âyetlerde ise hiçbir âyet metni zikredilmeden, verilen bilginin nereden alındığına da değinilmeksizin, âyetdeki manaya ziyade yapılmak sûretiyle Kur'an'ın Kur'an ile tefsiri metoduna başvurulduğu görülmektedir. Örneğin Tûr Sûresi'ndeki "وَالطُّورُ" *"Tûr'a andolsun ki!"*¹⁰⁵ âyetinin açıklamasında "Allah, Tûr'a yemin etmektedir. Ki o, Allah Teâlâ'nın Mûsâ ile konuştuğu dağdır."¹⁰⁶ ifadesine yer verilmektedir. Ancak bu bilgi kaynak verilmeksizin okuyucuya sunulmaktadır. Esasen "فَلَمَّا قَضَىٰ مُوسَى الْأَجَلَ وَسَارَ بِأَهْلِهِ آنَسَ مِنْ جَانِبِ الطُّورِ نَارًا قَالَ لِأَهْلِهِ امْكُثُوا إِنِّي آنَسْتُ نَارًا لَّعَلِّي آتِيكُمْ مِنْهَا بِخَبَرٍ أَوْ جَذْوَةٍ مِنَ النَّارِ لَعَلَّكُمْ تَصْطَلُونَ فَلَمَّا أَتَاهَا نُودِيَ مِنْ شَاطِئِ الْوَادِ الْأَيْمَنِ فِي الْبُقْعَةِ الْمُبَارَكَةِ مِنَ الشَّجَرَةِ أَنْ يَا مُوسَى إِنِّي أَنَا اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ" *"Mûsâ süreyi tamamlayıp ailesiyle yola çıkınca, Tûr tarafında bir ateş görmüş ve ailesine, 'Siz burada kalın, ben bir ateş gördüm, (oraya gidiyorum). Umarım oradan size bir haber ya da ısınmanız için ateşten bir kor getiririm' dedi. Mûsâ, ateşin yanına gelince o mübarek yerdeki vadinin sağ tarafındaki ağaçtan şöyle seslenildi: 'Ey Mûsâ! Şüphesiz ben, evet, ben âlemlerin Rabbi olan Allah'ım.'"*¹⁰⁷ âyetlerinde

¹⁰² el-Ahzâb 33/37.

¹⁰³ el-Ahzâb 33/5.

¹⁰⁴ Heyet, *et-Tefsîru 'l-Müeyesser*, 423.

¹⁰⁵ et-Tûr 52/1.

¹⁰⁶ Heyet, *et-Tefsîru 'l-Müeyesser*, 523.

¹⁰⁷ el-Kasas 28/29-32.

anlatılmakta olan bu konuşma, ilgili âyetlerin metinleri ya da sûre ismi ve âyet numarası verilmek sûretiyle değil de metin içinde yapılan açıklamalar arasında belirtilmekle iktifa edilmektedir.

Yine Bakara Sûresi'ndeki *إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ وَلَحْمَ الْخِنْزِيرِ وَمَا أُهِلَّ بِهِ لِغَيْرِ اللَّهِ فَمَنْ اضْطُرَّ* "Allah, size ancak leş, kan, domuz eti ve Allah'tan başkası adına kesileni haram kıldı. Ama kim mecbur olur da, istismar etmeksizin ve zaruret ölçüsünü aşmaksızın yemek zorunda kalırsa, ona günah yoktur. Şüphesiz, Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir."¹⁰⁸ âyeti izah edilirken "Allah, ancak sizlere zarar veren, şerî yolla kesilmeden ölmüş, akan kan, domuz eti, Allah'tan başkası adına kesilmiş kurbanlar gibi şeyleri haram kılmıştır. Allah'ın size olan lütfu ve kolaylık tanınması sebebiyle yenmesi yasak olan bu şeylerin zaruret hâlinde yenmesini mübah saymıştır. Her kimi zaruret hâli, ihtiyacını aşmayacak kadar, Allah'ın mübah kıldığı sınırı aşmaksızın bu yasak şeyleri yemeye götürürse, bu durumda o kişiye hiçbir günah yoktur. Şüphesiz ki Allah, kullarını bağışlayıcıdır, onlara karşı çok merhametlidir."¹⁰⁹ ifadeleriyle Kur'ân'ın Kur'ân ile tefsiri metoduna başvurulmuştur. Ancak yapılan açıklamada tefsir eden âyetin, ne metni ne de sûre ve âyet numarası zikredilmiştir. Âyet metninde yalnızca kan haram kılınmasına rağmen *قُلْ لَا أَجِدُ فِي مَا أُوحِيَ إِلَيَّ مُحَرَّمًا عَلَى طَاعِمٍ يَطْعَمُهُ إِلَّا أَنْ يَكُونَ مَيْتَةً أَوْ دَمًا مَسْفُوحًا أَوْ لَحْمَ خِنْزِيرٍ فَإِنَّهُ رَجَسٌ أَوْ فِسْقًا أُهِلَّ* *De ki: Bana vahyolunanda, leş veya akıtılmış kan yahut domuz eti -ki pisliğin kendisidir- ya da günah işlenerek Allah'tan başkası adına kesilmiş bir hayvandan başka, yiyecek kimseye haram kılınmış birşey bulamıyorum. Başkasına zarar vermemek ve sınırı aşmamak üzere kim (bunlardan) yemek zorunda kalırsa bilsin ki Rabbin bağışlayan ve esirgeyendir."*¹¹⁰ âyetindeki ifadede otürü haram kılınan kanın, akan kan olduğu belirtilmektedir.

Özetle *et-Tefsîru 'l-Müyyesser*'de Kur'ân'ın Kur'ân ile tefsiri metodunun kullanıldığı söylenebilir. Bu yöntemde müfessir olan âyetler zaman zaman ictihadla tespit edilirken zaman zaman da Hz. Peygamber'den gelen rivâyetler vasıtasıyla belirlenmiştir. Tefsir esnasında manaya katkı sağlayan ilgili âyetin bazen tamamı bazen bir kısmı bazen ise yalnızca kattığı anlamın mefhûmu zikredilmek suretiyle onlardan faydalandığı müşahade edilmektedir.

¹⁰⁸ el-Bakara 2/173.

¹⁰⁹ Heyet, *et-Tefsîru 'l-Müyyesser*, 26.

¹¹⁰ el-En'âm 6/145.

2.1.2. Kur'ân'ın Sünnet ile Tefsiri

Allah Teâlâ, Kur'ân'da Hz. Muhammed'e (s.a.s.) hitaben *“Allah'ın sana gösterdiği şekilde insanlar arasında hükmedesin diye sana Kitab'ı hak ile indirdik; hainlerden taraf olma!”*,¹¹¹ *“Apaçık mucizeler ve kitaplarla (gönderildiler). İnsanlara, kendilerine indirileni açıklaman için ve düşünüp anlasınlar diye sana da bu Kur'ân'ı indirdik.”*¹¹², *“Biz bu Kitab'ı sana sırf hakkında ihtilafa düştükleri şeyi insanlara açıklayasın ve iman eden bir topluma da hidâyet ve rahmet olsun diye indirdik.”*¹¹³ buyurmaktadır. Aynı hususu Allah Rasûlü (s.a.s.); *“Şüphesiz bana Kur'ân ve onun bir misli verildi”*¹¹⁴ şeklinde ifade etmektedir. Ayrıca Tahrîm Sûresi 3. âyette Allah Rasûlü'nün (s.a.s.), eşlerinden birine söylediği gizli bir şeyi, eşinin başkalarına anlattığını, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) de Allah'ın bildirmesiyle bunu öğrendiğini haber vermesi, O'nun (s.a.s.) Kur'ân dışında da vahiy aldığını açıkça göstermektedir. Bu sebeple Kur'ân'ın kendisine indirildiği peygamber olması hasebiyle onun âyetler ile ilgili yaptığı açıklamaların, Kur'ân'ın tam da kastettiği manalar olduğunda hiçbir şüphe yoktur.

Hz. Muhammed'in (s.a.s.) vefatından sonra âyetlerin neyi ifade ettiğine dair ilk ağızdan bilgi alanlar Kur'ân-ı Kerîm'de birçok kez övgülere mazhar olmuş olan sahâbe-i kirâmdır. Onlar hem vahyin ilk muhatapları olmuşlar hem de Hz. Peygamber'i (s.a.s.) yani Kur'ân'ın hayat bulmuş hâlini bizzat görmüş ve anlaşılamaz konuları ilk ağızdan öğrenme fırsatını elde etmişlerdir. Tâbiîn nesli ise her ne kadar Hz. Peygamber (s.a.s.) devrine yakın olsalar da sahâbeden yani ikinci ağızdan bilgi elde etme imkânı bulmuşlar, tıpkı sonraki bütün nesiller gibi artık yalnızca Kitâb ile muhatap ve hocalarından bilgi elde edebilecek durumda olmuşlardır. Dolayısıyla Kur'ân-ı Kerîm âyetleri ile ilgili tâbiînin kendi icthadları ile yaptıkları açıklamalar da Hz. Peygamber'in (s.a.s.) ve ashâbının bildirdiklerinden farklı değerlendirilmiştir.

Kur'ân'ın sünnet ile tefsiri hususu gündeme geldiğinde alimlerin ekseriyetinin maktû' yani tâbiînden gelen nakilleri konu dışında tuttuğu çalışmanın “Rivâyet Tefsiri

¹¹¹ en-Nisa 4/105.

¹¹² en-Nahl 16/44.

¹¹³ en-Nahl 16/64.

¹¹⁴ Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî İbn Hanbel, *Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, thk. Şuayb Arnavut (Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 2008), 28/410 (No. 17174).

Yönü” başlığında daha evvel belirtilmişti. O hâlde ekseriyetin görüşünden yola çıkıldığında tefsirde de hadis usûlündeki merfû‘, mevkûf ve hükmen merfû’ olan mevkûf hadis kavramları gündeme gelmektedir. Merfû‘, Hz. Muhammed’e (s.a.s.) izafe edilen hadistir. Mevkûf, sahâbeye izafe edilen hadistir.¹¹⁵ Merfû‘ hükmündeki mevkûf ise “herhangi bir sahabînin geçmiş peygamberler veya gelecekte meydana gelecek olaylar ya da işlenmesi hâlinde işleyene sevap yahut azâb gerekecek konular gibi şahsî görüş ve kanaata dayanması mümkün olmayan (mahall-i ictihad ve re’y olmayan) mevzulara dair verdiği haberlerdir.”¹¹⁶ *et-Tefsîru’l-Müeyesser*’e gelince; bu hususlarda alimlerin ekseriyetine tabi mi olunduğunun, yoksa onların bu konuda izlediği metodun dışına mı çıkıldığının cevabını almak için bazı âyetlerin incelenmesi yerinde olacaktır. Şöyle ki; örneğin *الرَّائِيَةُ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا مِائَةً جَلْدَةٍ وَلَا تَأْخُذْكُمْ بِهِمَا رَأْفَةٌ فِي دِينِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَلَيَشْهَدَ عَذَابُهُمَا طَائِفَةٌ مِّنَ الْمُؤْمِنِينَ* “Zina eden kadın ve zina eden erkekten her birine yüzzer değnek vurun! Allah'a ve ahiret gününe inanıyorsanız, Allah'ın dini(nin koymuş olduğu hükmü uygulama) konusunda onlara acıyacağınız tutmasın. Mü'minlerden bir topluluk da onların cezalandırılmasına şahit olsun.”¹¹⁷ âyetinin tefsirinde, âyette belirtilen kendilerine yüzzer değnek vurularak cezalandırılacak kişilerin daha önce başından evlilik geçmeyen kimseler olduğu belirtilirken, Hz Muhammed’in (s.a.s.) sünnetinde buna ilave bir ceza daha olduğu şu ifadelerle bildirilmektedir: “Başından daha önce hiç evlilik geçmemiş zina eden kadın ve zina eden erkeğin her birinin cezası yüz sopadır. Bu cezayla birlikte bir yıllık sürgün cezası verilmesi de sünnetle sabittir. Allah'ı ve ahiret gününü tasdik eden ve İslâm ahkamı ile amel eden kimseler iseniz, onlara karşı duyduğunuz acıma duygusu, sizin hükmü uygulamayı terk etmenize ya da hükmü hafifletmenize neden olmasın. Müminlerden belirli sayıda kimse; zemmetmek, yüzüne vurmak, nasihatte bulunmak ve ibret almak için cezalandırmaya katılsın.”¹¹⁸ Yapılan bu izahta, sünnetle sabit olan hususun, hangi rivâyete dayandığı noktasında herhangi bir açıklama yapılmamakta ya da dipnot verilmemektedir. Esasen bir tefsir çalışmasında, aktarılan rivâyetin isnadının zikredilmemesi, rivâyet tefsirinin zaaflarından kabul edildiği için,¹¹⁹ *et-Tefsîru’l-Müeyesser*’de de aynı zaafa düşüldüğü

¹¹⁵ İbnu’s-Salâh, *Mukaddimetu İbni’s-Salâh*, 45-46.

¹¹⁶ İsmail Lütfi Çakan, *Şekil ve Örneklerle Hadis Usûlü* (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2016), 101.

¹¹⁷ en-Nûr 24/2.

¹¹⁸ Heyet, *et-Tefsîru’l-Müeyesser*, 350.

¹¹⁹ Abdullah Aygün, “Tefsirlerin Rivayet ve Dirayet Ayrımının Sorunları”, *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/8 (01 Aralık 2015), 152.

söylenabilir. İlgili hadisin kaynağı araştırıldığında bu konuda Kütüb-i tis'a içerisinde merfû' rivâyetler bulunduğu görülmektedir.¹²⁰

Aynı şekilde *et-Tefsîru'l-Müeyesser*'de “حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَىٰ وَقُومُوا لِلَّهِ قَانِتِينَ”¹²¹ “Namazları ve orta namazı aksatmadan kılın, huşû içinde Allah'ın huzurunda durun.”¹²¹ âyetinin açıklamasında, âyet metnindeki “orta namaz” ifadesinden kastın, ikindi namazı olduğu şu şekilde ifade edilmektedir: “Ey Müslümanlar! Farz olan beş namazı; şartları, rükunları ve vacipleri ile vaktinde kılmaya devam ederek koruyun. Onların ortasında olan namazı da koruyun ki o ikindi namazıdır. Namazlarınızı; Allah'a itaat ederek, boyun eğerek, tevazu şuuruyla kılın.”¹²² Nitekim tefsirlerde ise orta namaz ifadesinden neyin kastedildiğine dair birçok farklı görüş serdedilmekte ve söz konusu görüşlerle ilgili çeşitli rivâyetler aktarılmaktadır. Bu rivâyetlerin de yine merfû' olan şu hadise dayandığı müşahede edilmektedir: “Ali'den (r.a.) nakledilen rivâyet şöyledir: Ahzab günü, bizi ikindi namazını kılmaktan alıkoydular. Ta ki Allah Rasûlü'nün (s.a.s.) şöyle dediğini işittim: ‘Orta namazdan yani ikindi namazından bizi alıkoydular. Allah kabirlerini ve içlerini ateşle doldursun!’”¹²³ Dolayısıyla söz konusu eserde doğrudan metnine yer verilme bile rivâyete dayalı olarak nakledilen bu bilginin kaynağının merfû' bir hadis olduğu ortaya çıkmaktadır.

Bundan başka rivâyetlere dayalı bilgilerin tefsir metninde kullanılmasına şu âyette yapılan açıklamalar da örnek verilebilir: “وَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ فَإِنَّكَ بِأَعْيُنِنَا وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ حِينَ تَقُومُ”¹²⁴ “Rabbinin hükmüne sabret. Çünkü sen gözlerimizin önündesin, kalktığında Rabbin hamd ile tesbih et.”¹²⁴ Tahlil edilen eserde bu âyet şu şekilde tefsir edilmektedir: “Ey Rasûl! Rabb'inin emrine, sana verdiği risalet görevine, kavminin sana yaptığı eziyetlere karşı sabırlı ol! Sen bizim gözetim, koruma ve itinaımız altındasın. Namaza kalktığında, uyandığında Rabb'ini hamd ile tesbih et!”¹²⁵ Mezkûr âyet metninde “kalktığında” ifadesi, ne için kalkıldığı belirtilmeden zikredilmektedir. Ancak tefsir metninde söz konusu ifade “namaza kalkıldığı” şeklinde yer almaktadır. Bu görüş, *et-Tefsîru'l-Müeyesser*'in kaynaklarından olan *Câmi'u'l-beyân* tefsiri başta olmak üzere, rivâyet tefsirlerinde tâbiîn

¹²⁰ İbn Hanbel, *el-Müsned*, 28/268 (No. 17038); Sicistânî, *Sünenü Ebî Dâvud*, “Hudûd” 25 (No. 4445); Müslim, *Sahihu Müslim*, “Hudûd” 24 (No. 1696).

¹²¹ el-Bakara 2/238.

¹²² Heyet, *et-Tefsîru'l-Müeyesser*, 39.

¹²³ İbn Hanbel, *el-Müsned*, 2/304 (No. 1036).

¹²⁴ et-Tûr 52/48.

¹²⁵ Heyet, *et-Tefsîru'l-Müeyesser*, 525.

müfessirlerinden Dahhâk b. Müzâhim'e (ö. 105/723) dayandırılmaktadır.¹²⁶ Dolayısıyla tefsirde zikredilen bu görüşün dayanağının maktû bir rivâyet olduğu anlaşılmaktadır. Sonuç olarak; *et-Tefsîru'l-Müeyesser*'de merfû, mevkûf ve alimlerin ekseriyetinin rivâyet tefsirinde kullanmadığı maktû rivâyetlere yer verildiği görülmektedir.

et-Tefsîru'l-Müeyesser'in mukaddimesinde eserde takip edilecek metoda dair belirtilen ilkelerden birisi, rivâyet tefsirinde sahih ya da en çok tercih edilen naklin alınacağıdır.¹²⁷ Buna örnek olarak *إِنَّ اللَّهَ وَمَلَائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا* "Allah ve melekler peygambere salât ediyorlar; ey iman edenler, siz de ona salât ve selâm okuyun."¹²⁸ âyeti incelenecektir. Ayetin tefsirinde salât kavramının Hz. Peygamber'in (s.a.s.) sünnetinde birçok anlamı olduğu belirtilmekte ve bu anlamlardan birisi tefsirde aktarılmaktadır. Ayetin ilgili açıklaması ise şöyledir: "Şüphesiz ki Allah, Peygamber'i övmektedir. Melekler de Peygamberi övmekte ve ona dua etmektedir. Ey Allah'ı ve Rasûlü'nü tasdik edip şeriatına göre amel edenler! Allah'ın Rasûlü'ne (s.a.s.) salat edin ve en güzel şekilde ona selam edin. Zira Hz. Peygamber'e (s.a.s.) salâtın sünnette birçok çeşidi vardır. Bunlardan birisi de şudur: إِنَّكَ صَلَّى عَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ، إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ"¹²⁹ Bu âyetin açıklamasında zikredilen rivâyet hem Buhârî hem de Müslim'in *Sahîh* eserlerinde ve diğer bazı hadis kaynaklarında da zikredilmektedir. Bilinmektedir ki Buhârî ve Müslim'in birlikte naklettiği rivâyetler en sahih rivâyetler olarak sayılmakta ve her ikisinin de zikrettiği rivâyetlere müttefekun aleyh denilmektedir.¹³¹ Zikredilen hadisin Buhârî ve Müslim'in rivâyetleri arasında yer aldığı göz önünde bulundurulduğunda bunun da müttefekun aleyh bir rivâyet olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla mukaddimede zikredilen ilkenin tefsire yansıtıldığı ileri sürülebilir.

Nihâyetinde *et-Tefsîru'l-Müeyesser*'de rivâyet tefsiri metodunun benimsendiği söylenebilir. Eserde sünnetin vahye dayandığı kabul edilmektedir. Sünnet'e verilen bu önemin neticesinde zaman zaman onun âyete kattığı anlam tefsire yansıtılmaktadır. Zikretmeye ihtiyaç duyulan âyetlerin tefsirinde ise Hz. Peygamber'in (s.a.s.) hadisleri metni

¹²⁶ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Mülî el-Bağdâdî Taberî, *Câmi'u'l-beyân fî te'vîli'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (Müessesetü'r-Risâle, 2000), 22/487-490.

¹²⁷ Heyet, *et-Tefsîru'l-Müeyesser*, t.

¹²⁸ el-Ahzâb 33/56.

¹²⁹ Buhârî, *el-Câmiu's-sahîh*, "Tefsîr" 33 (No. 4797). Müslim, *Sahîhu Müslim*, "Salât" 406.

¹³⁰ Heyet, *et-Tefsîru'l-Müeyesser*, 426.

¹³¹ İbnu's-Salâh, *Mukaddimetu İbni's-Salâh*, 1/28.

ile birlikte doğrudan kullanılmaktadır. Tefsir esnasında merfû, mevkûf ve maktû‘ rivâyetlerin esas alındığı ve nakledilen rivâyetlerin en sahîh’inin kullanılmaya riâyet edildiği görülmektedir.

2.2. Dirâyet Tefsiri Yönü

‘Ulûmu’l-Kur’ân eserlerinde “التفسير بالرأي” yani “re’y ile tefsir” ismiyle de anılan dirâyet tefsirinden kasıt, “müfessirin ihtiyacı olan ilimlere dayanarak ictihadla Kur’ân’ı tefsir etmesidir.”¹³² İctihad söz konusu olunca da ictihadın dayanağı gündeme gelmektedir. Bu noktada heva ve hevese göre Allah Teâlâ’nın âyetleri ile ilgili yorum yapmak kabul edilebilir bir durum değildir. Zira Hz. Peygamber (s.a.s.) “*Kur’ân hakkında bilgisizce söz söyleyen, ateşteki yerine hazırlansın.*”¹³³ kavli ile bu konuda ciddi uyarıda bulunmaktadır.

Bu konuyu etraflıca ele alan İbn Teymiyye, “*Kur’ân hakkında kendi görüşü ile konuşan kişi, isabet etse bile hata etmiştir.*” hadisini, iffetli bir müslümana iffetsizlik isnadında bulunduktan sonra 4 şahit getiremeyen kişinin doğru söylese dahi yalancı olarak adlandırılması durumuna benzetmektedir. Sahâbenin konu ile ilgili temkinli tavrına dair birçok örnek aktaran İbn Teymiyye, İbn Abbas’ın (r.a.) ifadesiyle tefsirin şu dört yönünden bahsetmektedir: “*Arapların dillerinden bildiği, kimsenin bilmemesinin mazur görülmeceği, alimlerin bildiği ve Allah’tan başkasının bilmediği.*” Sonuç olarak; İbn Teymiyye, dil ve şariat bilgisine dayalı olarak yapılan dirâyet tefsirini kabul etmektedir.¹³⁴

Re’y ile tefsir kavramı klasik dönemde sırf kendi görüşü ile tefsir yapmak olarak görülmüş ve konuya menfî bir tutum sergilenmiştir. Nitekim konuyu tevil ve tefsir bağlamında ele alan Süyûtî’nin hocası Kâfiyecî (ö. 879/1474) tevil “Dinin temel ilimlerine uygun olmak kaydıyla (Kur’ân) lafzını muhtemel olan vecihlerden birine sevk etmektir.” ifadeleriyle tanımlamaktadır. Yüce Allah’ın “الرَّحْمَنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى” “*Rahmân, arşa istiva etti.*”¹³⁵ âyetindeki “istivâ” kavramını, dinin itikad esaslarını gösteren deliller çerçevesinde

¹³² Muhammed es-Seyyid Hüseyin Zehebî, *et-Tefsîr ve ’l-müfessirîn* (Kahire: Mektebetu Vehbe, ts.), 1/183.

¹³³ Tirmizî, *el-Câmiu ’l-kebîr*, “Tefsîr”, 1, (No. 2095).

¹³⁴ İbn Teymiyye, *Mukaddime fî usûli ’t-tefsîr*, 46-50.

¹³⁵ Tâhâ 20/5.

“istîlâ” manasında anlamının tevile örnek olduğunu belirtmektedir. Kâfiyecî, re’y ile tefsiri ise hiçbir delile dayanmaksızın yapılan yorumlar olarak kabul etmektedir.¹³⁶

Dirâyet tefsiri ve rivâyet tefsiri ayrımı, günümüzdeki anlamda ve isimde, yakın tarihte batı etkisi ile özellikle Zürkânî’den ve Zehebî’den itibaren kullanılmaya başlanmıştır. O zamana kadar yapılan re’y ile tefsir ve rivâyet tefsiri tanımları, anlamlandırma faaliyetinden öteye geçmemiş, tefsiri kesin çizgilerle kategorize etme amacı gütmemiştir.¹³⁷

Zürkânî, genel itibariyle ictihad ile yapılan tefsirin şu ilkelere dayanması gerektiğini söylemiştir:

- 1- Allah Rasûlü’nden (s.a.s.) nakledilen zayıf ve uydurma olmayan rivâyetlere istinad etmek,
- 2- Hükmen merfû‘ olan mevkûf rivâyetlere istinad etmek,
- 3- Arap kelimasında yalnızca kullanımı yaygın olan lügavî farklılıkları alarak âyeti yorumlamak,
- 4- Kelamın muktezasından ayrılmamak ve dinin hükümlerine uymak.¹³⁸

Zürkânî’nin ortaya koyduğu bu ilkelere bakıldığında dirâyet tefsirinde de rivâyet tefsiri özelliklerinin yer aldığı dikkat çekmektedir. Aynı şekilde dirâyet tefsiri de rivâyet tefsirinden hâlî değildir. Dolayısıyla, rivâyet ve dirâyet tefsirlerinin kesin çizgilerle birbirinden ayrılması mümkün görünmemektedir. Bu sebeple, çalışmada *et-Tefsîru’l-Müeyesser*’in tefsir metodunun rivâyet ve dirâyet tefsiri kategorilerinden hangisine girdiğinden ziyade, rivâyete dayalı ve dirâyete dayalı tefsir faaliyeti oranları tespit edilmeye çalışılacaktır. Ayrıca dirâyet tefsiri başlığı altında ise eser, dilbilimsel ve mezhebî açılardan incelenecektir.

2.2.1. Dil Bilimsel Tefsir Yönü

“Lügavî tefsir” ismiyle de bilinen dil bilimsel tefsirin kavramsal çerçevesinin tespiti noktasında farklılıklar bulunmaktadır. Dil bilimsel tefsir için yapılan en genel tanım şu

¹³⁶ Muhyiddin Ebû Abdillâh Muhammed b. Süleymân el-Hanefî Kâfiyecî, *Kitâbu’t-taysîr fî kavâidi ‘ilmi’t-tafsîr*, çev. İsmail Cerrahoğlu (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1989), 47.

¹³⁷ Aygün, “Tefsirlerin Rivayet ve Dirayet Ayrımının Sorunları”, 140-160.

¹³⁸ Zürkânî, *Menâhilu’l-irfân*, 2/49.

şekildedir: “Kur’ân’ın manalarını Arap dilinde geçtiği şekilde beyân etmektir.”¹³⁹ Buna göre dil-bilimsel tefsir; harfinden kelimesine ve cümlesine, ıstılah ve deyimlerin etimolojik ve semantik cihetlerden tahlili, i’râb çözümlemesi, mecazî ifadelerin tedkiki, belâğat gibi ilimlerle nassın tahlilidir.¹⁴⁰ *et-Tefsîru’l-Müyesser*’in mukaddimesinde Arap dilinin kurallarına riâyet etmenin sağlıklı bir tefsir faaliyeti için elzem olduğu ifade edilmektedir.¹⁴¹ Bundan hareketle eserin dil bilimsel tefsir metoduna yaklaşımı aşağıdaki başlıklarda ele alınacaktır.

2.2.1.1. Belâğat

Belâğat, açık olan manayı doğru ve fasih ibarelerle ifade etmektir. Belâğatın, söylendiği her yere ve hitap edilen her kişiye uygun olması ile kişide güzel bir etkisi vardır. Belâğat ilmi, bünyesinde me’ânî, beyân ve bedî’ ilimlerini barındırmaktadır.¹⁴² *et-Tefsîru’l-Müyesser*’de âyetler tefsir edilirken zaman zaman bu ilimlerin âyetlerin anlamlarına katkıları ilmi izaha girilmeden açıklanmaktadır. Örneğin eserde “الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ” “*Hamd, âlemlerin Rabbi olan Allah’a mahsustur.*”¹⁴³ âyetinin açıklaması şöyledir: “*Allah’ın övülmesi, bütün hepsi kemal mertebesinde olan sıfatları ve dini-dünyevî zahir-batın nimetleri ile olur. Bunun zımnında kullarına, O’na hamd etmelerine yönelik emir vardır. Ki o tek başına bunu hak etmektedir...*”¹⁴⁴ Yapılan izaha göre haberî olan bu cümlelerin söylenmesindeki amaç, okuyucuyu o fiile teşvik etmektir. Bu konu da me’ânî ilmi alanına girmektedir. Nitekim me’ânî ilminin konularından birisi de haberî ve inşâî cümlelerdir. Haberî cümle, sözü söyleyen kişi için; “Bu doğru söylemektedir ya da yalan söylemektedir.” denebilen cümledir. Böyle cümlelerde vaka, söylenen söze mutabık ise “Doğru söylüyor.”, aykırı ise “Yalan söylüyor.” denebilir. Ancak şu da var ki bazen haberî cümlelerin söylenmesindeki amaç, söylenen şeyi yapmaya teşvik etmek olabilmektedir.¹⁴⁵ Eserin genelinde çeşitli ilim dallarının anlama katkısı göz önünde bulundurularak günlük dilde sık

¹³⁹ Müsâid b. Süleymân b. Nâsir Tayyâr, *et-Tefsîru’l-lügavî li’l-Kur’âni’l-Kerîm* (Dâru İbni’l- Cevzî, 2011), 38.

¹⁴⁰ Muhsin Demirci, *Tefsir Usûlü* (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2012), 286.

¹⁴¹ Heyet, *et-Tefsîru’l-Müyesser*, h.

¹⁴² Ali Cârîm - Mustafa Emin, *el-Belâğatu’l-vâdiha fi’l-beyân ve’l-me’ânî ve’l-bedî’*, thk. Kâsım Muhammed en-Nûrî (Dimaşk: Mektebetu Dâri’l-Fecr, 2014), 19.

¹⁴³ el-Fâtiha 1/2.

¹⁴⁴ Heyet, *et-Tefsîru’l-Müyesser*, 1.

¹⁴⁵ Cârîm - Emin, *el-Belâğatu’l-vâdiha*, 270,283.

kullanılan kelimeler ile âyetler tefsir edilmektedir. Ancak yukarıdaki âyetin tefsirinde me‘ânî ilminin adı zikredilmeksizin bu ilmin anlama katkısı ayrıca belirtilmektedir.

et-Tefsîru’l-Müyyesser’de belâğî konulara ne kadar işaret edildiğine dair fikir edinmek adına şu âyetleri ele almak yerinde olacaktır: *فَأَمَّا مَنْ أُوْتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ فَيَقُولُ هَؤُلَاءِ أَفْرُوا كِتَابِيَهٗ أَنِّي ظَنَنْتُ أَنِّي مُلَاقٍ حِسَابِيَهٗ فَهُوَ فِي عِيشَةٍ رَاضِيَةٍ* “Kitabı sağ tarafından verilen kimse der ki ‘Alın kitabımı okuyun; Doğrusu ben, hesabımla karşılaşacağımı zaten bekliyordum.’ (20) Artık o, hoşnut olacağı bir hayat içindedir.”¹⁴⁶ Meâli verilen âyetlerin sonuncusunda “راضية” kelimesi, “razı olan” anlamına gelmektedir. Buna göre âyetin manası, “Artık o, razı olan bir hayat içindedir.” şeklinde olmalıdır. Ancak, *et-Tefsîru’l-Müyyesser*’de yapılan açıklama şöyledir: “Amellerinin kitabı sağından verilenler neşe ve sevinç içinde derler ki; ‘Alın, kitabımı okuyun. Ben, dünyadayken kıyamet günü karşılığımın verileceğine kesin inandım ve iman ve çeşitli salih ameller hazırladım.’ Onlar, mekân ve derece olarak yüksek cennetlerde, rahat razı olunan bir hayat içindedirler. Meyveleri ayaktakinin, oturanın ve yatanın alabileceği yakınlıktadır...”¹⁴⁷ Görüldüğü üzere, yapılan açıklamada söz konusu terki, “razı olunan hayat” şeklinde ifade edilmektedir. Açıklamanın, âyette ifade edilenden farklı gelmesinin sebebi ise söz konusu terki, belâğî bir ifade olmasından ileri gelmektedir.

Arap belâğatının beyân ilminin konularından birisi, mecâz konusudur. Mecâzın çeşitlerinden birisi de mecâz-ı aklîdir. Mecâz-ı aklî, fiilin ya da onun içinde bulunan manasının -hakiki isnadı engelleyen bir karineyle birlikteki bir alaka sebebiyle- onun dışındaki bir şeye isnadı demektir. Isnad-ı mecâzî ise, fiilin sebebine, zamanına, mekânına ya da masdarına veyahut malum fiilin faile isnadı gerekirken mefulüne isnadı gerekirken failine isnadı şekillerinde olur.¹⁴⁸ Dolayısıyla âyette geçen “razı olan hayat” ifadesi, mefuliyet alakası ile mecâz-ı aklî olmuş olmakta ve “razı olunan hayat” anlamına gelmektedir. Tahlil edilmekte olan eserde de âyetler, mecâz-ı aklî dikkate alınarak açıklanmaktadır. Ancak mukaddimede ifade edildiği üzere, burada da âyette anlatılmak istenen mananın teorik açıklamalara girişilmeden aktarıldığı görülmektedir.

¹⁴⁶ el-Hâkka 69/22.

¹⁴⁷ Heyet, *et-Tefsîru’l-Müyyesser*, 567.

¹⁴⁸ Cârîm - Emin, *el-Belâğatu’l-vâdiha*, 225.

Eserde belâğî konulara yaklaşımı tespit etmek için diğer bir örnek ise şudur: وَالسَّمَاءَ "Göğü ellerle biz kurduk ve şüphesiz biz genişletmekteyiz."¹⁴⁹ Âyetteki "بَنَيْنَاهَا بِأَيْدٍ وَإِنَّا لَمُوسِعُونَ" ifadesi "ellerle" anlamına gelmektedir. *et-Tefsîru 'l-Müyesser*'de ise "Göğü yarattık ve onu güzel bir şekilde yaptık. Onu, büyük bir kuvvet ve kudret ile yeryüzü için çatı yaptık..."¹⁵⁰ şeklinde açıklanan âyetteki bu kelimenin "büyük bir kuvvet ve kudret" anlamında olduğu belirtilmektedir.

Arap belâğatının kısımlarından birisi olan bedî' ilmi konularından birisi de tevriyedir. Tevriye; konuşan kişinin, yakın manası ve uzak, gizli manası olmak üzere iki anlamı olan tek bir lafız kullanması ve bununla yakın olan manayı değil uzak olan manayı kastetmesidir.¹⁵¹ Dolayısıyla eserde bu kelimedenden yakın anlamı olan "el" anlamının değil uzak anlamı olan "kuvvet, kudret" anlamının kastedildiği belirtilmektedir. Yani burada tevriye sanatının olduğu kanaatiyle âyete anlam verildiği gözlemlenmektedir.

Binnetice; eserde âyetlerin tefsiri esnasında belâğî ifadelerin içerdiği manaların, âyetin manasına kattığı anlamın göz önünde bulundurulduğu söylenebilir. Eserde belâğata dair herhangi bir teorik açıklama ise yapılmamaktadır. Şunu da belirtmeli ki özellikle Allah Teâlâ'nın vasıflarından bahsedilen âyetlerdeki belâğî ifadeler, genel itibarıyla zahirî manasıyla anlaşılmaktadır. Bazen bu gibi âyetlerin tefsirinde belâğî mana ile zâhirî mana bir arada verilmektedir.

2.2.1.2. Nahiv

Nahiv kelimesi, sözlükte "yönelmek" anlamına gelmektedir. Arap kelimesindeki nahiv de "konuşma kaidelerine riâyet etmektir" ki bu kaidelere riâyet ederek Arapların konuştuğu şekilde konuşmak mümkün hâle gelir.¹⁵² Terim olarak nahiv "söz dizimi, cümle bilimi, sentaks kelimeleriyle karşılaşılır ve dil bilgisinin söz dizimi kurallarıyla i'râb olgusuna ilişkin

¹⁴⁹ ez-Zâriyât 51/47.

¹⁵⁰ Heyet, *et-Tefsîru 'l-Müyesser*, 522.

¹⁵¹ Cârîm - Emin, *el-Belâğatu 'l-vâdiha*, 517.

¹⁵² İbn Fâris, *Mekâyîsu 'l-lüga*, 5/403.

kısmını içerir. Bu bakımdan nahvin konusu terkip ve cümlelerin kuruluşu, öğeleri, çeşitleri, âmiller, mâmuller, i'râb alâmetleri, mu'reb ve mebnîler gibi meseleleri kapsar.”¹⁵³

et-Tefsîru'l-Müyesser'de nahiv kaidelerinin ne derece gözetildiğinin tespiti için “وَالْقَىٰ فِي الْأَرْضِ رَوَاسِيَ أَن تَمِيدَ بِكُمْ وَأَنْهَارًا وَسُبُلًا لَّعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ” “O, sizi sarsması için yere sağlam dağlar yerleştirdi, ırmaklar ve yollar açtı ki gideceğiniz yere ulaşabilesiniz.”¹⁵⁴ âyetinde yapılan açıklama ele alınacaktır. Âyette geçen “أَن تَمِيدَ بِكُمْ” ifadesi esasen “sizi sarsması için” anlamına gelmektedir. Ancak *et-Tefsîru'l-Müyesser*'de bu âyetin açıklaması şöyledir: “Yeryüzünde dağları sabit kıldı ta ki sizi sarsmasın. Bir de orada kendilerinden içesiniz diye nehirleri var etti. Ayrıca orada gitmeyi amaçladığınız yerlere gitmede size yol göstermesi için yolları var etti.”¹⁵⁵ Görüldüğü gibi eserde “أَن تَمِيدَ بِكُمْ” ifadesi “sarsmaması için” şeklinde açıklanmaktadır. Yani mahzûf bir “لَا النَّافِيَةِ” takdir edilerek cümleye anlam verilmektedir. Esasen النَّافِيَةِ “nefîy lâ”sı fiil başına geldiğinde “gelecek zamanın olumsuzlaması” anlamı vermektedir.¹⁵⁶ Bu cümlede de mahzûf bir النَّافِيَةِ لَا takdir edilmek sûretiyle söz konusu âyet bu i'râba göre açıklanmaktadır.

Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de cümlelerin bütün öğeleri her zaman zikredilmemiştir. Ki bu Arapların kullandığı bir üsluptur. Buna göre cümlelerin bazı öğeleri hazfedilerek yani düşürülüp zikredilmeyerek muhatabın zihninde bu parçaları tamamlaması beklenir. “بَرَاءَةٌ مِّنَ” “Allah ve Resulünden, antlaşma yapmış olduğunuz müşriklere karşı fesih bildirimidir!”¹⁵⁷ âyetinin açıklamasında da cümlelerin mahzûf ögesi olduğu yorumu çerçevesinde, mahzûf olan ögenin takdir edildiği görülmektedir. Açıklama şöyledir: “Bu, Allah ve Rasûlü'nden bildiri, Müslümanlar ve müşrikler arasında var olan anlaşmalardan çıkmanın ilanıdır.” Türkçe çevirisinde “Bu” kelimesi ile ifade edildiği gibi âyetteki cümlelerin mahzûf ögesi olan mübteda, açıklamada takdir edilip eklenmiş ve cümleye “هَذِهِ” munkatî' zamiri ile başlanmıştır.

Yukarıda verilen misallerden anlaşılacağı üzere, eserin mukaddimesinde nahiv konularına değinilmeyeceği ifadesinin, teorik açıklamalara girililmeyeceği, ancak

¹⁵³ İsmail Durmuş, “Nahiv”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/32/301.

¹⁵⁴ en-Nahl 16/15.

¹⁵⁵ Heyet, *et-Tefsîru'l-Müyesser*, 269.

¹⁵⁶ Abdulğani Dakr, *Mu'cemu'l-kavâ'id-i'l-'Arabiyye fi'n-nahv ve't-tasrîf* (Dimaşk: Dâru'l- Kalem, 1993), 386.

¹⁵⁷ et-Tevbe 9/1.

gözetmektedir.”¹⁶¹ تفاعل babı, kendi kalıbından gelen köklere, iki ya da daha çok kişinin müşareketi, karşılıklı olarak bir fiili yapması manasını verdiği bilinmektedir.¹⁶² Buna göre تساءلون fiilinin manası da “birbirinizden istiyorsunuz” olmalıdır. Dolayısıyla âyetin açıklamasında verilen mana da “يسأل به بعضكم بعضا” şeklinde tam olarak budur.

et-Tefsîru'l-Müeyesser'de âyetlerin açıklamalarında sarf ilminin dikkate alındığına dair diğer bir örnek olarak şu âyet gösterilebilir: "وَيَسْتَفْتُونَكَ فِي النِّسَاءِ ۚ قُلِ اللَّهُ يُفْتِيكُمْ فِيهِنَّ وَمَا يُنْثَلَى عَلَيْكُمْ" *في الكتاب في يتامى النساء التي لا توثقنهن ما كتب لهن وترغبون أن تنكحوهن والمستضعفين من ولدان وأن تقوموا* *Senden kadınlar hakkında açıklama istiyorlar.* *De ki: 'Onlara ait hükmü, Allah ve kitapta size okunan âyetler açıklıyor; onlar için yazılanı kendilerine vermediğiniz, nikâhlamak da istemediğiniz yetim kadınlar hakkında, çaresiz çocuklar hakkında, yetimlere âdil davranmanız hususunda size okunup duran âyetler (açıklıyor). İyilik olarak ne yaparsanız şüphesiz Allah onu eksiksiz bilmektedir.'*"¹⁶³ âyetinin başında “senden açıklama istiyorlar” olarak meâli verilen يستفتونك fiili yer almaktadır. Eserde âyetin anlamı şu şekilde izah edilmektedir: “Ey Nebî! İnsanlar senden kendilerine karışık gelen kadın meseleleri ve hükümlerini beyân etmeni talep ediyorlar. De ki: ‘Yüce Allah onların işlerini size açıklayacak.’...”¹⁶⁴ يستفتونك fiili استفعال babından gelmekte olup, bu babın kelimeye kattığı manalardan birisi de “talep etmek”tir.¹⁶⁵ Dolayısıyla âyette yer alan kelimenin mazisi olan استفتى fiilinin kattığı anlam da “açıklama, fetva talep etmektir” ki âyetin açıklamasında da bu mana açıkça ifade edilmiştir. Sonuç olarak; eserde her ne kadar, sarf ilmine dair teorik açıklamalara girişilme de uygulamada, kelimelerin anlamına dair sarf ilminden faydalandığı söylenebilir.

3.2.1.4. Garîb’u’l-Kur’ân

Garîb kelimesinin aslı “bir şeyin sınırı, uzak” demektir.¹⁶⁶ Sözlükte “akrabalarından, yakınlarından uzak, münferid olan” anlamına gelen garîb kelimesi ıstılâhî olarak ise “Kur’ân’daki hemen anlaşılmayan ya da anlaşılması zor olan lafızlar” anlamına

¹⁶¹ Heyet, *et-Tefsîru'l-Müeyesser*, 77.

¹⁶² İsmail Çelik (ed.), “Mecmû’at’üs-sarf”, *Binâu’l-ef’âl* (İstanbul: Şifa Yayınevi ve Matbaacılık, 2012), 68.

¹⁶³ en-Nisâ 4/127.

¹⁶⁴ Heyet, *et-Tefsîru'l-Müeyesser*, 98.

¹⁶⁵ Çelik, “Mecmû’at’üs-sarf”, 70.

¹⁶⁶ Ebû Abdillâh Zeynuddîn Muhammed b. Ebî Bekir b. Abdilkâdir Râzî, *Muhtârû’s-Sihâh*, thk. Yûsuf eş-Şeyh Muhammed (Beyrut: el-Mektebetu’l-‘Asriyye, 1999), 1/225.

gelmektedir. Kelimenin az kullanılması; kinayeli, istiareli ya da mecazlı olarak kullanılması; okuyanın ya da dinleyenin dil ile ilgili bilgisinin az olması ve sahâbe asrından uzaklaşmak garâbetin sebeplerinden bazılarıdır.¹⁶⁷

Her insan anlayışta az ya da çok birbirinden farklıdır. Her kişinin bilgi ve kültür seviyesi de değişiklik arz etmektedir. Benzer şekilde bütün diller için, o lügatı konuşanları kendi içinde ele aldığımızda her bir ferden kelime dağarcığının aynı olması beklenemez. Dolayısıyla Arap dilini bilen bütün muhatapların Kur’ân’daki her kelimeyi de bilmesi beklenmez. Bu durumun örnekleri vahyin nazil olduğu ortamda dahi görülmektedir. Nitekim nakledildiğine göre Hz. Ömer (r.a.) hutbede “وَفَاكِهَةً وَأَبًّا”¹⁶⁸ âyetini okumuş ancak âyetteki “أَبًّا” kelimesinin anlamı ile ilgili zihninde hemen bir anlam çağırışmamıştır. Kendisi bunun anlamının ne olduğunu sormuş, kısa bir süre düşündükten sonra zihnindeki garâbet gitmiş ve kelimenin anlamını söylemiştir.¹⁶⁹ *et-Tefsîru’l-Müyesser*’de de aynı kelimeden kastedilenin “كَأَلًا” yani “çayır”¹⁷⁰ olduğu belirtilmektedir.

Kur’ân’daki garîb kelimelerin varlığının farkında olan Hz. Peygamber (s.a.s.) de “Kur’ân’ın irabını yapın, garîb kelimelerinin ardına düşün.”¹⁷¹ diyerek garîbu’l-Kur’ân ilminin önemine dikkat çekmiş ve bu alanda bilgi sahibi olmaya teşvik etmiştir. Garîbu’l-Kur’ân ilmi ile ilgili gerek tefsir eserleri içinde gerekse müstakil olarak telif edilen eserlerde çeşitli bilgilere ulaşmak mümkündür. Bu alanda müstakil eserlerin en meşhurlarından birisi de Râgıp el-İsfahânî’ye ait olan *el-Müfredât fî Garîbi’l-Kur’ân* eseridir. *et-Tefsîru’l-Müyesser*’i hazırlayan ve basan kurumun da bu alanda *el-Müyesser fî Garîbi’l-Kur’ân* isminde müstakil bir eseri bulunmaktadır.

et-Tefsîru’l-Müyesser’in geneline bakıldığında eserin en öne çıkan özelliğinin garîb kelimeleri günümüz insanının dilinde ifade etmesi olduğu ortaya çıkmaktadır. Garîb kelimelerin açıklanmasına özellikle dikkat edilen eserde konu ile ilgili birçok örneğe rastlamamız mümkündür. Mesela “ثُمَّ لِيَقْضُوا تَقَنُّهُمْ وَلِيُؤْفُوا نُذُورَهُمْ وَلِيَطَّوَّفُوا بِالْبَيْتِ الْعَتِيقِ” “Sonra kalan hac fiillerini tamamlayıp temizlensinler, adaklarını yerine getirsinler ve o kadîm evi (Kâbe)

¹⁶⁷ Nüreddîn ’İtr, *‘Ulûmu’l-Kur’âni’l-Kerîm* (Dimaşk: Matba‘atu’s-Sabâh, 1996), 255.

¹⁶⁸ Abese 80/31.

¹⁶⁹ Ebû’l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî eş-Şâfi’î Süyûtî, *el-İtkân fî ‘ulûmi’l-Kur’ân*, thk. Muhammed Ebû’l-Fazl İbrâhîm (el-Hey’etü’l-Mısriyyetü’l-Âmme li’l-Kitâb, 1974), 2/4.

¹⁷⁰ Heyet, *et-Tefsîru’l-Müyesser*, 585.

¹⁷¹ Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyn Beyhakî, *el-Câmi’u’l-muşannef fî beyâni Şu‘abi’l-imân* (Riyad: Mektebetü’r-Rüşd li’n-Neşr ve’t-Tevzî‘, 2003), 3/548 (No. 2095).

2.2.2. Mezhebî Tefsir Yönü

Sözlükte, “gitmek” kökünden türeyen, masdar ve mekân ismi anlamlarını barındıran “مَفْعَل” kalıbında bulunan “mezheb” kelimesi, “gidilen mekân” yani “yol” anlamındadır.¹⁷⁶ İstılahta mezheb, dindeki itikadî ya da amelî hükümlerin anlaşılıp yorumlanmasında özgün yaklaşım geliştirmek ve bu görüşlerin zamanla ekolleşerek ilmî ve fikrî birikim hâline gelmesi demektir.¹⁷⁷ Mezhebî kelimesi, mezheb kelimesinin sonuna nisbet yâ’sı gelmesi ile “mezhebe mensubiyeti olan” anlamını içermektedir. Mezhebî tefsir ise mezheb mensuplarının, bağlı olduğu mezhebin görüşlerini yansıtmak ve mezhebin görüşlerinin dışına çıkmamaya özen göstermek ya da farklı mezheplerin görüşlerini çürütmek gibi çeşitli mezhepsel kaygıları yansıttıkları Kur’ân tefsiri çalışmalarını ifade etmektedir.¹⁷⁸

Terim tanımından mezhebin itikadî mezheb ile amelî mezheb olmak üzere iki türünün olduğu ortaya çıkmaktadır. Tahlil edilen eserin mukaddimesinde selef-i sâlihîn ilkelerine bağlı kalınacağı vurgulandığı için öncelikle eserin itikadî mezhebe mensubiyetini ele almak yerinde olacaktır.

2.2.2.1. İtikadî Mezhebî Tefsir

Dinin inanç esaslarının delillerini tespit edip onlardan hüküm istinbat etmekte öncü olan alimlerin ortaya koyduğu görüşlerin tamamı ya da ortaya koydukları sisteme itikadî mezheb denmektedir.¹⁷⁹ Mezhebî tefsirlerin diğer tefsir eserlerinden esas farkının ortaya çıktığı konular itikadî bağlamda olabilmektedir. *et-Tefsîru ’l-Müeyesser*’de de selef-i sâlihîn ve görüşlerinin önemsenmesi sebebiyle selef ifadesinden kastedilenlerin ortaya konması gerekmektedir.

“Selef terim olarak, ilim ve fazilet açısından müslümanların önderleri sayılan ashop ve tâbiîn için kullanılır. Selefîn üstünlüğü; ümmetin en hayırlısının Hz. Peygamber döneminde yaşayanlar, sonra onların ardından gelenler (sonra da

¹⁷⁶ Zemahşerî, *Esâsu ’l-belâga*, 1/319.

¹⁷⁷ İlyas Üzümlü, “Mezheb”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/526.

¹⁷⁸ Zehebî, *et-Tefsîr ve ’l-müfessirûn*, 2/381.

¹⁷⁹ Üzümlü, “Mezheb”, 29/526.

onları takip edenler) olduğu yolunda rivâyet edilen hadise¹⁸⁰ dayanır... II. (VIII.) yüzyılın başlarından itibaren Cehmiyye-Mu'tezile mensupları İslâm'ı eleştiren gruplarla fikrî mücadelelerde bulunurken zaman zaman onların anlayabileceği üslûp ve ifadeler kullanmış, görüşlerine temas edip yanlışlıklarını ortaya koymuştur. Bu dönemde kendilerine 'ashâbü'l-hadîs' diyen bazı âlimler, ashap ve tâbiînin meşgul olmadığı bu konuların tartışılmasını ve bunları tartışırken uygulanan yöntemleri bid'at saymış, bu alanda reddiyeler yazmıştır... Sonraki âlimler 'ashâbü'l-hadîs' veya 'selef-i sâlihîn' adıyla bu ilk dönem âlimlerine sıkça atıflarda bulunmuştur... Sefel yolunu izleyenlerin eserlerini daha çok reddiyeler hâlinde kaleme almaları ve sıfatların tevili gibi belli konular dışında Ehl-i sünnet kelâmcılarından ayrıldıkları görüşlerin fazla olmaması onların ayrı bir itikadî mezhep şeklinde değerlendirilmesini gereksiz kılmaktadır.”¹⁸¹

Aynı durumu vurgulamak isteyen muasır alimlerden Ramazan Bûtî (1929-2013) Seleflik hakkındaki müstakil eserine “Selefilik mübarek zamansal bir merhaledir, İslâmi bir mezhep değildir.” anlamında “السلفية مرحلة زمنية مباركة لا مذهب إسلامي” ismini vermiştir.

“İbn Hanbel, kendisinden sonraki ehl-i hadîs literatürü için model olacak şekilde Sefel düşüncesinin temellerini ortaya koymuştur.”¹⁸² “Selefilğin sistemleşip bugünkü görünüşüyle bir akım hâline gelmesi sonraki dönemlerde ve özellikle İbn Teymiyye zamanında gerçekleşmiştir.”¹⁸³ Nitekim *et-Tefsîru'l-Müyesser'in* mukaddimesinde de selefilği sistemleştiren ve bir akım hâline getiren İbn Teymiyye'ye doğrudan atıflarda bulunulduğu görülmektedir.¹⁸⁴ İbn Teymiyye ile ilgili ayrıntılı bilgi daha önce “Eserin Kaynakları” başlığı altında verilmiştir. Bu başlık altında ise itikadî meselelerde mezheplerin ve *et-Tefsîru'l-Müyesser'in* tutumu ile ilgili örnek vermek yerinde olacaktır.

Örneğin amelin imandan bir cüz yani parça olup olmadığı konusu itikadî mezheplerce tartışılmıştır. Buna göre iman eden ancak iman ettiği şeye göre amel etmeyen ya da iman eden ancak büyük günah işleyen kişinin durumu ne olacaktır? Mâturîdî

¹⁸⁰ Buhârî, *el-Câmiu's-sahîh*, “Şehâdât” 9 (No. 2651).

¹⁸¹ M. Sait Özervarlı, “Selefiyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/399.

¹⁸² Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî İbn Hanbel, *er-Red 'ale'l-cehmiyye ve'z-zenâdika*, thk. Sabri b. Selâme Şâhîn (Dâru's-Sebât li'n-Neşr ve't-Tevzî', 2003), 53-64.

¹⁸³ Özervarlı, “Selefiyye”, 36/399.

¹⁸⁴ Heyet, *et-Tefsîru'l-Müyesser*, v.

mezhebine göre iman, takrir ve tasdikten ibarettir. Amel imanın bir parçası değildir.¹⁸⁵ Matûrîdîler hariç ehl-i sünnetin tamamı ise ameli imanın parçası kabul etmektedir. Ancak Hâricîler amelin imandan bir cüz olduğu görüşünü daha ileri boyutta ele almakta olup büyük günah işleyenin imandan çıktığı görüşünü kabul etmektedir.¹⁸⁶

et-Tefsîru'l-Müeyesser'de “يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اصْبِرُوا وَصَابِرُوا وَرَابِطُوا وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ” “Ey iman edenler! Sabredin, kararlılıkta yarışın, düşmana karşı hazırlıklı olun (birbirinize dayanıp bağlanın), Allah’a karşı gelmekten sakının ki başarıya ulaşabilesiniz.”¹⁸⁷ âyetinin tefsirinde âyet metnindeki yalnızca iman edenlere yönelik olan hitabın, iman ve amel ile birlikte ele alındığı görülmektedir. Buna göre yapılan açıklama şöyledir: “Ey Allah’ı ve Rasûlü’nü tasdik eden ve şeriatına göre amel edenler! Rabb’inize itaat ile başınıza gelen sıkıntı ve belalar hususlarında sabırlı olun. Düşmanlarınız sizden daha sabırlı olmayana dek, sabır konusunda düşmanlarınızdan üstün gelmek için yarışın. Benim ve sizin düşmanlarınıza karşı cihad edin. Dünya ve ahirette Allah’ın rızasını kazanma ümidiyle, her hâlinizde Allah’tan korkun.”¹⁸⁸ İlgili âyetin tefsirinde görüldüğü üzere, mezhepsel görüş farklılıkları bulunan bir konuda, âyetteki “Ey iman edenler!” hitabının açıklamasına, âyetle zikredilmeyen “amel işleyenler” ifadesinin eklenmesi, tahlil edilen eserin müelliflerinin konuya hangi zaviyeden baktığını göstermesi açısından belirleyici bir ifadedir. Dolayısıyla âyetin tefsirinde yapılan açıklamadan *et-Tefsîru'l-Müeyesser*’in müelliflerinin ameli imanın bir cüzü kabul ettiği ileri sürülebilir.

et-Tefsîru'l-Müeyesser’in itikadî mezhebî görüşünü ortaya koyabilmek için şimdi ise Allah’ın zâtı ve sıfatları ile ilgili yaklaşımlar ele alınacaktır. İslâm tarihinde Allah’ın zâtı ve sıfatları, çeşitli yaklaşımlarla anlaşılmaya çalışılmıştır. Selef, sıfatların Allah’a nisbetini kabul ettiği için Sıfatiyye, Mu‘tezile ise nefyettiği için Muattıla ismini almıştır. Bazı selef uleması ise sıfatları tevil etmiştir. Şîa’dan da iki grup ortaya çıkmıştır. Bunlardan ilki, imamlarını ilaha benzetirken diğer grup ise sıfatları yaratılmışlara benzetmiştir. Allah’ı yaratılmışlara benzetmeye dayalı teşbihçi ve Allah’ı cisimlere benzetmeye dayalı tecsimci

¹⁸⁵ Ebû'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Sultân Muhammed Kârî, *Minehu'r-ravzi'l-ezher fî şerhi'l-Fıkhi'l-Ekber* (Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1998), 250.

¹⁸⁶ Ebû'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Abdisselâm b. Abdillâh b. Ebî'l- Kâsım b. Muhammed el-Harrânî İbn Teymiyye, *Mecmû'u fetâvâ*, thk. Abdurrahmân b. Muhammed İbn Kasım (Medine: Mücemme'u'l-Melik Fehd li-Tabâ'ati Mushafi's-Şerif, 1995), 3/151.

¹⁸⁷ Âl-i 'İmrân 3/200.

¹⁸⁸ Heyet, *et-Tefsîru'l-Müeyesser*, 76.

yaklaşımı ilk kez Râfîzîler ortaya atmıştır.¹⁸⁹ Ahmed b. Hanbel ve Süfyan es-Sevrî'nin de aralarında olduğu bazı Selef uleması ise insanların sorumluluğunun iman etmekte olduğunu dolayısıyla onları anlama sorumluluğu olmadığını belirterek tevile gitmeden olduğu gibi kabul etmiştir. Aynı mevzuda Malik b. Enes'in şu sözü, bir ilke hâline gelmiştir: "İstivâ malumdur, keyfiyeti meçhul, ona iman etmek vacip, onunla ilgili soru sormak ise bidattır."¹⁹⁰

et-Tefsîru'l-Müeyesser'de de Allah'ın vasıflarının teşbih ve tevil edilmeden olduğu gibi kabul edilmesinin savunulduğu görülmektedir. Mesela; "وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ" "Kullarım sana beni sorduklarında bilsinler ki şüphesiz ben yakınım, bana dua ettiğinde dua edenin dileğine karşılık veririm. Şu hâlde benim davetime gelsinler ve bana iman etsinler ki doğru yolu bulabilsinler."¹⁹¹ âyeti söz konusu eserde şöyle ifade edilmektedir: "Ey Nebî! Kullarım, sana Benimle ilgili soru sorduklarında onlara de ki: 'Ben onlara yakınım, dua eden bana dua ettiğinde duasına icabet ederim. O hâlde kendilerine emrettiklerimde ve onları yapmaktan men ettiğim şeylerde bana itaat etsinler. Bana iman etsinler. Böylece din ve dünyaları ile ilgili doğru olana yöneleceklerdir.' Bu âyette, eksiklikten münezzeh olanın, celâline layık bir şekilde kullarına yakın olduğu haber verilmektedir."¹⁹² Yapılan açıklamada, âyetteki Allah'ın insanlara yakınlığından bahseden ifadenin tevil edilmediği ve Allah'ın noksanlıktan tenzih edilerek celâline uygun bir şekilde yakın olduğu özellikle ifade edilmektedir.

Allah'ın zâtı ve sıfatları ile ilgili olarak "الرَّحْمَنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى" "*Rahmân olan Allah arşa istivâ etmiştir.*"¹⁹³ âyetinin tefsiri de müelliflerin konuya yaklaşımını göstermektedir. Buna göre âyetin tefsiri şu şekildedir: "*Rahmân, arşa istiva etti. Yani celâli ve azametine layık bir istiva ile yükseldi.*"¹⁹⁴ Yapılan açıklamada görüldüğü üzere istiva kavramı da teşbih ve tevile gitmeden âyette ifade edilen kavramın tenzihçi bir yaklaşım ile ele alınmakta ve Allah'a her nasıl layık olacaksa öyle bir vasıf olduğu vurgulanmaktadır.

¹⁸⁹ Abdülkâhir b. Tâhir b. Muhammed b. Abdillâh Bağdâdî, *el-Fark beyne'l-fırak ve beyânu'l-fırakati'n-nâciye* (Beyrut: Dâru'l-Âfâki'l-Cedîde, 1977), 214.

¹⁹⁰ Ebû'l-Feth Muhammed b. Abdilkerîm b. Ebî Bekr Ahmed Şehristânî, *el-Milel ve'n-nihâl* (Müessesetü'l-Halebî, ts.), 92-94.

¹⁹¹ el-Bakara 2/186.

¹⁹² Heyet, *et-Tefsîru'l-Müeyesser*, 28.

¹⁹³ Tâhâ 20/5.

¹⁹⁴ Heyet, *et-Tefsîru'l-Müeyesser*, 312.

Bu konuyla ilgili önemli örneklerden birisi de yüce Allah'ın kürsüsü ile ilgili yapılan yorumdur. Buna göre “...O'nun kürsüsü gökleri ve yeri içine alır, onları koruyup gözetmek kendisine zor gelmez. O, yücedir, büyüktür.”¹⁹⁵ âyetindeki ilgili bölümün açıklaması şöyledir: “الكرسي: هي موضع قدمي الرب جل جلاله- ولا يعلم كيفيته إلا الله سبحانه” “Kürsü: Yüce Rabb'in iki ayağının olduğu yerdir. Onun keyfiyetini (eksiklikten münezze olan) Allah'tan başkası bilmez.”¹⁹⁶ Özellikle bu yorum yani Allah'ın kürsü'sünün, “Allah'ın iki ayağının olduğu yer” olarak ifade edilmesi sebebiyle eserin müelliflerinin karşıt görüş mensuplarınca mücessime ve müşebbihe olarak isimlendirmesi mümkündür.

Verilen örneklerden, eserde her ne kadar Allah'ın vasıfları hususunda tevil, teşbih ve tecsimden uzak durulduğu ve tenzihçi bir yaklaşım sergilendiği görülse de Allah'ın vasfının tevil edildiği de görülebilmektedir. Örneğin “وَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ فَإِنَّكَ بِأَعْيُنِنَا وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ حِينَ تَقُومُ” “Rabb'inin hükmüne sabret. Çünkü sen gözlerimizin önündesin, kalktığında Rabbini hamd ile tesbih et. Gecenin bir kısmında ve yıldızların batışı sırasında O'nu tesbih et.”¹⁹⁷ âyetinin açıklaması şöyledir: “Ey Rasûl! Rabb'inin emrine, sana verdiği risalet görevine, kavminin sana yaptığı eziyetlere karşı sabırlı ol. Sen bizim gözetim, koruma ve itina altında. Namaza kalktığında, uykundan kalktığında Rabb'ini hamd ile tesbih et. Gecede de Rabb'ini hamd ile tesbih et ve onu tazim et. O'nun için namaz kıl. Bunu sabah namazında yıldızların batış vaktinde yap. Bu âyette, kendisine her nasıl layık ise öyle, yaratılmışlara benzemeksizin, nasıl olduğuna dair yorum yapmaksızın Allah'ın (O'nu eksikliklerden noksan tutarak, hamd ile tesbih ederiz.) iki gözü olduğunun isbatı vardır. Bu husus Sünnet ile sabittir ve konu üzerinde selef alimlerinin icması bulunmaktadır. İşte bu âyette gözler ifadesinin çoğul olarak kullanılması ise ta'zîm içindir.”¹⁹⁸ Âyetin açıklamasında görüldüğü üzere Allah'ın iki gözü olduğu ile ilgili ümmetin icma'ından bahsedilmekte ve bu âyette Allah'a nispet edilen “أعين” “gözler” ifadesinin, tazim için olduğu belirtilmektedir. Yani birçok âyette Allah'ın vasıflarında tevil olmayacağından bahsedilirken Allah'ın iki gözü olduğu hususunda icma olduğu dile getirilerek ikiden fazla göz olması durumu “ta'zîm”e tevil edilmektedir.

¹⁹⁵ el-Bakara 2/255.

¹⁹⁶ Heyet, et-Tefsîru 'l-Müeyesser, 42.

¹⁹⁷ et-Tûr 52/48-49.

¹⁹⁸ Heyet, et-Tefsîru 'l-Müeyesser, 525.

2.2.2.2. Amelî Mezhebî Tefsir

İbadetler ve insanlar arası ilişkilerle ilgili hükümlerin delillerini tespit edip onlardan hüküm istinbat etmekte öncü olan alimlerin ortaya koyduğu görüşlerin tamamı ya da ortaya koydukları sisteme amelî mezhep denmektedir.¹⁹⁹ Mezhepler arasında amelî konularda ayrılık görülebilmekte ve bu farklı görüşler tefsir eserlerinde yer bulabilmektedirler.

Örneğin Kur'ân-ı Kerîm'de “Üstün, asttan bir fiilin yapılmasını istemesi.”²⁰⁰ anlamına gelmekte olan emir ifadeleri yer almaktadır. Ancak söz konusu emir ifadeleri o emrin hemen yerine getirilmesine mi yoksa vakit içerisinde yerine getirilmesine mi gerektirmektedir? Başka bir ifade ile emredilen fiilin yapılması vaktin ilk anında mı yoksa son anında mı farz olmaktadır? Bu hususta mezhepsel görüş farklılıkları bulunmaktadır. Örneğin Hanefî mezhebine göre namaz, vaktin sonunda vacip olurken Şafîî mezhebine göre ise vaktin ilk anında vacip olur. Hanefî mezhebine göre bir namaz vaktinin ortasında henüz namazını kılmadan vefat eden kişi o namaz vaktinin sonu henüz gelmemesi ve namazın henüz üzerine vacip olmaması sebebiyle sorumlu olmazken Şâfiî mezhebine göre ise namazın kılınabileceği ilk vaktin geçmiş olması ve namazın ilk vakitte vacip olması sebebiyle mükellefler henüz kılınmayan bu namazlardan sorumlu olurlar.²⁰¹ Şu da var ki mutlak emrin fevre ya da terâhîye²⁰² delaleti hususunda aynı mezhebin furûunda dahi farklılık olabilmektedir. Nitekim Mâlikî ve Hanbelî mezheplerinde “وَأَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ” “*Hacı ve umreyi Allah için tamamlayın.*”²⁰³ mutlak emrinden hac yapma emrinin fevre, Şâfiî ve Hanefî mezheplerinde ise terâhîye delalet ettiği anlaşılrken; “وَأَتُوا الزَّكَاةَ” “*Zekâtı verin.*”²⁰⁴ mutlak emrinden ise Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelî mezheplerinde bu emrin fevre delalet ettiği, Hanefî mezhebinde ise terâhiye delâlet ettiği anlaşılmaktadır.²⁰⁵

¹⁹⁹ Üzümlü, “Mezheb”, 29/526.

²⁰⁰ ‘Abdulazîz b. Ahmed b. Muhammed ‘Alâuddîn el-Buhârî Buhârî, *Keşfu'l-esrâr şerhu Usûli'l-Bezdevi* (Dâru'l-Kitâbî'l-İslâmî, ts.), 1/101.

²⁰¹ Mahmûd b. Ahmed b. Mahmûd Ebû'l- Menâkıb Şihâbuddîn Zencânî, *Tahrîcu'l-furû' 'âle'l-usûl*, thk. Muhammed Edîb Sâlih (Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1978), 90-91.

²⁰² Fevr, emredilenin şeyi ilk imkân anında, hemen edâ etmektir. Terâhî, ertelenebilirlik, emredilen bir şeyin ilk anda yapılması lazım gelmeyip, daha sonra yapılmasının da yeterli olması. (Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Ensar Neşriyat Ticaret A.Ş., 2015), 143,568.)

²⁰³ el-Bakara 2/196.

²⁰⁴ el-Bakara 2/43.

²⁰⁵ Muhammed Mustafa Zühaylî, *el-Vecîz fî usûli'l-fıkhi'l-İslâmî* (Dimaşk: Dâru'l-Hayr li't-Tabâ'a ve'n-Neşr ve't-Tevzî', 2006), 2/26.

"اسْتَجِيبُوا لِرَبِّكُمْ مِّن قَبْلِ أَن يَأْتِيَ يَوْمٌ لَا مَرَدَّ لَهُ مِنَ اللَّهِ مَا لَكُم مِّن مَّجَاءٍ يَوْمَئِذٍ وَمَا لَكُم مِّن نَّكَيرٍ" Ayrıca "Allah'ın hükmü gereği, geri çevrilemez olan bir gün gelmeden önce rabbinizin çağrısına uyun. O gün sizin için ne bir sığınak ne de bir inkâr yolu vardır."²⁰⁶ âyetinin tefsirinde de fıkıh usûlü konularından olan emrin delaleti hususunda mezhepsel görüşe yer verilmektedir. Eserde âyetin tefsiri şu şekilde yapılmaktadır: "Geri dönmesi mümkün olmayan kıyamet günü gelmeden önce Rabb'inize iman ve itaat ederek karşılık verin ey inkârcılar. O gün sizi azaptan kurtaracak hiçbir sığınak, sizi örtecek hiçbir mekân olmayacak ve siz bir yerlere gizlenmeye çalışacaksınız. Bu âyette, ertelemenin hoş görülmediğine, kula sunulan her salih ameli hemen yapması gerektiğine dair delil vardır. Nitekim geç vakte bırakmada afetler ve maniler vardır."²⁰⁷ Görüldüğü üzere âyetin, Hanbelî mezhebi fıkıh usulüne göre tefsir edildiği anlaşılmaktadır.

2.2.2.3. Diğer Mezheplere Reddiye Niteliğindeki Açıklamalar

Et-Tefsîru'l-Müeyesser'in mukaddimesinde selefin değerinin özellikle vurgulandığı görülmekte olup selefin tefsir metodunun takip edileceği ifade edilmektedir. Eserde âyetlerin manalarına dair yapılan açıklamalarda selefe dil uzatanlara örneğin Şîî fırkalara cevap niteliğinde açıklamalar da bulunmaktadır. Zira Hz. Muhammed'den (s.a.s.) sonra siyasi olaylar sebebiyle sahâbeden bazı kişi ve gruplara karşı olumsuz tavır takınanlar olmuştur. Ancak sahâbe karışıklığını inanç meselesi hâline getiren Şîa içinden bazı gruplar günümüzde de varlığını sürdürmektedir. *et-Tefsîru'l-Müeyesser*'de;

"İsnâaşeriyye'nin imâmeti nübüvvetle, imamları peygamberlerle ilişkilendirip mâsum sayan yaklaşımları fırkanın yapısında kayda değer özellikler ortaya çıkarmıştır: a) Hz. Peygamber'in vefatından sonra sahâbenin Hz. Ali'ye biat etmeyişi onları itikadî bakımdan problemli hâle getirmiş, fırkanın bazı kaynaklarında sahâbeyi mürted sayan rivâyetlere yer verilmiş..., devlet başkanlığı görevini üstlenen ilk üç halifenin hilâfeti gayri meşrû kabul edilmiş, haklarında ağır suçlamalar yapılmıştır."²⁰⁸

²⁰⁶ eş-Şûrâ 42/47.

²⁰⁷ Heyet, *et-Tefsîru'l-Müeyesser*, 488.

²⁰⁸ İlyas Üzümlü, "Şîa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/118.

Görüşüne reddiye babından sahâbeye karşı böylesi tavır takınanlara şu âyetin tefsirinde cevap verildiği görülmektedir: *"مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ تَرَاهُمْ رُكَّعًا سُجَّدًا يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانًا سِيمَاهُمْ فِي وُجُوهِهِمْ مِنْ أَثَرِ السُّجُودِ ذَلِكَ مَثَلُهُمْ فِي التَّوْرَةِ وَمَثَلُهُمْ فِي الْإِنْجِيلِ كَزَرْعٍ أَخْرَجَ شَطْأَهُ فَآزَرَهُ فَاسْتَغْلَظَ فَاسْتَوَى عَلَى سُوْقِهِ يُعْجِبُ الزُّرَّاعَ لِيَغِيظَ بِهِمُ الْكُفَّارَ وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَوَدَّ اللَّهُ عَذَابُ الْعَظِيمِينَ" Muhammed Allah'ın elçisidir. Beraberinde bulunanlar da kâfirlere karşı çetin, kendi aralarında merhametlidirler. Onları rükûya varırken, secde ederken görürsün. Allah'tan lütuf ve rıza isterler. Onların nişanları yüzlerindeki secde izidir. Bu, onların Tevrat'taki vasıflarıdır. İncil'deki vasıfları da şöyledir: Onlar filizini yarıp çıkarmış, gittikçe onu kuvvetlendirerek kalınlaşmış, gövdesi üzerine dikilmiş bir ekine benzerler ki bu, ekicilerin de hoşuna gider. Allah böylece onları çoğaltıp kuvvetlendirmekle kâfirleri öfkelenendirir. Allah onlardan inanıp iyi işler yapanlara mağfiret ve büyük mükâfat vâdetmiştir."*²⁰⁹ Bu âyetin tefsirinde yapılan açıklama ise şöyledir: *"Muhammed, Allah'ın Rasûlü'dür. O'nun dini üzere O'nunla birlikte olanlar, inkarcılara karşı şiddetli birbirlerine karşı ise merhametlidir. Onları namazlarında çokça rükû ve secde eder hâlde görürsün. Rabb'lerinden kendilerine lütufta bulunmasını böylece kendilerini cennete koymasını ve onlardan razı olmasını umarlar. Onların Allah'a itaatkar olmalarının alameti, secde ve ibadet izlerinin yüzlerinde apaçık bulunmasıdır. Bunlar, onların Tevrat'taki vasıflarıdır. İncil'deki vasıfları ise şöyledir: Onların misali, gövdesi ve dallarını çıkaran sonra da dalları çoğalan, ekinin büyümeye başlayıp güçlendiği, ayaklarının üzerinde durduğu, güzel görünümlü çiftçiye sevindiren ekin gibidir. Müminlerinin sayılarının çokluğu ve güzel görünüşleri inkarcıları öfkelenendirir. Bu, sahâbeye buğz etmenin inkâra götürdüğünün delilidir. Çünkü Allah'ın, sahâbe ile öfkelenirdiği kimsede öfkeyi gerektiren bir şey vardır ki o da inkârdır. Allah, Allah'a ve Rasûlü'ne iman eden ve Allah'ın kendilerine yapılmasını emrettiği şeyleri yapan, onları men ettiği şeylerden uzak duranlara, günahlarının bağışlanmasını, kesilmeyen bol sevap yani cenneti vadetmektedir. Allah'ın vaadi, gerçektir, tasdik edilmiştir, O'na muhâlefet edilmez. Ayrıca, sahâbenin izinden giden herkes, onların bağışlanma ve büyük karşılık elde etme konusunda onların hükmündedir. Bu ümmetten hiç kimsenin yetişemeyeceği üstünlük ve faziletleri vardır. Allah onlardan razı olsun ve onları razı etsin."*²¹⁰

Reddiye niteliğindeki açıklamalara şu âyetin tefsirinde de rastlanmaktadır: *"إِنَّ الَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْسِنَاتِ الْعَافِيَّاتِ الْمُؤْمِنَاتِ لَعُنُوا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ"* *"İmanlı, saf ve namuslu*

²⁰⁹ el-Fetih 49/29.

²¹⁰ Heyet, et-Tefsîru 'l-Müyyesser, 515.

*kadınlara iftira atanlar dünyada ve âhirette lânetlenmişlerdir, onlara büyük bir ceza vardır.”*²¹¹ Söz konusu âyet, Hz. Âişe’ye (r.anha) atılan zina iftirası ile ilgilidir. *et-Tefsîru’l-Müeyesser*’de bu vesileyle O’nu kötüleyenlerin durumuna dair açıklamalar yapılmaktadır. Zira Şîa ve Hâricîler’den bazı gruplar Hz. Âişe (r.anha) ve Cemel Vak‘ası’nda Hz. Ali’nin (r.a.) karşısında olan ashâbı ve tâbiîni tekfir etmekteyken Selefilere ise ashâbı hiçbir şekilde kötülememekte ve yargılamamaktadır.²¹² Nitekim *et-Tefsîru’l-Müeyesser*’de de aynı tavır takınılmakta ve ashâba küfredenlerin durumu hakkında şu açıklamalara yer verilmektedir: “Şüphesiz ki iffetli, zinanın aklına bile gelmediği mümin kadınlara zina isnadında bulunanlar hem dünyada hem de ahirette Allah’ın rahmetinden kovulmuştur, Onlar için büyük bir azap vardır. Bu âyetlerde sahâbeye küfredenlerin veya Hz. Peygamber’in (s.a.s) eşlerine zina isnadında bulunan kimselerin küfre düştüklerine delil vardır.”²¹³

Yukarıdaki açıklamalarda görüldüğü üzere eserde takip edilen genel metodun dışına çıkılarak, âyetin salt kolay bir dille ifadesi ile yetinilmemektedir. Buna ilaveten, sahâbeye buğzetmenin inkâra götürdüğü hükmüne varılmaktadır. Dolayısıyla selefin önemsendiği bir eserde selefin en değerlisi kabul edilen sahâbeye dil uzatan fırkalara da cevap verildiği anlaşılmaktadır.

Sonuçta eserde amelî hususlarda Hanbelî mezhebinin görüşlerine yer vermesiyle birlikte özellikle Allah Teâlâ’nın vasıfları ile ilgili konularda genelde Selefi bir yaklaşım sergilendiği görülmektedir. Buna göre Kur’ân’da zikredilen Allah Teâlâ’nın vasıfları ile ilgili tevile gidilmeyerek onların âyetlerde bahsedilen zâhirî hâli esas alınmaktadır. Ancak bu yaklaşımda ilkesel bir tutarlılık içerisinde olunmayıp söz konusu vasıflar zaman zaman tevil edilmektedir. Ayrıca bazı vasıfların zorlama ifadelerle teşbihçi ve tecsimci addedilebilecek seviyede açıklandığı da müşahade edilmektedir. Nitekim vasıflarla ilgili âyetlerde geçen deyimsele ifadelerin anlamları her ne kadar tefsire yansıtılsa da konu vasıflarla ilgili olduğu için aynı nasları dahi zâhirî biçimde anlamlandırma temâyülü görülmektedir. Eserde her ne kadar Ehl-i Sünnet dairesindeki mezheplerin görüşlerine yönelik eleştiriler bulunmasa da tefsir metodunun takip edildiği selefin öncüleri olan

²¹¹ en-Nûr 24/23.

²¹² Yusuf Şevki Yavuz, “Cemel Vak‘ası (Kelâm)”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/321-322.

²¹³ Heyet, *et-Tefsîru’l-Müeyesser*, 352.

sahâbeyi kötileyici görüşleri bulunup aynı zamanda bunu iman meselesi hâline getiren Şîa içerisindeki zümrelere karşı da aynı reddiye niteliğinde açıklamalar yapılmaktadır.

2.3. Metotla İlgili Diğer Bazı Bilgiler

et-Tefsîru 'l-Müeyesser''in mukaddimesinde eserde takip edilecek metoda dair verilen bilgiler²¹⁴ bu çalışmanın ilgili başlıklarında ele alınmaktadır. Metoda dair önceden değinilmeyen birkaç husus ise bu başlık altında değerlendirilecektir.

Eserde gözetilecek ilkelerden birisinin Kur'ânî hidâyetin tefsir boyunca vurgulanması olduğu belirtilmektedir. Hidâyet kelimesi sözlükte yol göstermek için öne geçmek anlamına gelmektedir. Aynı zamanda dalâlet kelimesinin zıttı olarak kullanılmaktadır.²¹⁵ Bu eserin Selefi hassasiyetinin olduğu göz önünde bulundurulduğunda Selef alimlerinin hidâyet konusundaki görüşleri çerçevesinde hidâyet kavramını ele almak yerinde olacaktır.

*“Râgıb el-İsfahânî hidâyeti ‘lutfufla kılavuzluk etme’, yani ilk bakışta farkedilmeyen yollarla bütün yaratıklara ve özellikle ilâhî emirlere muhatap olan insana yol gösterme şeklinde tanımlamış ve Kur'ân'da yer alan bütün hidâyet kavramlarını içinde bulundukları âyetlerin genel kompozisyonu çerçevesinde gruplandırmıştır. Buna göre Allah'ın insanlara olan hidâyeti dört merhaleden oluşur: 1. Her mükellefe lutfettiği akıl ve idrak yetenekleriyle hayatını sürdürmeyi sağlayan zaruri bilgiler. 2. Vahiy ve peygamberler yoluyla yaptığı davet. 3. Hidâyeti benimseyenlere lutfettiği tevfiğ. 4. Hak kazananları âhirette cennetle mükâfatlandırma. Bu hidâyet türleri buradaki tertibe göre birbirine bağılı olup bir sonraki hidâyetin gerçekleşmesi için bir öncekinin meydana gelmesi şarttır.”*²¹⁶

İsfahânî'nin bu tasnifine göre, *et-Tefsîru 'l-Müeyesser'*'de belirtilen Kur'ânî hidâyetten kasıt ikinci ve üçüncü kısım hidâyettir. “Selef âlimleri... asıl hidâyeti Allah'ın, kulun hidâyete ermesini sağlayan ilâhî irade, tevfiğ ve ilhamı kalbinde yaratıp hayrı kolaylaştırması

²¹⁴ Heyet, *et-Tefsîru 'l-Müeyesser*, t.

²¹⁵ İbn Fâris, *Mekâyîsu 'l-lüga*, 6/42.

²¹⁶ Yusuf Şevki Yavuz, “Hidâyet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 17/474.

larak açıklamışlardır.”²¹⁷ Nitekim bu eserde "ذَلِكَ هُدَى اللَّهِ يَهْدِي بِهِ مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ..."²¹⁸ "İşte bu, Allah'ın hidâyetidir; O, bununla kullarından dilediğini doğru yola ulaştırır..."²¹⁸ âyetinin açıklamasında aynı husus şöyle dile getirilmektedir: "Bu hidâyet Allah'ın, kendisiyle kullarından dilediğini muvaffak kıldığı tevfidir..."²¹⁹ Yapılan açıklamada görüldüğü üzere âyetteki hidâyet, tevfik anlamında yorumlanmaktadır.

"İbn Kayyim el-Cevziyye'ye göre, akıl yürütme kabiliyetinin yanı sıra mükellef tutulan insanlara peygamberler ve ilâhî kitaplar aracılığıyla doğru yolun gösterilip açıklanması onların hidâyete ermeleri için gerekli ise de yeterli değildir. Kulun hidâyete ermesi için gösterilen yoldan gitmeyi istemesi ve ona yönelmesi şarttır. Eğer kul bu tavrı göstermezse Allah ceza olarak onu saptırır ve hidâyetten yoksun bırakır. Zira Allah'ın verdiği nimeti inkâr edenin o nimetten mahrum bırakılması ilâhî bir âdettir... Kul O'nun gösterdiği inanç, ibadet ve davranışlar bütününden oluşan hidâyet yoluna yönelirse bunun bir mükâfatı olarak hidâyete ermesini sağlayacak olan asıl hidâyet tecelli eder. Bu da Allah'ın, doğru yolda gitmesini gerektiren irade ve ilhamı kulun kalbinde yaratmasıdır." ²²⁰

et-Tefsîru'l-Müyyesser'de bu görüş doğrultusunda "اللَّهُ نَزَّلَ أَحْسَنَ الْحَدِيثِ كِتَابًا مُتَشَابِهًا مَثَانِيَ تَقْشَعِرُّ مِنْهُ جُلُودُ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ ثُمَّ تَلِينُ جُلُودُهُمْ وَقُلُوبُهُمْ إِلَى ذِكْرِ اللَّهِ ذَلِكَ هُدَى اللَّهِ يَهْدِي بِهِ مَنْ يَشَاءُ وَمَنْ يُضْلِلِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ" Allah, kendi içinde uyumlu, gerçekleri tekrar tekrar dile getiren bir kitap olarak sözlerin en güzelini indirdi. Rablerinden korkanların onun etkisiyle tüyleri ürperir, sonra yine Allah'ı anmaya yönelerek bedenleri ve kalpleri huzura kavuşur. İşte bu kitap, Allah'ın bir rehberi olup dilediği kimseyi onunla doğruya yönlendirir; ama Allah kimi şaşırtırsa artık ona doğru yolu gösterecek yoktur." ²²¹ âyetinin tefsirindeki şu açıklamalar dikkat çekmektedir: "Yüce Allah sözlerin en güzelini indirendir ki o Kur'an-ı 'Azîm'dir. Güzelliği, sağlamlığı ve ihtilafsız olmasıyla kendi içinde birbirine benzemektedir. O'nda kıssalar, hükümler, deliller tekrar edilir. Tekrar tekrar okunur ve çokça tekrar edilmesi bıktırmaz. İçinde bulunan korkutma ve vaîdden etkilenmekten dolayı O'nun dinlenilmesi ile Rabb'inden korkanların tüyleri ürperir. İçindeki vaad ve teşvikin sevinciyle ciltleri ve kalpleri yumuşar. İşte Kur'an'dan bu etkilenme Allah tarafından kullarına bir hidâyettir.

²¹⁷ Yavuz, "Hidâyet", 17/475.

²¹⁸ el-En'âm 6/88.

²¹⁹ Heyet, et-Tefsîru'l-Müyyesser, 138.

²²⁰ Yavuz, "Hidâyet", 17/475.

²²¹ ez-Zümer 39/23.

Allah, kullarından dilediğini Kur'ân ile hidâyete erdirir. Küfrü ve inadından dolayı Allah, Kur'ân ile her kimi saptırırsa o kimseyi hidâyete erdirecek ve muvaffak kılacak hiç kimse olamaz.”²²² Bu âyetin açıklamasında, kulun hidâyete ermesi için gösterilen yola girmesinin gerekli olduğu, gösterilen yola girmekte inat eden kimselerin ise hidâyete eremeyecekleri belirtilmektedir.

“Muhammed Reşîd Rızâ da hidâyeti, ‘Allah’ın, bütün kullarına gösterip açıkladığı doğru yola girmeyi ona yönelenlere kolaylaştırıp yardımında bulunması’ diye açıklar ve en büyük hidâyet kaynağı olarak Kur’ân’ı kabul eder. Ona göre Allah kişinin bedenini ve ruhunu yarattığı gibi hidâyetini yaratmaz. Ancak insan Kur’ân’a iman edip bağlandığı takdirde Cenâb-ı Hak ondan yardımını esirgemez ve kendisine dünya ve âhiret mutluluğunu sağlayacak yolu gösterir; onu, duyularını ve aklını kullanarak hem ilâhî kitaptaki âyetleri hem de kâinat kitabındaki delilleri anlamaya muvaffak kılar. Buna karşılık Kur’ân’ı ısrarla inkâr eden kimseyi de sapıklıkta bırakır. Burada önemli ve etkili olan insanın umumi hidâyet karşısındaki tutumudur.”²²³

et-Tefsîru’l-Müeyesser’de şu âyetin açıklamasının, söz konusu görüş doğrultusunda olduğu söylenebilir: *يَهْدِي بِهِ اللَّهُ مَنِ اتَّبَعَ رِضْوَانَهُ سُبُلَ السَّلَامِ وَيُخْرِجُهُم مِّنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ بِإِذْنِهِ وَيَهْدِيهِمْ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ* “Allah, kendisinin izniyle rızasını arayanları o kitapla kurtuluş yollarına erdirir, onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır, onları dosdoğru bir yola iletir.”²²⁴ Eserde ilgili âyet şu ifadelerle açıklanmaktadır: “Allah, apaçık olan bu kitapla, yüce Allah’ın rızasının peşinde olanları hidâyete, güven ve selamet yoluna iletir. Onları küfrün karanlıklarından imanın nuruna çıkarır ve onları dosdoğru olan dininde muvaffak kılar.”²²⁵ Tefsirdeki açıklamalarda, bu âyetlerdeki hidâyetten Kur’ân ile yapılan hidâyetin farklı yönlerine dikkat çekildiği görülmektedir.

et-Tefsîru’l-Müeyesser’de takip edileceği belirtilen ilkelerden bir diğeri de makâsıd-ı şerî’anın eser boyunca gözetileceğidir. Kasd kelimesi sözlükte “yönelmek, itidal, bir şeyi getirmek” gibi anlamlara gelmektedir...²²⁶ “Makâsıd İslâmî literatürde geniş anlamıyla ‘din’,

²²² Heyet, et-Tefsîru’l-Müeyesser, 461.

²²³ Yavuz, “Hidâyet”, 17/475.

²²⁴ el-Mâide 5/16.

²²⁵ Heyet, et-Tefsîru’l-Müeyesser, 110.

²²⁶ İbn Manzûr, Lisânu’l-’Arab, 3/353.

daha dar anlamıyla ‘dînî bildirime dayalı amelî hükümler’ mânasındaki şerîat kelimesiyle birlikte kullanıldığında ‘dinin gayeleri’ ya da ‘naslarda yer alan amelî hükümlerin gayeleri’ anlamına gelmektedir.”²²⁷

Şâtıbî, makâsıd-ı şerî’ayı ikiye ayırmaktadır. Bunların ilki Şâri’in maksadları, ikincisi ise mükellefin maksadlarıdır. Şâri’in maksadları; Şâri’in şer’î kuralları koymaktaki amaçları, şer’î kuralların anlaşılmasını sağlama amacı, muhatapları şer’î kurallarla yükümlü kılmak amacı ve mükelleflerin şer’î hükümleri üstlenmesini sağlama amacıdır.²²⁸ Şâri’in kuralları koymaktaki maksadında bazı konular gündeme gelmektedir. Bunlarda birisi, şer’î sorumlulukların, şeriatın yaratılıştaki maksadlarının korunmasına dayanmasıdır. Yaratılıştaki maksadlar da zarûriyyat, hâciyyat ve tahsiniyyât olarak üç grupta mütalaa edilmektedir.²²⁹ Zarûriyyat; din, can, nesil, mal ve aklın korunmasıdır.²³⁰ Bu konuyla ilgili akla zarar veren içki ile mala zarar veren kumardan bahseden *يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ قُلْ فِيهِمَا* "إِنَّكُمْ كَبِيرٌ وَمَنْفَعٌ لِلنَّاسِ وَإِنَّهُمَا أَكْبَرُ مِنْ نَفْعِهِمَا وَيَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ قُلِ الْعَفْوَ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُونَ" *“Sana içkiyi ve kumarı soruyorlar. De ki: Bu ikisinde insanlar için büyük zarar ve bazı faydalar vardır; zararları da faydalarından büyüktür. Sana neyi infak edeceklerini de soruyorlar. De ki: İhtiyaç fazlasını. Allah sizin için âyetlerini işte böyle açıklıyor ki düşünesiniz.”*²³¹ âyeti incelenecektir. *et-Tefsîru’l-Müeyesser*’de bu âyet şu şekilde tefsir edilmektedir: *“Ey Nebî! Müslümanlar sana içmek, satmak ya da satın almak amaçlarıyla birbirine ‘hamr’ın alınıp verilmesinin hükmünü soruyorlar. Hamr, akli kaplayan, örten yiyecek ya da içecek her şeydir. Sana kumarın hükmünü de soruyorlar. Ki o, kumar oynayarak -iki tarafın da bir bedeli ortaya koyup kazanma çabalaması ile- malın alınıp verilmesidir. Bunda din ve dünya için, akıl ve mal için birçok zarar vardır. Yine onlarda mal kazanma vs. yönlerinden faydalar da vardır. Zararları ise daha büyüktür. Nitekim her ikisi de Allah’ı anmaktan ve namazdan alıkoyar, insanlar arasına düşmanlık ve buğz gibi duyguları yerleştirir ve malları telef ederler. Bu ifadeler her ikisinin de haram kılınmasına hazırlık mesabesindeydi...”* Âyetin açıklamasında makâsıd-ı şerî’â içinde kabul edilen zarûriyyâtın korunması ilkesi çerçevesinde, aklın ve malın korunmasına yönelik ifadeler ile makâsıd konusuna değinildiği söylenebilir.

²²⁷ Ertuğrul Boynukalın, “Makâsıdü’ş-şerîa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27/423.

²²⁸ İbrahim b. Mûsâ Şâtıbî, *el-Muvâfakât*, thk. Ubeyde Meşhûr b. Hasan Âl-i Selmân (Dâru İbn ‘Affân, 1997), 2/7-8.

²²⁹ Şâtıbî, *el-Muvâfakât*, 2/17-18.

²³⁰ Şâtıbî, *el-Muvâfakât*, 2/20.

²³¹ el-Bakara 2/219.

Makâsıd-ı Şârî'nin şer'î kurallarla yükümlü kılma maksadında bazı konular gündeme gelmektedir. Örneğin mükellefin kudretinin üstünde bir konuda yükümlü tutulamayacağı ortaya çıkınca o hükmün öncesi, sonrası ve karineleri ile değerlendirilmesi gerekir.²³² Mesela "وَوَصَّىٰ بِهَا إِبْرَاهِيمُ بَنِيهِ وَيَعْقُوبُ يَا بَنِيَّ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَىٰ لَكُمُ الدِّينَ فَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنتُمْ مُسْلِمُونَ" *İbrâhîm de bu dini oğullarına vasiyet etti, Ya'kûb da. 'Oğullarım! Allah sizin için bu dini seçti; öyleyse yalnız O'na teslim olmuş müminler olarak can verin!'* (dediler)."²³³ âyetinde İbrâhîm ve Yâ'kûb Peygamberlerin, oğullarına yaptıkları nasihatta "yalnız Allah'a teslim olmak ve öylece vefat etmek" teklifi bulunmaktadır. Bu, kulların takatini aşan bir husustur. Zira ölüm şeklini tayin etmek insanın elinde değildir. *et-Tefsîru'l-Müyesser*'de ilgili âyet şöyle açıklanmaktadır: "İbrâhîm ve Yâ'kûb şu sözlerle oğullarını İslâm'da sebat etmeye çağırdı: 'Evlatlarımız! Şüphesiz ki yüce Allah sizin için bu dini seçti ki o din İslâm'dır. Hayatta olduğunuz hiçbir gün ondan ayrılmayın. Ölüm size ancak siz İslâm üzereyken gelsin.'"²³⁴ Dolayısıyla ilgili eserde hem makâsıd-ı şerî'a hem de makâsıd-ı şerî'a ile bağlantılı konulara temas edildiği ileri sürülebilir.

Netice itibariyle tespit edebildiğimiz kadarıyla eserde tefsir yöntemlerinden rivâyet ve dirâyet tefsirleri farklı metotları ile birlikte kullanılmıştır. Mezhebî bağlamda ise gerek itikadî zeminde gerek amelî yönde baskın bir tercihle Selefi ve Hanbeli karakter gözlemlenmektedir. Eserde okuyucunun âyetler arasındaki gerekli bağlantıyı kuramama ve onlardan çıkarım yapamama ihtimaline binaen makâsıd-ı şerî'anın buna ilaveten yanlış bir itikada sahip olmaması için de Kur'ânî hidâyetin eser boyunca vurgulandığı ortaya çıkmaktadır.

²³² Şâtîbî, *el-Muvâfakât*, 2/171.

²³³ el-Bakara 2/132.

²³⁴ Heyet, *et-Tefsîru'l-Müyesser*, 20.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
ESERİN KUR'ÂN İLİMLERİ AÇISINDAN İNCELENMESİ

3. Eserin Kur'ân İlimleri Açısından İncelenmesi

'Ulûmu'l-Kur'ân tabiri, "Kur'ân ilimleri" anlamına gelmektedir ve bir isim tamlamasıdır. Bu terkip, "Kur'ân'ın ihtiva ettiği ilimler" anlamında değil de "Kur'ân'ın anlaşılması için hakim olunması gereken ilimler" manasındır.²³⁵ Söz konusu ilimlerin sayısına dair farklı tespitlerde söz konusu olur.²³⁶ Ancak bu ifade ile kastedilen; Kur'ân vahyedilmesi, âyetlerin düzeni, yazılması, okunması, nesih konusu gibi Kur'ân-ı Kerîm ile ilgili konulardır.²³⁷ Bu bölümde, *et-Tefsîru'l-Müeyesser*'de tespit edilebilen zikrolunan 'Ulûmu'l-Kur'ân konularına değinilecektir.

3.1. Esbâbu'n-Nüzûl

Kur'ân-ı Kerîm Hz. Muhammed'e (s.a.s) yirmi üç yılda peyderpey indirilmiştir. Gönderilen âyetlerin her birinin Hakîm olan Allah'ın hikmeti ile indiği şüphesizdir. Peki her âyet belirli bir sebeple mi gönderilmiştir? Kur'ân tarihine bakıldığında Hz. Muhammed'e (s.a.s.) gönderilen her bir âyetin ya da sûrenin vahyedilme sebebi ya sahâbe döneminden itibaren hiç bilinmemektedir ya da sahâbenin bu konudaki bilgisi herhangi bir vesile ile sonraki nesillere ulaştırılamadığı için günümüzde de bilinmemektedir. Ancak bazı âyetlerin ve sûrelerin vahyedilme sebepleri bilinmekte olup nesilden nesile bu bilgiler aktarılagelmiştir.

Bir olayın ya da sonucunun gerçekleşmesine yol açan, kendisiyle başkasına ulaşılan anlamındaki sebep kelimesi²³⁸ ile bir şeyin inmesi ve vuku bulması anlamına gelen nüzûl kelimelerinin²³⁹ isim tamlaması sebebi'n-nüzûl'dür. Sebep kelimesinin çoğulu ise esbâbdır. Sebeb-i nüzûlün ıstılâhî manası ise âyet ya da âyetlerin, vuku bulan olay ile ilgili ya da o olay üzerine hüküm bina ederek inmesidir.²⁴⁰ İncelenmekte olan eserde zaman zaman âyetlerin sebeb-i nüzûlüne dair açıklamalar yapıldığı görülmektedir.

²³⁵ Zûrkânî, *Menâhîlu'l-'irfân*, 1/23.

²³⁶ bk. Süyûtî, *el-İtkân*; Demirci, *Tefsir Usûlü*.

²³⁷ Zûrkânî, *Menâhîlu'l-'irfân*, 1/27.

²³⁸ Ahmed Muhtar Ömer, *Mu'cemu'l-lugati'l-'arabiyyeti'l-mu'âsıra* (Kâhire: Âlemu'l-Kütüb, 2008), 1022.

²³⁹ İbn Fâris, *Mekâyîsu'l-lüga*, 5/417.

²⁴⁰ Zûrkânî, *Menâhîlu'l-'irfân*, 1/106.

Örneğin “وَلَمَّا ضُرِبَ ابْنُ مَرْيَمَ مَثَلًا إِذَا قَوْمُكَ مِنْهُ يَصِدُونُ” “Meryem’in oğlu misal olarak zikredilince senin kavmin bundan dolayı hemen yaygarayı basıyorlar.”²⁴¹ âyetinin tefsirinde konuyla bağlantılı olan ve daha evvel nazil olan bazı âyetler ile indiriliş sebeplerine dair şu açıklamalar yapılmaktadır: “Müşrikler, Muhammed’le (s.a.s.) husumet içindeyken ve Hristiyanların ona taptığını tartışırken Meryem oğlu İsâ’yı misal verdiklerinde, kavmin bundan dolayı sevinçle ve ferahlayarak çılgık attı. Bu, ‘Şüphe yok ki siz ve Allah’tan başka taptığınız tanrılar cehennem yakıtısınız, hepiniz oraya gideceksiniz.’²⁴² âyeti nazil olup müşriklerin ‘İlahlarımızın İsâ ile aynı konumda olmasını kabul ettik.’ dedikleri zamandı. Bunun üzerine Allah şu âyeti indirdi: ‘Daha önce bizden en güzel sonucun vaadini almış olanlara gelince, işte onlar cehennemden uzak tutulurlar.’²⁴³ Müşriklerin ilahlarından cehenneme atılanlar ise onların kendisine kulluk etmesinden razı olanlardır.”²⁴⁴

Sebeb-i nüzûle dair diğer bir örnek olarak şu âyet zikredilebilir: “فَانْقَلَبُوا بِنِعْمَةٍ مِّنَ اللَّهِ وَفَضْلٍ لَّمْ يَمَسْسَهُمْ سُوءٌ وَاتَّبَعُوا رِضْوَانَهُ وَاللَّهُ ذُو فَضْلٍ عَظِيمٍ” “Bunun üzerine Allah’ın lütuf ve keremiyle kendilerine hiçbir fenalık dokunmadan geri döndüler Allah’ın rızasına da uymuş oldular. Allah büyük lütuf sahibidir.”²⁴⁵ Eserde âyetin açıklaması şu şekilde zikredilmektedir: “Hamrâu’l-esed’den Medine’ye bol sevapla birlikte Allah’tan nimet ile, yüksek dereceyle birlikte Allah’ın lütfu ile geri döndüler. İman ve yakînleri arttı. Allah’ın düşmanlarını zelil ettiler. Ölüm ve savaştan سلامتle, kazançla çıktılar. Allah’a ve Rasûlü’ne (s.a.s.) itaat ederek O’nun rızasının peşinden gittiler. Allah hem onlara hem başkalarına karşı bol ve çok nimet vererek ihsan sahibidir.”²⁴⁶ Görüldüğü gibi âyette nereden geri dönüldüğü belirtilmemişken yapılan açıklamada Hamrâu’l-Esed gazvesinden dönüldüğü belirtilmektedir. Kaynaklarda Bedr-i Sugrâ’dan dönüldüğüne dair bilgiler de yer almaktadır.²⁴⁷ Ancak eserde âyetin Hamrâu’l-esed’den dönüş ile ilgili olduğu ifade edilmektedir.

²⁴¹ ez-Zuhruf 43/57.

²⁴² el-Enbiyâ 21/98.

²⁴³ el-Enbiyâ 21/101.

²⁴⁴ Heyet, et-Tefsîru’l-Müeyesser, 493.

²⁴⁵ Âl-i ‘İmrân 3/174.

²⁴⁶ Heyet, et-Tefsîru’l-Müeyesser, 73.

²⁴⁷ Taberî, Câmi’u’l-beyân fî te’vîli’l-Kur’ân, 7/415.

Görüldüğü üzere; *et-Tefsîru 'l-Müeyesser*'de âyetler tefsir edilirken esbâb-ı nüzûl ile ilgili çeşitli bilgilerin verildiği görülmektedir. Ancak verilen bu bilgileri sonraki nesillere ulaştıran rivâyet zinciri de bu bilgilerin alıntı yapıldığı kaynaklar da belirtilmemektedir.

3.2. en-Nâsih ve'l-Mensûh

Nesih, sözlükte “bir şeyi kaldırıp yerine başkasını koymak, bir şeyi başka bir şeye dönüştürmek, önceden kendisiyle amel edilen bir şeyin yerine bir olay sonrası başka bir şey gelmesi” anlamlarına içermektedir.²⁴⁸ İstilah olarak da nesih, şer‘î bir delille şer‘î bir hükmü kaldırmaktır. Şer‘î delilden kasıt, metlûv ya da gayr-i metlûv olsun mutlak olarak Allah’ın vahyidir. Yani Kitap ve Sünnet’i kapsamaktadır. Hükmün bazı kısımlarla sınırlandırılması anlamına gelen tahsis ise nesih değildir. Ayrıca neshin gerçekleşebilmesi için hükmü kaldıran nâsihin, hükmü kaldırılan mensûhtan sonra gelmesi şarttır.²⁴⁹

İncelediğimiz eserde *مَا نَنْسَخُ مِنْ آيَةٍ أَوْ نُنسِهَا نَأْتِ بِخَيْرٍ مِنْهَا أَوْ مِثْلَهَا أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ* “Biz bir âyetin hükmünü yürürlükten kaldırır veya onu unutturursak, mutlaka daha iyisini veya benzerini getiririz. Bilmez misin ki Allah her şeye kâdirdir.”²⁵⁰ âyetinin tefsirinde “Biz hangi âyeti değiştirirsek ya da onu insanların kalplerinden ve zihinlerinden çıkartırsak, sizin için ondan daha faydalı olanı getiririz ya da mükellefiyet ve sevap noktasında ona denk bir âyeti getiririz. Hepsinde de bir hikmet vardır. -Ey Nebî- sen ve ümmetin Allah’ın kudret sahibi olduğunu ve O’nu hiçbir şeyin aciz bırakamayacağını bilmez misiniz?”²⁵¹ ifadelerinde neshin Kur’ân-ı Kerîm’de vukûu kabul edilmekte olup buna ilaveten nesih “تبدیل” yani “değiştirmek” ve “insanların kalplerinden ve zihinlerinden çıkarmak” manalarında kullanılmaktadır.

Mensûh hükümler, hükmü baki metni mensûh, metni baki hükmü mensûh ve hem metni hem hükmü mensûh olmak üzere üç grupta mütalaa edilmektedir.²⁵² İncelediğimiz eserde metni bâkî hükmü mensûh olan ile metni mensûh hükmü baki nesih çeşidine

²⁴⁸ İbn Fâris, *Mekâyîsu 'l-lüga*, 5/124.

²⁴⁹ Zürcânî, *Menâhilu 'l-irfân*, 2/138.

²⁵⁰ el-Bakara 2/106.

²⁵¹ Heyet, *et-Tefsîru 'l-Müeyesser*, 17.

²⁵² Kattân, *Mebâhis fî 'ulûmi 'l-Kur'ân*, 244,245.

değnilmektedir. Eserde Kur'ân'ın Kur'ân'ı²⁵³ ve Kur'ân'ın sünneti neshine²⁵⁴ dair iki adet nâsih âyet çeşidine, Kur'ân tarafından Kur'ân'ın²⁵⁵ ve sünnet tarafından da Kur'ân'ın neshine²⁵⁶ ilişkin iki adet mensûh âyet çeşidine değnilmektedir.

3.2.1. Kur'ân'ın Sünnet ile Neshi

Nesih konusunda tartışmalı hususlardan birisi Kur'ân'ın Sünnet ile neshidir. Neshi kabul edenler neshin ancak şer'î delil ile mümkün olacağını, aklî delillerden kıyas ve icmâ ile mümkün olmayacağını belirtmektedirler.²⁵⁷ Kur'ân'ın Sünnet ile neshi konusunda ilginç bir şekilde farklı kişilerden farklı görüşler sadır olduğu gibi aynı kişilerden dahi iki zıt görüş nakledilebilmektedir. Kendisinden iki zıt görüş nakledilenlerden birisi de Ahmed b. Hanbel'dir (ö. 241/855). Nakledilen bir görüşüne göre o, Kur'ân'ın Sünnetle neshini aklen mümkün görürken şer'an mümkün görmemektedir. Ahmed b. Hanbel, oğlu Sâlih b. Ahmed b. Hanbel'den (ö. 266/880) nakledilen "Allah, Nebîsini (insanlara) göndermiş ve ona kitabını indirmiştir. Rasûlünü de istediği zahir-batın, has-âmm, nâsih-mensûh her ne varsa onları göstermeye memur kılmıştır." ifadesi ile mütevâtîr sünnetin Kur'ân âyetini neshetmesini mümkün görmektedir. Şu da var ki, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) bu konudaki sözünün vahiy kaynaklı olması ve Allah'ın nâsihi de Peygamberinin diliyle bildirmesi gerekmektedir. Bunun delili de şu âyettir: "وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ" *"İnsanlara indirdiklerimizi kendilerine açıklaman için ve (ola ki üzerinde) düşünürler diye sana da uyarıcı kitabı indirdik."*²⁵⁸ İşte nâsih ve mensûhun açıklamasının yapılması peygamberin vazifesi olan beyânın bir bölümüdür.²⁵⁹

İncelediğimiz eserde Kur'ân'ın Sünnet ile neshi kabul edilmekte ve "وَالَّذَانِ يَأْتِيَاهَا مِنْكُمْ" *"İçinizden bu çirkin fiili işleyen ikilinin canlarını yakın. Eğer tövbe eder, durumlarını düzeltirlerse artık onlara eziyet etmekten"*

²⁵³ Heyet, *et-Tefsîru'l-Müyyesser*, 39.

²⁵⁴ Heyet, *et-Tefsîru'l-Müyyesser*, 22.

²⁵⁵ Heyet, *et-Tefsîru'l-Müyyesser*, 39.

²⁵⁶ Heyet, *et-Tefsîru'l-Müyyesser*, 80.

²⁵⁷ Zürkânî, *Menâhilu'l-'irfân*, 2/138.

²⁵⁸ en-Nahl 16/44

²⁵⁹ Ebû'l-Hattâ Mahfûz b. Ahmed b. Hasan el-Hanbelî Kelvezânî, *et-Temhid fî usûli'l-fıkah*, thk. Müfîd Muhammed Ebû 'Umşe - Muhammed b. Ali İbn İbrâhîm (Mekke: Merkezu'l-Bahsi'l-'İlmî ve İhyâi't-Turâsi'l-İslâmî - Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi, 1985), 2/369.

vazgeçin; çünkü Allah tövbeleri çok kabul eden, çok esirgeyendir.”²⁶⁰ âyetinin tefsirinde şu açıklamada bulunmaktadır: “İçinizden bu çirkin fiili işleyen ikilinin dövme, sürgün, azarlama ile canlarını yakın. Eğer o ikisi birlikte yaptığı bu işten tövbe eder, daha önce yaptıkları salih ameller ile durumlarını düzeltirlerse onlara eziyet etmekten vazgeçin. Bu ve bundan önceki âyetten şu anlaşılmaktadır: ‘Erkekler fuhuş yaparsa kendilerine eziyet edilir, kadınlar ise hapsedilir ve kendilerine eziyet edilir. Hapsetmenin gayesi orada ölmeleri iken, eziyetin sonu tövbe ve kendine çeki düzen vermektir.’ Ancak bu, İslâmiyetin ilk zamanlarındaki hükümdür. Sonra bu hüküm, Allah ve Rasûlü’nün emri ile neshedilmiştir. Yeni hüküm ise şudur: Hür, akıllı ve bulûğ çağına ermiş, daha önce başından evlilik geçmişi olan zina edenlere recm cezası, zina eden bekarlara ise 100 sopa ve bir yıl sürgün cezası verilmesidir.”²⁶¹ Âyetin açıklamasında görüldüğü üzere, buradaki hükmün Allah Rasûlü tarafından neshedildiği belirtilmektedir. Ancak nâsîh olan hadisin metni de kaynağı da belirtilmemektedir.

Esasen neshin ilk çeşidi olan Kur’ân’ın Sünnet ile neshine dair örnek olarak, zina eden iki erkeğe verilmesi gereken cezadan bahseden Nisâ Sûresi’nin 16. âyetinin metninde böylesi bir günahı işleyen kişilerin yalnızca canlarının yakılması emredilmektedir. İncelenmekte olan eserde ise aynı âyetin açıklamasında, bu ve önceki âyette belirtilen hükmün mensûh olduğu, yeni hükmün ise daha önce başından evlilik geçmişi olan zina edenlere recm cezası, zina eden bekarlara 100 sopa ve bir yıl sürgün cezası verilmesi olduğu belirtilmektedir. Sünnet’ten haber-i vahid ya da mütevâtir haberden hangisinin nâsîh olduğu, başka bir deyişle nâsîh olan hadisin hangisi olduğu ise aktarılmamaktadır. İslâm alimlerinin kâhîr ekseriyetine göre, recm ile ilgili hadisler mânen mütevâtir derecesinde kabul edilmektedir.²⁶² Dolayısıyla söz konusu eserde de yazarların aynı şekilde recm ile ilgili hadisleri mütevâtir olarak ele aldıkları düşünülebilir. Ancak eserde her ne kadar Kur’ân’ın Sünnet ile neshi kabul edilse de Sünnet’ten hangi rivâyetin, haber-i vahidin ya da mütevâtir haberin hangisinin nâsîh olduğunun belirtilmemesi kaynağın tespitini ve takip edilen ilkenin tespitini zorlaştırmaktadır.

²⁶⁰ en-Nisa 4/16.

²⁶¹ Heyet, *et-Tefsîru’l-Müeyesser*, 80.

²⁶² Muhammed Takiyy Osmânî, *Tekmiletü fethi’l-mülhim bi şerhi sahîhi’l-imâm Müslim b. el-Haccâci’l-Kuşeyrî* (Pakistan: Mektebetu Dâri’l-’Ulûm Karatşi, ts.), 2/424.

3.2.2. Sünnetin Kur'ân ile Neshi

Kur'ân'ın sünneti neshetmesi, kendisi ile amel edilen bir sünnetin sonradan gelen Kur'ân âyeti ile neshedilmesini ifade etmektedir. Kur'ân'ın sünneti neshine, kıblenin Mescid-i Haram'a çevrilmesi ile ilgili âyeti örnek olarak verilebilir. Buna göre "فَذَرْنِي تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي السَّمَاءِ ۖ فَلَوْلِيَّكَ قِبْلَةٌ تَرْضَاهَا ۚ قَوْلٍ وَجْهِكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ ۚ وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ ۚ وَإِنَّ الْأَذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ لَيَعْلَمُونَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ ۚ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا يَعْمَلُونَ" *"Biz senin, yüzünü göğe doğru çevirdiğini elbette görüyoruz. İşte şimdi kesin olarak seni memnun olacağın kıbleye döndürüyoruz. Artık yüzünü Mescid-i Harâm tarafına çevir; nerede olursanız olun yüzünüzü o yöne çevirin. Kuşku yok ki kendilerine kitap verilenler bunun rablerinden gelmiş bir gerçek olduğunu elbette bilirler. Allah, onların yaptıklarından habersiz değildir."*²⁶³ âyetinde, insanların Hz. Peygamber'in emri ile önceden hangi kıbleye yöneldiğinden bahsedilmemektedir.

İncelediğimiz eserde, âyet şöyle tefsir edilmektedir: *"Ey Rasûl! Kible konusunda sana vahiy gelmesi için yüzünün tekrar tekrar gökyüzüne döndüğünü görmekteyiz. Andolsun ki seni, Beytülmakdis'e yönelmek yerine razı olacağın ve seveceğin kıbleye Mekke'deki Mescidü'l-Harâm tarafına yönelteceğiz. Artık oraya dön. Ey Müslümanlar! Siz de her nerede olursanız olun namaz kılmak istediğinizde Mescidü'l-Harâm'a doğru yönelin. Andolsun ki Allah'ın kendisine kitap vermiş olduğu Yahudiler ve Hristiyanlar kıblenin Mescidü'l-Harâm'a doğru değişiminin kendi kitaplarında bulunan bir hakikat olduğunu bilmektedirler. Allah, tezat içindeki bu şüphecilerin yaptıklarından gafil değildir ve bundan dolayı karşılıklarını verecektir."*²⁶⁴ Yapılan bu açıklamada önceki kıblenin Beytülmakdis olduğu ifade edilmektedir. Konu ile ilgili bilginin kaynağı ise belirtilmemektedir. Ancak eserin kaynak olarak yararlandığı eserlerde bununla ilgili bilgilere ulaşılabilmektedir. Buna göre Câmî 'u'l-Beyân'da "Hz. Peygamber (s.a.s.) Beytülmakdis'e doğru namaz kıları. Kıblenin Mescid-i Haram'a doğru olmasını çok isterdi. Sonunda Allah da onu, istediği yöne yöneltti."²⁶⁵ Dolayısıyla burada Mescid-i Harâm kible olarak tayin edilmeden önce ilk kıblenin Beytülmakdis olduğu bilgisi zikredilmektedir.

²⁶³ el-Bakara 2/144.

²⁶⁴ Heyet, *et-Tefsîru 'l-Müyyesser*, 22.

²⁶⁵ Taberî, *Câmî 'u'l-beyân fî te'vîli 'l-Kur'ân*, 3/172.

3.2.3. Kur'ân'ın Kur'ân ile Neshi

Kur'ân'ın Kur'ân'ı neshinden kastedilen, önce vahyedilen âyetin hükmünün sonradan vahyedilen âyet ile kaldırılmasıdır. Neshi kabul edenler, ittifak hâlinde neshin bu kısmını da kabul etmektedirler.²⁶⁶

et-Tefsîru'l-Müeyesser'deki şu âyet için yapılan açıklamalar Kur'ân'ın Kur'ân ile neshine örnek verilebilir: "وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا وَصِيَّةً لِأَزْوَاجِهِمْ مَتَاعًا إِلَى الْحَوْلِ غَيْرَ إِخْرَاجٍ" "İçinizden vefat edip de geride eşler bırakanlar, bir yıla kadar evlerinden çıkarılmaksızın eşlerinin geçimliğini vasiyet etsinler. Onlar çıkar giderlerse kendiliklerinden yaptıkları uygun şeylerde sizin için bir vebal yoktur. Allah izzet ve hikmet sahibidir."²⁶⁷ et-Tefsîru'l-Müeyesser'de bu âyetin mensûh olduğu ve nesheden âyetin hangisi olduğu şu ifadelerle belirtilmektedir: "Kendileri ölecek ve kendilerinden sonra hanımlarını dünyada bırakacak olanların 'eşinin hatırı ve ölüye saygı için, mirasçılarının, ölen kişinin eşlerinin dışarı çıkmasını engellemesi sûretiyle bu kadınların tam bir yıl eşinin evinden faydalanmaları' vasiyetinde bulunması gerekir. Ey mirasçılar! Kocasını ölen bu kadınlar bir yıllık süre dolmadan önce kendi tercihleri ile dışarı çıkarlarsa bunda sizin için bir günah yoktur. Kocasını ölen bu kadınların da mübah işleri için yaptıklarında herhangi bir sakınca yoktur. Allah, mülkünde mutlak üstündür, emir ve yasaklamalarında hikmet sahibidir. Bu âyet, 'وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا فَإِذَا بَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ' 'İçinizden ölenlerin geride bıraktıkları eşleri kendi başlarına (evlenmeksizin) dört ay on gün beklerler.'²⁶⁸ âyeti ile neshedilmiştir."²⁶⁹

Sonuç itibariyle; et-Tefsîru'l-Müeyesser'de öncelikle Kur'ân'da neshin varlığı kabul edilmektedir. Bununla birlikte eserde Kur'ân'ın Kur'ân'la, sünnetin Kur'ân'la ve Kur'ân'ın sünnetle neshi çeşitlerine yer verilmektedir. Ayrıca bu tefsirde, metni bâkî hükmü mensûh ve hükmü baki metni mensûh olan nassın da varlığı da kabul edilmektedir. Her ne kadar hangi âyetin nâsih olduğu belirtilse de hangi hadisin nâsih olduğu ile mensûh olan hadis metnine ve kaynağına yer verilmemektedir. Ancak konunun tartışmalı olması hasebiyle

²⁶⁶ Kattân, *Mebâhis fî 'ulûmi 'l-Kur'ân*, 243.

²⁶⁷ el-Bakara 2/240.

²⁶⁸ el-Bakara 2/237.

²⁶⁹ Heyet, *et-Tefsîru'l-Müeyesser*, 39.

okuyucunun zihninde de soru işaretleri belirebilir. Bu minvalde eserde zikredilen böylesi bilgilerin kaynaklarının belirtilmesi, hedef kitle için daha faydalı olacaktır.

3.3. Fezâilu'l-Kur'ân

فضل kelimesi sözlükte “ziyade ve üstünlük” anlamlarına gelmektedir.²⁷⁰ “Fezâilu'l-Kur'ân” tabiri ise Kur'ân'daki bazı âyet ve sûrelerin birbirinden üstünlüğü hususudur.²⁷¹ Âyet ve sûrelerin birbirinden üstünlüğü manasında kullanılan fezâilu'l-Kur'ân'ı, her bir âyetin ve sûrenin Allah keliması olması sebebiyle vaki olamayacağını savunan Ebû'l-Hasan el-Eş'arî, Ebû Bekir el-Bâkîllânî gibi alimler olduğu gibi fezâilu'l-Kur'ân'a dair elimize ulaşan rivâyetler olmasına rağmen inkâr edilmesini kabul etmeyen Gazzâlî, İzzeddîn b. Abdisselâm gibi alimler ed bulunmaktadır.²⁷²

Fezâilu'l-Kur'ân ayrıca, Kur'ân'ı öğrenme, öğretme, okuma, ezberleme ve tercüme etme, tedebbür etme, ahkâmını tatbik etme, dinleme, okunduğunda sessiz olmanın fazileti anlamında da kullanılmaktadır.²⁷³

et-Tefsîru'l-Müyyesser'de, "اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ لَا تَأْخُذُهُ سِنَّةٌ وَلَا نَوْمٌ لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِنْ عِلْمِهِ إِلَّا بِمَا شَاءَ وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَلَا يَئُودُهُ حِفْظُهُمَا وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ" *Allah kendisinden başka hiçbir ilah olmayandır. Diridir, kayyumdur. O'nu ne bir uyuklama tutabilir, ne de bir uyku. Göklerdeki her şey, yerdeki her şey O'nundur. İzni olmaksızın onun katında şefaatte bulunacak kimdir? O, kulların önlerindeki ve arkalarındakileri (yaptıklarını ve yapacaklarını) bilir. Onlar O'nun ilminden, kendisinin dilediği kadarından başka bir şey kavrayamazlar. O'nun kürsüsü bütün gökleri ve yeri kaplayıp kuşatmıştır. (O, göklere, yere, bütün evrene hükmetmektedir.) Gökleri ve yeri koruyup gözetmek ona güç gelmez. O, yücedir, büyüktür.*²⁷⁴ âyetinin açıklamasında, bu âyetin faziletine dair bilgilerin de yer aldığı görülmektedir. İlgili açıklama şöyledir: “Allah, kendisinden başka hiçbir şeyin ilah olmaya

²⁷⁰ Ebû'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb İsfahânî, *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân*, thk. Safvân Adnân ed-Dâvûdî (Beyrut: ed-Dâru's-Şamiyye, 1991), 539.

²⁷¹ 'İtr, *'Ulûmu'l-Kur'ânî'l-Kerîm*, 268.

²⁷² Süyûtî, *el-İtkân*, 4/136-137.

²⁷³ Muhammed Alî Sâbûnî, *et-Tibyân fî 'ulûmi'l-Kur'ân* (İstanbul: İsmailağa Yayınevi, 2021), 18.

²⁷⁴ el-Bakara 2/255.

ve kendisine ibadet edilme hak etmediğidir. Şanına yakışır bir şekilde kamil hayatın bütün manalarının kendisinin olduğu Hayy'dır. Her şeyi ayakta tutandır. O'nu uyuklama da uyku da almaz. Göklerde ve yerdeki her şey O'nun mülküdür. Hiç kimse O'nun izni olmadan şefaet etmeye cesaret edemez. O'nun ilmi, geçmişteki, hâli hazırdaki ve gelecekteki bütün olanları kapsar. Yaratılmışların önlerindeki gelecek durumlarını ve arkalarındaki geçmiş durumlarını bilir. Yaratılmışlardan hiçbirisi, O'nun öğrettiği ve bildirdiği dışındaki ilminden hiçbir şeyi bilemez. O'nun kürsüsü, gökleri ve yeri kaplar. Kürsü: Yüce Rabb'in iki ayağının yeridir. Keyfiyetini O'ndan başkası bilmez. Gökleri ve yeri korumak O'na ağır gelmez. O, zâtı ve sıfatlarıyla yaratılmışların hepsinden üstündür. Büyüklük ve yücelik sıfatlarının hepsini toplayandır. Bu âyet, Kur'ân-ı Kerîm'deki en büyük âyettir. Âyetu'l-kürsi olarak isimlendirilir."²⁷⁵ Eserde, sûrelerin faziletlerine dair herhangi bir ifade bulunmazken, aktardığımız örnekteki gibi bazı âyetlerin faziletine dair ifadeler yer alabilmektedir.

3.4. el-Hurûfu'l-Mukatta'a

Sözlükte harf kelimesi “bir şeyin sınırı, yön, bir şeyden yüz çevirmek” gibi anlamlara gelmektedir.²⁷⁶ Ayrıca “kelimeleri oluşturan her birim” de harf ismini almaktadır. Nahiv ilminde kastedilen harf ise isim ve fiil alametlerini kabul etmemesiyle bilinmektedir.²⁷⁷ Mukatta' sözcüğü, kelime kökü itibarıyla “arasını ayırmak” anlamına gelmektedir. Mukatta'a da, “arası ayrılmış” anlamına gelmektedir.²⁷⁸ el-Hurûfu'l-mukatta'a terkip olarak sırasıyla isim ve sıfattan oluşmakta olup “arası ayrılmış harfler” anlamına gelmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'de م، ي، ه، ا، ل، ه، ي، م، ح، ق، ك، ا، ل، ه، ي، م، harfleri tek başına veyahut ikisi, üçü ya da dördü bir arada kullanılarak, 29 sûrenin başında yer almaktadır.

Hurûfu mukatta'a, “sûre başlangıçları” anlamında “fevâtihu's-suver” ve “hece harfleri” anlamında “hecâ” ismiyle de anılmaktadır. Hurûfu mukatta'a Kur'ân-ı Kerîm'deki müteşâbih âyetler kapsamında değerlendirilmektedir. Dolayısıyla bir görüşe göre hurûfu mukatta'a'nın manasını yalnızca yüce Allah bilebilir. Bu görüş sahiplerine göre “Her semâvî kitabın bir sırrı vardır. Kur'ân-ı Kerîm'in sırrı da hurûfu mukatta'a'dır.” Diğer bir görüşe

²⁷⁵ Heyet, *et-Tefsîru'l-Müeyesser*, 42.

²⁷⁶ İbn Fâris, *Mekâyîsu'l-lüga*, 2/42.

²⁷⁷ Abdullah b. Yusuf b. Ahmed b. Abdullah İbn Yusuf Muhammed Cemaluddîn İbn Hişâm, *Katru'n-nedâ ve bellu's-sadâ*, thk. Abbâs Mustafa es-Sâlihî (Bağdâd: Dâru'l-Kitabi'l- 'Arabî, 1986), 5.

²⁷⁸ İbrâhim Mustafâ vd., *el-Mu'cemu'l-vesît* (Kâhire: Dâru'd-Da'vet, ts.), 2/745.

göre ise hurûfu mukatta‘a tevîl edilebilir. Buna göre örneğin “الم” ‘Ben Allah’ım, her şen iyi ben bilirim’ anlamında “أنا الله أعلم”²⁷⁹ demektir. Hurûfu mukatta‘a’nın her birinin esmâ-i hüsnâdan birisine delalet ettiğini savunanlara göre örneğin “المص” Allah, Rahman ve Samed”²⁸⁰ anlamına gelmektedir. Zeccâc, Arapların, söyleyecekleri sözün yalnızca bazı harflerini söyleyerek kendilerini ifade etmelerinin de bir üslup olduğunu ifade ederek hurûfu mukatta‘a’nın da böylesi manalarının olacağı görüşünü benimsemektedir. Hurûfu mukatta‘a’nın başında bulunduğu sûrenin ismi olduğu, Kur’ân-ı Kerîm’in bir ismi olduğu görüşleri de bazı alimler tarafından benimsenmiştir. Hurûfu mukatta‘a’nın, i‘câzu’l-Kur’ân’ın ve tehadî âyetlerinin bir parçası olduğunu savunan alimler de vardır. Buna göre “Araplara, sizin kullandığınız harfler işte bunlardır. Biz, bu harfleri kullanıyoruz. Siz de bu harfleri kullanarak bu Kur’ân’ın bir benzerini getirin.” denmiş olmaktadır.²⁸¹

et-Tefsîru’l-Müeyesser’de hurûfu mukatta‘a ile ilgili açıklama, yukarıda zikrettiğimiz son görüş doğrultusunda, Bakara Sûresi’nin ilk âyeti olan “الم” “Elif, lâm, mîm”²⁸² âyeti izah edilirken şöyle yapılmıştır: “Bu harfler ve sûre başlarındaki diğer hurûfu mukatta‘a’da Kur’ân’ın i‘câzına işaret vardır. Bunlarla müşriklere karşı bir meydan okuma vardır ki müşrikler buna karşılık verememişlerdir. Bu harfler, Arap dilinin kendisinden oluştuğu harflerden ibarettir. Müşriklerin, insanların en fasih konuşanları olmasına rağmen, Kur’ân’ın bir benzerini getirmekten âciz kalmaları, Kur’ân’ın Allah tarafından vahyedildiğine delalet etmektedir.”²⁸³

Özetle; hurûfu mukatta‘a’lar *et-Tefsîru’l-Müeyesser*’de Kur’ân’ın i‘câzının bir parçası kabul edilmektedir. Bakara Sûresi haricinde hurûfu mukatta‘a bulunan sûrelerde, eserde gözetilen ilkeler çerçevesinde seleften nakledilen bir nakil varsa onun etrafında bir bilgi verilmesi beklenmektedir. Ancak hurûfu mukatta‘a bulunan bütün sûrelerde konuyla ilgili gerekli açıklamanın, Bakara Sûresi’nin girişinde verildiği belirtilmekte olup, başka herhangi bir açıklama yapılmamaktadır.

²⁷⁹ el-Bakara 2/1.

²⁸⁰ el-A‘râf 7/1.

²⁸¹ Süyûtî, *el-İtkân*, 3/24-33.

²⁸² el-Bakara 2/1.

²⁸³ Heyet, *et-Tefsîru’l-Müeyesser*, 2.

3.5. Müşkilü'l-Kur'ân

Kök anlamı “benzetmek” olan “işkâl” kelimesi “karışık” anlamına gelmektedir.²⁸⁴ “Kur’ân’ı inceleyip düşünmüyorlar mı? Eğer Allah’tan başka birinden gelmiş olsaydı onda birçok tutarsızlık ve çelişki bulurlardı!”²⁸⁵ âyetinde Yüce Allah, Kur’ân-ı Kerîm’de tenakuz bulunmadığını bildirmektedir. Ancak her ne kadar âyetler arasında herhangi bir tenakuz bulunmasa da, Kur’ân-ı Kerîm’in her âyetine vakıf olmayan kimseler, ilk bakışta âyetler arasında bazı zıtlıklar olduğu vehmine kapılabilmektedir. İşte bu konu, Müşkilü'l-Kur’ân ismini almaktadır.²⁸⁶

Kur’ân’da işkâl olduğu düşüncesine götüren bazı sebepler şunlardır:

- 1- Haber verilen şeyin, çeşitli şekillerde, çeşitli aşamalarda meydana gelmesi. Örneğin; Hz. Adem’in yaratılışından bahseden âyetlerde onun yaratıldığı madde ile ilgili تراب, حمأ مسنون, حَمْلُ مَسْنُون, طين ifadelerinin kullanılması böyledir.
- 2- Konu farklılığı. Örneğin; Allah’a karşı duyulacak takvânın miktarının, elden geldiği kadar mı yoksa Allah’a yaraşır bir takvâ ile mi olduğu hususu gibi.
- 3- Fiilin iki yönünün farklı olması. Örneğin; “فَلَمْ تَقْتُلُوهُمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ قَتَلَهُمْ” “Onları siz öldürmediniz. Onları ancak Allah öldürdü.”²⁸⁷ âyetinde öldürme fiilinin kesb ve mübaşeret bakımından insana, tesir bakımından ise Allah’a nisbeti böyledir.
- 4- Hakikat ve mecaz hususlarındaki farklılık. Örneğin “وَتَرَى النَّاسَ سُكَارَىٰ وَمَا هُمْ بِسُكَارَىٰ” “Sarhoş olmadıkları hâlde insanları sarhoş gibi göreceksin.”²⁸⁸ âyetinde dünyadaki gibi sarhoş olma manasının hakikat, ahiretteki sarhoşluğun ise mecaz manada olması böyledir.²⁸⁹

Yine et-Tefsîru'l-Müeyesser’de tefsir edilen âyetlerdeki işkâl vehmini gidermek için de açıklamalar yapılabilmektedir. Nitekim “إِنَّ اللَّهَ لَا يَخْفَىٰ عَلَيْهِ شَيْءٌ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ” “Kuşkusuz yerde olsun gökte olsun hiçbir şey Allah’a gizli kalmaz.”²⁹⁰ âyeti ile “وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ حَتَّىٰ” “Sizi deneyeceğiz ki, içinizden cihad edenleri, zorluklara göğüs gerenleri bilelim ve size ait haberleri de (söz ve iddiaları) deneyerek

²⁸⁴ İbn Manzûr, Lisânu'l-'Arab, 11/356-357.

²⁸⁵ en-Nisâ 4/82.

²⁸⁶ Süyûtî, el-İtkân, 3/88.

²⁸⁷ el-Enfâl 8/17.

²⁸⁸ el-Hacc 22/2.

²⁸⁹ Zerkeşî, el-Burhân fî 'ulûmi'l-Kur'ân, 2/54-60.

²⁹⁰ Âl-i 'İmrân 3/5.

*açıklığa kavuşturulım.*²⁹¹ âyetleri arasında ilk bakışta tenakuz bulunduğu iddia edilebilir. Çünkü ilk âyette Allah'ın her şeyi bileceği, ikinci âyette ise cihad edecekler ile sabredebekleri bilmek için yapılacak imtihandan bahsedilmektedir. Eserde bu iki âyet arasındaki tenakuz vehmine yol açılmaması için Muhammed Sûresi'nin 31. âyeti ile ilgili şu açıklamalara yer verilmektedir: *“Ey müminler! Andolsun ki sizden cihad ehli olan ve Allah'ın düşmanlarına karşı savaşmaya sabredenleri ayırt etmek, sözlerinizi ve fiillerinizi imtihan etmek için. Allah düşmanlarına karşı savaşmak ve cihad etmek ile sizi imtihan edeceğiz, ta ki Allah'ın ezelde bildiği açığa çıksın, sizden sadık olanlar ile yalancı olanlar ortaya çıksın.”*²⁹² Bu açıklamayla, Allah'ın bilmediği bir şeyi öğrenmek için imtihan ettiği anlamı bulunan âyet ile Allah'ın her şeyi bildiğini ifade eden âyet arasındaki işkâl vehmi ortadan kaldırılmakta, imtihanın Allah'ın ezeli ilmindeki bilginin ortaya çıkması olduğu sonucuna varılmaktadır.

Yukarıdaki örnekte olduğu gibi eserde bazen iki âyet arasındaki işkâl vehmini gidermek için tevil metodu kullanılabilmektedir. Nitekim burada yüce Allah'a hiçbir bilginin gizli kalmayacağını bildiren Âl-i 'İmrân Sûresi'nin 5. âyeti ile sabredebek olanlar ve cihat edeceklerin bilgisine ulaşmak için insanların imtihan edildiklerini bildiren Muhammed Sûresi'nin 31. âyeti arasında tenâkuz olduğu vehmini gidermek için Muhammed Sûresi'ndeki âyet, Allah'ın ezeli ilminde bildiğinin ortaya çıkması olarak tevil edilmektedir. Ancak eserde her ne kadar işkâl gidermek için açıklama yapılsa da her iki türden işkâl giderme metodunda da tenakuz vehminin kaynağı olan âyetlerin hangisi olduğu bilgisine yer verilmemektedir. Eserde işkâl vehimlerini ortadan kaldırmak için yapılan bu açıklamaların genelde bu vehimleri giderici olduğu kanaati ağır basmaktadır.

Eserde, zaman zaman iki âyet arasındaki işkâl vehmini gidermek için her iki âyetteki anlamlar cem edilmektedir. Örneğin *“وَجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَاصِرَةٌ إِلَىٰ رَبِّهَا نَاطِرَةٌ”* *“Oysa o gün bir kısım yüzler rablerine bakarak mutlulukla parılayacak.”*²⁹³ âyetleri ile *“لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ الْأَبْصَارَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ”* *“Gözler O'nu idrak edemez, hâlbuki O gözleri idrak eder. O en ince şeyleri bilir ve her şeyden haberdardır.”*²⁹⁴ âyeti arasında ilk bakışta işkâl olduğu vehmine gidilebilir. Tahlil edilmekte olan eserde ise bu işkâle dair ara cümle içerisinde şu

²⁹¹ Muhammed 47/31.

²⁹² Heyet, *et-Tefsîru 'l-Müeyesser*, 510.

²⁹³ el-Kıyâmet 75/22-23.

²⁹⁴ el-En'âm 6/103.

açıklamalara yer verilmektedir: “Gözler, Allah’ı kuşatamaz -ahiret yurdunda müminler Rabb’lerini kuşatmaksızın görecektir- O, -noksanlıklardan münezzehtir- gözleri görür ve onları kuşatır, oldukları hâl üzere onları bilir. O, dostlarına rahmeti ile muamele eden, eşyanın inceliklerini bilen Latîf’tir, içlerini bilen Habîr’dir.”²⁹⁵

Şu da var ki *et-Tefsîru’l-Müeyesser*’de işkâl vehmine konu olan âyetlerde, yapılan açıklamaların işkâli giderecek manaları havi olması mümkün iken, işkâl vehmine yol açabilmesi de bir o kadar ilginçtir. Nitekim şu âyet buna örnek gösterilebilir: *وَالْمُطَلَّاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنفُسِهِنَّ ثَلَاثَةَ قُرُوءٍ وَلَا يَحِلُّ لَهُنَّ أَنْ يَكْتُمْنَ مَا خَلَقَ اللَّهُ فِي أَرْحَامِهِنَّ إِنْ كُنَّ يُؤْمِنَنَّ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَبُعُولَتُهُنَّ أَحَقُّ بِرَدِّهِنَّ فِي ذَلِكَ إِنْ أَرَادُوا إِصْلَاحًا وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ وَلِلرِّجَالِ عَلَيْهِنَّ دَرَجَةٌ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ* “Boşanan kadınlar kendi başlarına (evlenmeksizin) üç âdet süresince beklerler. Allah’a ve âhiret gününe iman ediyorsa, Allah’ın rahimlerinde yarattığını gizlemeleri onlara helâl olmaz. Eğer taraflar arayı düzeltmeyi istiyorsa kocaları, onları kendilerine geri çevirme hususunda başkalarından daha ziyade hak sahibidirler. Kadınların, mâkul ve meşrû ölçülerde ödevlerine denk hakları vardır; erkeklerin ise onların üzerinde bir dereceleri mevcuttur. Allah izzet ve hikmet sahibidir.”²⁹⁶ âyetinin meâlinde “üç âdet süresi” olarak tercüme edilen “قُرُوء” kelimesi, ezdattan olup hem hayız hem de temizlik dönemi manalarına gelmektedir.²⁹⁷ “قُرُوء” kelimesinin müfredi olan kar’ kelimesi Hanefî ve Hanbelî mezheplerinde “âdet, hayız dönemi”, Mâlikî ve Şâfi’î mezheplerinde ise “temizlik dönemi” olarak kabul edilmektedir. Tahlil edilen eserde ise ilgili açıklama şöyle yapılmaktadır: “Hayız sahibi boşanmış kadınların, rahimlerinin hamilelikten uzak olduğunu tekid etmek için talaktan sonra nikahsız bir hâlde, iddetten sayılan 3 temizlik ya da üç hayız süresince beklemesi gerekir.”²⁹⁸ Âyetin manasına dair yapılan açıklamada görüldüğü üzere iki zıt manası bulunan kelimenin hangi manaya geldiğine dair herhangi bir tercih yapılmaması işkâl vehmine götürmektedir.

Neticede; *et-Tefsîru’l-Müeyesser*, âyetlerin tefsirinde Kur’ân muhataplarında bilgi eksikliği sebebiyle ortaya çıkabilecek işkâl vehminin giderilmesine yönelik açıklamalar içermektedir. Ancak yapılan bazı açıklamalarda, aynı şey için birkaç anlamın bir arada zikredildiği, böylece muhatapların âyetler arasında işkâl olduğu inancına sevk edildiği de

²⁹⁵ Heyet, *et-Tefsîru’l-Müeyesser*, 141.

²⁹⁶ el-Bakara 2/228.

²⁹⁷ İbn Manzûr, *Lisânu’l-’Arab*, 1/130.

²⁹⁸ Heyet, *et-Tefsîru’l-Müeyesser*, 35.

söylenbilir. Şunu da belirtmek gerekir ki eserin mukaddimesinde tefsirde riâyet edilecek ilkelerden birisinin, Kur’ân lafzının iki eşit manaya delalet ettiği durumlarda tercih yapmaksızın her iki anlamın da verilmesi olduğu ifade edilmektedir.²⁹⁹ Dolayısıyla bu cihetten bakıldığında, tefsirde ilkesel bir tutarlılıktan söz edilebilir. Her ne kadar kendi içinde ilkesel bir tutarlılık söz konusu olsa da yapılacak yeni çalışmalarda bu tavırdan sakınılması, Kur’ân muhatapları için daha faydalı olacaktır.

3.6. İ‘câzü’l-Kur’ân

“Bir şeyden geri kalmak” anlamına gelen “عجز” kelimesi, “güç yetirme” anlamına gelen “kudret” kelimesinin zıddıdır. Aynı kökten türeyen if‘âl babından olan “i‘câz” kelimesi ise “âciz bırakmak” anlamına gelmektedir.³⁰⁰ İ‘câzü’l-Kur’ân ise insanların Kur’ân’ın benzerini oluşturmaya güç yetirememesidir.³⁰¹ Kur’ân-ı Kerîm’in bir benzerinin getirilmesi noktasındaki meydan okuması ve bir sûresinin benzerinin dahi getirilemeyeceğini bildiren tehdîf âyetleri, Kur’ân’ın i‘câzının ilanı mesabesindedir.

İ‘câzü’l-Kur’ân’ın, kaç yönü olduğuna dair farklı görüşler serdedilmiştir. İ‘câzı, beyân metodu ve içerdiği bilgilerle ilgili olmak üzere iki kısımda ele alanlar olduğu gibi;³⁰² konuyu Arapların alışmış olduğundan farklı eşsiz nazmı, Arapların üsluplarının hepsinden farklı ilginç üslubu, vahiy olmaksızın bilinemeyecek gaybî bilgileri haber vermesi, doğruluğu kesin olan ilmî bilgilerle çelişik olmaması gibi on kısımda dahi ele alanlar vardır.³⁰³

et-Tefsîru’l-Müeyesser’de tezimizin Hurûfu Mukatta‘a başlığında belirtildiği üzere hurûfu mukatta‘alar ile ilgili yapılan açıklamada Kur’ân’ın i‘câzına dikkat çekilmektedir.³⁰⁴ İ‘câz kelimesinin müennes ism-i faili olan “mu‘cize” kelimesi de “âciz bırakan” anlamındadır. Mu‘cize, hissî ve aklî mu‘cize olmak üzere iki kısımda değerlendirilmektedir. Örneğin Hz. İsâ’nın ölüyü diriltmesi, Hz. Mûsâ’nın âsâsı ile denizi ikiye yarması birer hissî mucizedir.

²⁹⁹ Heyet, *et-Tefsîru’l-Müeyesser*, k.

³⁰⁰ İsfahânî, *el-Müfredât fî garîbi’l-Kur’ân*, 548.

³⁰¹ Sâbûnî, *et-Tibyân fî ‘ulûmi’l-Kur’ân*, 225.

³⁰² Muhammed Ebû Zehra, *el-Mu‘cizetü’l-kübrâ, el-Kur’ân* (Kâhire: Dâru’l-Fikri’l-‘Arabî, ts.), 92,95.

³⁰³ Sâbûnî, *et-Tibyân fî ‘ulûmi’l-Kur’ân*, 239.

³⁰⁴ Heyet, *et-Tefsîru’l-Müeyesser*, 2.

“İslâm âlimleri, Hz. Muhammed’e verilen en büyük mûcizenin Kur’ân-ı Kerîm olduğu hususunda fikir birliği içindedir, ancak ona hissî mûcizelerin verildiğini de kabul ederler. Kur’ân’da yoruma açık birkaç tanesi dışında Resûlullah’a nisbet edilen hissî mûcizelerin hiçbirisi tevâtür yoluyla sabit olmamıştır. Bu rivâyetlerin hidâyet mûcizesinden ziyade İslâm’ı benimsemiş kimseler için itminan verici nitelik taşıdığını söylemek daha isabetli görünmektedir.”³⁰⁵

Hz. Mûsâ’nın (a.s.) asası ile denizi yarma mu‘cizesi yanında metodu Tevrat’tı. Mu‘cizesi, kendi zamanına hastı. Hz. Îsâ’nın ölüyü diriltmesi mu‘cizesinin yanında metodu İncil’di. Mu‘cizesi, kendi zamanı ile sınırlıydı. Hz. Muhammed’in metodu Kur’ân ise bizzat mu‘cizedir. Yani hem metodu hem de muzicesi Kur’ân’dır. Mu‘cizesi, yalnız kendi zamanı ile sınırlı değil, bütün zamanlara hitap eden, sürekli bir mu‘cizedir.³⁰⁶ Bu noktada Kur’ân’ın i‘câzı ile ilgili olarak emîr-i şu‘arâ diye de vasıflandırılan Ahmed Şevkî’nin Hz. Peygamber (s.a.s.) için kaleme aldığı şu dizesini zikretmek uygun düşecektir:

“أخوك عيسى دعا ميتا فقام له, وأنت أحييت أجيالا من العدم”

“Kardeşin Îsâ ölüyü çağırdı ve ölü onun için kalktı
Sen ise yokluktan nice nesillere hayat verdin.”³⁰⁷

et-Tefsîru’l-Müeyesser’de Kur’ân’ın i‘câzına dikkat çekilmekle birlikte, Peygamber’in (s.a.s.) Kur’ân’dan başka mu‘cizesi olmadığını iddia edenlerin aksine, diğer peygamberlere verildiği gibi Hz. Muhammed’e (s.a.s.) de hissî mu‘cizeler verildiğinin kabul edildiği söylenebilir. Zira örneğin, “إِفْتَرَبَتِ السَّاعَةُ وَالنَّشَقُ الْقَمَرُ” “*Vakit yaklaştı ve ay yarıldı.*”³⁰⁸ âyetinin şu açıklamasında bu hususun kabul edildiği görülmektedir: “*Kıyamet yaklaştı. Ay iki parçaya ayrıldı. Mekke inkârcıları, Peygamber’den (s.a.s.) kendilerine mu‘cize göstermelerini isteyince O, Allah’a dua etti ve Allah da onlara bu mu‘cizeyi gösterdi.*”³⁰⁹ Görüldüğü gibi burada sebep-i nüzûlü zikredilmek sûretiyle ayın yarılması hadisesinin Hz. Muhammed’e (s.a.s.) gösterilen mu‘cizelerden biri olduğu kabul edilmektedir.

³⁰⁵ Halil İbrahim Bulut, “Mûcize”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30/30/349.

³⁰⁶ Muhammed Mutevellî Şa’râvî, *Mevsû’atu mu‘cizâti’n-Nebî* (Kâhire: el-Mektebetu’t-Tevfikîyye, ts.), 17.

³⁰⁷ Sâbûnî, *et-Tibyân fî ‘ulûmi’l-Kur’ân*, 221.

³⁰⁸ el-Kamer 54/1.

³⁰⁹ Heyet, *et-Tefsîru’l-Müeyesser*, 528.

Binnetice *et-Tefsîru'l-Müyesser*'de öncelikle Kur'ân'ın i'câzına, O'nun Hz. Peygamber'e (s.a.s.) verilen en büyük mu'cize olduğuna dikkat çekilmektedir. Buna ilaveten ilgili âyetlerin de Hz. Peygamber'e (s.a.s.) verilen hissî mu'cizeler olarak anlaşıldığı tespit edilmiştir.

4.7. Îcâzu'l-Kur'ân

Îcâz, “kastedilen şeyi en az ibare ile ifade etmek”tir. Arap belâğatının me'ânî ilminin çeşitlerinden birisi olan îcâz, îcâz-ı kasr ve îcâz-ı hazif olarak iki kısımda değerlendirilmektedir. Az sözle çok mana ifade edilmesine îcâz-ı kasr, uzun bir sözün unsurlarından bazısının zikredilmemesine ise îcâz-ı hazf denilmektedir.³¹⁰ Arap belâğatının en zirvesinde yer alan Kur'ân-ı Kerîm'de de îcâz çeşitlerinden pekçok örnek yer almaktadır.

Kur'ân-ı Kerîm'deki îcâz-ı kasr yani az sözle çok mananın ifade edildiği âyetlerdeki muhtemel manalara dair fikir vermek için tefsir eserlerinde ilgili âyetlerin açıklamaları yapılmaktadır. *et-Tefsîru'l-Müyesser*'de îcâz-ı kasra dair yapılan açıklamalara dair şu âyet örnek gösterilebilir: “وَلَكُمْ فِي الْوَصَاصِ حَيَوَةٌ يَا أُولِي الْأَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ” “*Ey akıl sahipleri! Kısasta sizin için hayat vardır. Umulur ki suç işlemekten sakınırsınız.*”³¹¹ Âyette az sözle anlatılmak istenen çok manaya dair şu açıklama yapılmaktadır: “Ey aklıselim sahipleri! Sizin için, kısas hükmünün konulmasında ve hükmün uygulanmasında güvenli bir hayat vardır. Umulur ki Allah'a karşı daima takvâ içinde olursunuz ve O'na itaat ederek korkarsınız.”³¹² Dolayısıyla âyetin asıl metninde yalnızca kısasta hayat olduğu ifade edilmekten, tefsirinde yapılan açıklamada ise kısas hükmünün kanunlaşması ve bunun uygulanmasında güvenli bir hayat olduğundan bahsedilerek âyetin sözcüklerden çok daha fazlasını ifade ettiğine işaret edilmektedir.

Bütün insanlığa hitap eden Kur'ân-ı Kerîm'deki îcâz-ı hazf üslûbundaki mahzûfların takdirini her seviyedeki muhatap aynı derecede yapamayacağı için tefsir eserlerinde mahzûfların zikredildiği görülmektedir. Bir Kur'ân tefsiri olma amacını güden incelenmekte

³¹⁰ Süyûtî, *el-İtkân*, 3/179-181.

³¹¹ el-Bakara 2/179.

³¹² Heyet, *et-Tefsîru'l-Müyesser*, 27.

olan eserde de Kur’ân-ı Kerîm’deki mahzûf olan (zikredilmemiş olan) ifadelerin zikredildiği görülmektedir.

Îcâz-ı hazfîn bir çeşidi olan harfîn hazfî ile ilgili olarak şu âyet örnek verilebilir: "وَمِنْ آيَاتِهِ يُرِيكُمُ الْبَرْقَ خَوْفًا وَطَمَعًا وَيُنْزِلُ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَيُخْضِيبُهُ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ" *"Korku ve ümit kaynağı olarak şimşegi size göstermesi, gökten yağmur indirip onunla yeryüzünü ölümünden sonra diriltmesi, onun (varlığının ve kudretinin) delillerindendir. Şüphesiz bunda aklını kullanan bir toplum için elbette ibretler vardır."*³¹³ Âyetteki الْبَرْقُ يُرِيكُمُ الْبَرْقُ ifadesinin açıklaması *et-Tefsîru'l-Müeyesser*'de şu şekilde yapılmaktadır: "ومن دلائل قدرته" *"Kudretinin delillerinden birisi de size şimşegi göstermesidir."*³¹⁴ سبْحَانَهُ أَنْ يُرِيكُمُ الْبَرْقَ...". Dolayısıyla, âyet metninde mahzûf olan اَنْ harfi takdir edilmektedir.

Îcâz-ı hazfîn cümle hazfî çeşidine örnek olarak ise şu âyetler örnek olarak gösterilebilir: "وَقَالَ الَّذِي نَجَا مِنْهُمَا وَادَّكَرَ بَعْدَ أُمَّةٍ أَنَا أُنَبِّئُكُمْ بِتَأْوِيلِهِ فَأَرْسِلُونْ" *"Zindandaki iki kişiden kurtulmuş olanı, nice zamandan sonra hatırladı ve, 'Ben size onun yorumunu haber veririm, hemen beni gönderin' dedi."*³¹⁵ ve "يُوسُفُ أَيُّهَا الصِّدِّيقُ أَفْتِنَا فِي سَبْعِ بَقَرَاتٍ سِمَانٍ يَأْكُلُهُنَّ سَبْعُ عَجَافٍ وَسَبْعِ" *"Yûsuf! Ey doğru sözlü! Rüyada yedi semiz ineği yedi zayıf ineğin yemesi, bir de yedi yeşil başakla diğer yedi kuru başak hakkında bize yorum yap. Ümid ederim ki insanlara dönerim de onlar da bilirler. ' dedi."*³¹⁶ Görüldüğü üzere bu âyetlerde zikredilmemiş bazı bilgiler olduğu fikri hasıl olmaktadır. Buna göre eserde ilgili âyetlerin açıklaması şöyledir: "Yûsuf'un hapisanedeki iki arkadaşından ölümden kurtulana, Yûsuf'un durumuyla ilgili unuttuğunu hatırladı ve dedi ki: 'Ben size bu rüyanın tabirini bildiririm. Rüyanın yorumunu getirmek için beni Yûsuf'a gönderin.' Adam, Yûsuf'a ulaşınca ona 'ey dosdoğru olan! Bana, 7 şişman sığırı yiyen 7 cılız sığır ile 7 yeşil başak ile 7 kuru başak rüyasını izah et. Böylece sana sorduğumun tabirini ve senin konumun ile değerini öğrenmeleri için kral ve arkadaşlarına dönüp haber veririm. ' dedi."³¹⁷ Yapılan açıklamalarda görüldüğü üzere, âyetle mahzûf olan cümlelerin takdir edilmesi ve zikredilmesi ile tefsir yapılmaktadır. İlk âyetin sonundaki "Beni gönderin." ifadesinde kişinin nereye ya da kime gönderildiği ile ilgili bilgi yer almazken, "Beni Yûsuf'a gönderin." ifadesi ile mahzûf olan kısım eklenmiş olmaktadır. Sonraki âyetin başında "Ey Yûsuf!" ile

³¹³ er-Rûm 30/24.

³¹⁴ Heyet, *et-Tefsîru'l-Müeyesser*, 406.

³¹⁵ Yûsuf 12/45.

³¹⁶ Yûsuf 12/46.

³¹⁷ Heyet, *et-Tefsîru'l-Müeyesser*, 241.

başlayan cümlede kişinin, nereye geldiği, cümlelerin, kimin sözü olduğu gibi bilgiler zikredilmemektedir. Buna mukabil incelenmekte olan eserde “Adam, Yûsuf’a ulaşınca ona ‘Ey Yûsuf!’ dedi.” cümlesinde, âyetteki mahzûfun takdir edilerek zikredildiği görülmektedir.

et-Tefsîru’l-Müeyesser’de her ne kadar îcâz-ı hazife uğrayanlar zaman zaman zikrediliyor olsa da mahzûfların takdirinin îcâz-ı hazfın yer aldığı her âyette yapılmadığı görülmektedir. Örneğin, *حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ وَالْدَّمُ وَلَحْمُ الْخَنَازِيرِ وَمَا أَهَلَ لِغَيْرِ اللَّهِ بِهِ وَالْمُنْخَنِقَةُ وَالْمَوْقُوذَةُ* “*Murdar hayvan, kan, domuz eti, Allah’tan başkası adına kesilmiş, boğulmuş, vurularak öldürülmüş, yuvarlanıp ölmüş, boynuzlanarak öldürülmüş hayvanlarla -henüz canı çıkmadan yetişip kestiklerinizin dışında- yırtıcıların yediği hayvanlar, dikili taşlar önünde (sunaklarda) boğazlanmış hayvanlar ve fal oklarıyla paylaşmanız size haram kılındı. Çünkü bunlar doğru yoldan sapmaktır...*”³¹⁸ âyetinde sırayla zikredilen hayvanların haram kılındığı bildirilmekte, ancak bu hayvanların neyin haram kılındığı belirtilmemektedir. Eserde, mahzûfların takdirinin yapılarak zikredildiğine dair örnekler yukarıda zikredilmişti. Bu âyetin açıklaması ise şöyledir: “*Allah, murdar hayvanı, akan kanı ... haram kıldı.*”³¹⁹ Neyin haram kılındığına dair mahzûf olan bilginin, yapılan açıklamada da zikredilmediği görülmektedir.

Ayetteki mahzûfun zikredilmediğine dair diğer bir örnek olarak şu âyet örnek verilebilir: “*وَجَاءَ رَبُّكَ وَالْمَلَكُ صَفًّا صَفًّا*” “*Rabbin gelip melekler de saf saf dizildiğinde;*”³²⁰ *et-Tefsîru’l-Müeyesser*’de âyetin açıklaması şöyledir: “*Ve Rabbin, yaratılmışlar arasında hükmetmek için geldiğinde, melekler de saf saf geldiğinde.*”³²¹ Bu açıklamada, Allah’ın vasfı ile ilgili olan bu âyetin, mahzûf takdiri zikredilmeksizin aktarıldığı görülmektedir. Hâlbuki birçok tefsirde, ilgili âyetteki yüce Allah’ın gelmesi, “O’nun emrinin gelmesi” şeklinde anlaşılmıştır.

Kur’ân’ın geneline bakıldığında âyetlerdeki anlatılan her konunun ayrıntısına girilmeyip en vecîz ifadelerle, îcâz-ı kasr ile konunun önemli kısımları izah edilmektedir. Yine manaya katkısı olabilecek harfler, cümle öğeleri ya da cümlelerin hazfedildiğine de

³¹⁸ el-Mâide 5/3.

³¹⁹ Heyet, *et-Tefsîru’l-Müeyesser*, 107.

³²⁰ el-Fecr 89/22.

³²¹ Heyet, *et-Tefsîru’l-Müeyesser*, 593.

rastlanılmaktadır. Kur'ân'da bu yöntemin çokça yer alması hasebiyle *et-Tefsîru'l-Müeyesser*'in de öne çıkan özelliklerinden birisi haziflerin neler olduğunu izah etmektir. Ancak eserde zaman zaman mezhepsel görüş sebebiyle zaman zaman da tespit edilemeyen sebeplerle âyetlerde mahzûf olan ifadelerin takdirinin yapılmadığı ve zikredilmediği de görülebilmektedir.

4.8. Mübhemâtü'l-Kur'ân

Sözlükte mübhem söz “kapalılık bulunan, bilinen bir yönü bulunmayan söz” manalarına gelmektedir. Nahiv alimlerine göre mübhem, ism-i işaretlerdir. Muhammed b. Ahmed el-Ezherî'ye (ö. 282-370) göre mübhem, türetilmeyen harfler ve kelime kökü bilinmeyen ism-i mevsullerdir.³²² Terim olarak “Kur'ân'da kime veya neye delalet ettiği belirsiz olarak kabul edilen ism-i işaretler, ism-i mevsuller, zamirler, cins isimler, belirsiz zaman ve mekân zarfları ve belirsiz miktar bildiren kelimelere mübhemâtü'l-Kur'ân”³²³ denir.

Kur'ân'da bulunan mübhemlerin çeşitleri vardır:

1- Bir konumda yapılan açıklama ile iktifa edilip, başka bir konumda ayrıntıya girilmesi. “Kendilerine nimet verdiklerinin yoluna.”³²⁴ âyetinde kendilerine nimet verildiği bildirilen kimselerin kimler olduğunun “Kim Allah'a ve peygambere itaat ederse işte onlar, Allah'ın kendilerine lütuflarda bulunduğu peygamberler, sıddıklar, şehidler ve sâlih kişilerle beraberdirler; bunlar ne güzel arkadaşlardır!”³²⁵ âyetinde açıklanması böyledir. *et-Tefsîru'l-Müeyesser* 'de de aynı âyet açıklanırken de ibhâmı gideren diğer âyetle sayılanlar zikredilmektedir. Nitekim söz konusu ifadeler şöyledir: “Kendilerine nimet verdiğin; nebîler, sıddıklar, şehitler, salihlerin yoluna (ilet). Ki onlar, hidâyet ve istikamet sahipleridir.”³²⁶

³²² İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 12/58-60.

³²³ Mesut Okumuş, “Mubhemâtü'l- Kur'ân”, *Tefsir El Kitabı*, ed. Mehmet Akif Koç (Ankara: Grafiker Yayınları, 2014), 386.

³²⁴ el-Fâtiha 1/7.

³²⁵ en-Nisâ 4/69.

³²⁶ Heyet, *et-Tefsîru'l-Müeyesser*, 1.

2- Meşhur olması sebebiyle bilinebilmesi. “İbrahim’le, Rabb’i hususunda tartışanı görmedin mi?”³²⁷ âyetinde tartışan kişinin Nemrut olduğunun bilinmesi buna örnektir. Ancak *et-Tefsîru’l-Müyyesser*’de bu mübhemin kapalılığının giderilmeden olduğu gibi bırakıldığı görülmektedir.³²⁸

3- Noksan bir şekilde vasfederek tahkir etmek. “Asıl soyu gelmeyecek olan sana nefret duyandır.”³²⁹ âyetinde olduğu gibi.

4- Kimin olduğunun belirli olmasında çok fayda bulunmaması.³³⁰

et-Tefsîru’l-Müyyesser’de, ibhâmın giderildiği âyetlere örnek olarak "إِنَّكَ الرَّسُولُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ مِنْهُمْ مَنْ كَلَّمَ اللَّهُ وَرَفَعَ بَعْضَهُمْ دَرَجَاتٍ وَآتَيْنَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ الْبَيِّنَاتِ وَأَيَّدْنَاهُ بِرُوحِ الْقُدُسِ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا اقْتَتَلَ الَّذِينَ مِنْ بَعْدِهِمْ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمْ الْبَيِّنَاتُ وَلَكِنْ اخْتَلَفُوا فَمِنْهُمْ مَنْ آمَنَ وَمِنْهُمْ مَنْ كَفَرَ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا اقْتَتَلُوا" "O peygamberlerin kimini kiminden üstün kıldık. Allah içlerinden bir kısmıyla konuşmuş, bir kısmını da derecelerle yükseltmiştir. Meryem oğlu İsa'ya açık deliller verdik ve onu Rûhulkudûs'le destekledik. Allah dileyseydi elçilerin ardından gelen insanlar, kendilerine bunca açık delil geldikten sonra birbirine düşüp savaşmazlardı; lâkin farklı yollara yöneldiler. Bu sebeple kimileri iman etmiş, kimileri de inkâr etmişlerdir. Allah dileyseydi aralarında savaşmazlardı fakat Allah dilediğini yapar."³³¹ âyeti zikredilebilir. Zira *et-Tefsîru’l-Müyyesser*’de bu âyetin açıklaması şu şekildedir: “O değerli peygamberleri Allah, kendilerine bulunduğu lütuflara göre birbirine üstün kılmıştır. Onlardan, Mûsâ ve Muhammed (s.a.s.) gibi Allah’ın kendisiyle konuştukları vardır. İşte bunda, celâline uygun bir şekilde Allah’a kelam vasfının isbatı vardır. Onlardan, risaletinin umûmîleştirilmesi, son peygamberliği, ümmetinin diğer bütün ümmetlere üstün kılınması gibi şeylerle yüksek derecelere çıkardığı, Muhammed (s.a.s.) gibileri vardır...”³³² Görüldüğü üzere, âyet metninde vasıflarından bahsedilmekte olan peygamberlerin kimler olduğunun belirtilmesi ile ibhâm da ortadan kalkmaktadır.

³²⁷ el-Bakara 2/258.

³²⁸ Heyet, *et-Tefsîru’l-Müyyesser*, 43.

³²⁹ el-Kevser 108/3.

³³⁰ Zerkeşî, *el-Burhân fî ‘ulûmi’l-Kur’ân*, 158-160.

³³¹ el-Bakara 2/253.

³³² Heyet, *et-Tefsîru’l-Müyyesser*, 42.

et-Tefsîru'l-Müyyesser'de, âyetlerdeki ibhâmın kaldırılmasına yönelik yapılan açıklamalar için şu âyet de örnek gösterilebilir: *يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا* "Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan da eşini yaratan, ikisinden birçok erkek ve kadın üretilen rabbinize itaatsizlikten sakının. Adını anarak birbirinizden dilek ve istekte bulunduğunuz Allah'a saygısızlıktan ve akrabalık haklarına riâyetsizlikten de sakının. Şüphesiz Allah sizin üzerinizde gözetleyicidir."³³³ Bu âyette tek nefis ile eşinden bahsedilmekte ve bu kişilerin kimler olduğu mübhem bırakılmaktadır. Bununla ilgili tahlil edilmekte olan eserde şu ifadelerle ortadaki ibhâm kalkmaktadır: "Ey insanlar! Allah'tan korkun ve emirlerine sımsıkı yapışın ve yasakladıklarından sakının. O, sizi tek bir nefisten yani Adem'den (a.s.) yaratan, ondan da eşi Havva'yı yaratan, onlardan da dünyanın farklı yerlerine birçok erkek ve kadını yayan O'dur..."

Eserin öne çıkan özelliklerinden birisi de mübhem ifadeler içeren âyetlerdeki ibhâmın giderilmesidir. Bilinmektedir ki zamirler, belirsiz zaman ve mekân zarfları gibi mübhem ifadeler, Kur'ân âyetlerinde sıkça yer almaktadır. Nitekim bu ifadeler *et-Tefsîru'l-Müyyesser*'de okuyucunun konuyu anlamasını kolaylaştıracak şekilde izah edilmektedir. Ayrıca şunu da belirtmek gerekir ki âyetlerdeki ibhâmın giderilmesi esnasında, ilgili metinlere tefsirde yer verilmesine dahi rivâyet tefsiri yöntemine ve esbâbu nüzûl bilgilerine sıkça başvurulduğu tespit edilmektedir.

4.9. Hitâbu'l-Kur'ân

"Hitap" kelimesi "kişilerin birbirine söz yöneltmesi"³³⁴ anlamına gelmektedir. İnsanlar birbiri ile iletişim kurarlar. Bu noktada iletişim esnasında kişilerin birbirine yönelttiği sözün kime hitaben söylendiğinin belli olması gereklidir. Aksi hâlde söylenen söz havada kalacaktır. Yüce Allah da insanlarla iletişim kurmaktadır. Bu iletişimin en önemli bölümü kutsal kitaplar ile kurulan iletişimdir. Son din İslâm'ın kutsal kitabı da Kur'ân-ı Kerîm'dir. Yüce Allah kutsal kitaplar vasıtasıyla insanlarla iletişim kurup, rızası doğrultusunda bir yaşam sürmeleri için çeşitli hükümlerini onlara iletmiştir. Ancak, Kur'ân-ı Kerîm'de çeşitli zaman ve mekânlardan bahsedilirken, canlı ve cansız varlıklara yönelik

³³³ en-Nisâ 4/1.

³³⁴ Zemahşerî, *Esâsu'l-belâga*, 1/255.

kullanılan hitaplara da yer verilmektedir. Hitapların kime yönelik olduğunun tespiti, doğru iletişim için gereklidir. Bu sebeple hitâbu'l-Kur'ân konusu tefsir eserlerinde ve 'ulûmu'l-Kur'ân içinde yerini almaktadır.

Kur'ân-ı Kerîm'deki hitaplar, farklı bakış açıları ile farklı sayılarda ve kategorilerde değerlendirilebilmektedir. Nitekim Zerkeşî, konuyu otuz üç başlıkta ele alırken³³⁵ Süyûtî otuz dört başlık zikretmekte ve bazı kimselerin hitabı; yalnız Hz. Peygamber'e (s.a.s.) yönelik hitap, sadece Peygamber dışındakilere yönelik hitap ve her ikisine yönelik hitap olmak üzere 3 çeşitte ele aldığını belirtmektedir.³³⁶

Kur'ân-ı Kerîm'in muhataplarına yönelik hitaplar, zaman zaman hitap edilen belirli kişiden başkasını da kapsarken zaman zaman da hitap edilenlerden bir kısmını kapsamaktadır. Dolayısıyla hitap edilen kişiden farklı muhatap kitlesi hedef alınabilmektedir. Bu şekildeki hitap çeşitleri; genele yöneltilen aynı zamanda genelin kastedildiği hitap, belirli kişi ya da gruba yöneltilen aynı zamanda onlara has olan hitap, belirli kişi ya da gruba yöneltilen ancak genelin kastedildiği hitap, genele yöneltilen sadece belirli kişi ya da grubun kastedildiği hitap olmak üzere incelenebilir.³³⁷ *et-Tefsîru'l-Müeyesser*'in mukaddimesinde aynı konuya işaretle özellikle, Hz. Muhammed'e (s.a.s.) hitap eden birçok âyetin sonunda, her ne kadar hitap Peygamber'e yönelik olsa da ümmetin kastedildiğine dikkat çekildiği gözlemlenmektedir.³³⁸ Ayrıca diğer hitaplardan kimlerin kastedildiğine dair de açıklamalar yapıldığı görülmektedir.

Mesela; *اللَّهُ الَّذِي خَلَقَكُمْ ثُمَّ رَزَقَكُمْ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيكُمْ هَلْ مِنْ شُرَكَائِكُمْ مَنْ يَفْعَلُ مِنْ ذَلِكَ شَيْئًا سُبْحَانَهُ* "Allah'tır. Peki sizin o ortak koştuklarınız arasında bunlardan herhangi birini yapabilecek olan var mı? Allah onların ortak koştuklarından tamamen münezzehtir, yüceler yücesidir."³³⁹ âyetinde "cemî' muhatap"a hitap eden âyette asıl muhatabın kimler olduğu şu şekilde açıklanmaktadır: "*Allah tek başına, sizi yaratandır -Ey insanlar!-. Sonra sizi bu hayatta rızıklandırmıştır. Sonra ecellerinizin sona ermesiyle canınızı alacaktır. Sonra da hesap ve ceza için kabirlerinizden canlı olarak sizleri*

³³⁵ Zerkeşî, *el-Burhân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*, 2/252.

³³⁶ Süyûtî, *el-İtkân*, 3/115-116.

³³⁷ Zerkeşî, *el-Burhân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*, 2/217-220.

³³⁸ Heyet, *et-Tefsîru'l-Müeyesser*, k.

³³⁹ er-Rûm 30/40.

diriltecektir. Ortaklarınızdan bunlardan herhangi birini yapabilecek var mıdır? Allah, müşriklerin bu şirklerinden münezzehtir.”³⁴⁰ Görüldüğü gibi yapılan açıklamada, “cemi muhatap” için olan hitabın bütün insanlara yönelik olduğu belirtilmektedir.

Hitap edilen belirli kişi olup, kastedilenin farklı olduğuna dair ise şu âyet örnek olarak verilebilir: *يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَطَلِّقُوهُنَّ لِعَدَّتِهِنَّ وَأَحْصُوا الْعِدَّةَ وَاتَّقُوا اللَّهَ رَبَّكُمْ لَا تُخْرِجُوهُنَّ مِنْ* *بُيُوتِهِنَّ وَلَا يَخْرُجْنَ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَنَّ بِفَاحِشَةٍ مُبَيَّنَةٍ* *وَتِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللَّهِ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ لَا تَدْرِي لَعَلَّ اللَّهَ يُحْدِثُ* *بَعْدَ ذَلِكَ أَمْرًا* “Ey Peygamber! Kadınları boşayacağınız zaman iddetlerini gözeterek boşayın ve bekleme sürelerini iyice hesap edin. Rabbiniz Allah’a saygısızlıktan sakının. Apaçık bir hayâsızlık yapmış olmadıkça onları evlerinden çıkarmayın, kendileri de çıkmassınlar. Bunlar Allah’ın koyduğu sınırlardır. Kim Allah’ın koyduğu sınırları aşarsa kendisine yazık etmiş olur. Bilemezsin ki; belki Allah bundan sonra yeni bir durum ortaya çıkarır.”³⁴¹ Âyetin açıklamasında, hitap edilen cemî muhatapın bütün müminlerin hepsine yönelik bir hitap olduğu şöyle ifade edilmektedir: “Ey Nebî! Sen ve müminler, kadınlarınızı boşamak isterseniz...”³⁴²

et-Tefsîru’l-Müeyesser’de, Kur’ân-ı Kerîm’deki Hz. Peygamber’e (s.a.s.) yönelik hitapların, siyak sibak dikkate alınarak Peygamberin görevlerine göre farklı anlamları ifade ettiğini vurgulamak üzere tefsire yansıtıldığı görülmektedir. Buna göre, Hz. Peygamber’e (s.a.s.) yönelik âyetin sibâkı, müşriklerin İslâm’a daveti ya da onlarla mücadele, ehl-i kitabın bulunduğu durumun açıklanması ya da genel İslâm tebliği hususunda ise “أَيُّهَا الرَّسُولُ” “Ey Rasûl” ifadesi ile açıklanmaktadır.³⁴³ Âyetlerin sibâkında müminlere hitap, şer’î bir hükmün açıklanması durumlarında ise Hz. Peygamber’e (s.a.s.) yönelik hitaplar “أَيُّهَا النَّبِيُّ” “Ey Nebî” ifadesi ile açıklanmaktadır. Bu tefsirde, on bir yerde ise Hz. Peygamber’e yönelik hitap, يَا مُحَمَّدٌ “Ey Muhammed” olarak kullanılmıştır.³⁴⁴ Nitekim, وَيَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَسَتْ مُرْسَلًا قُلْ كَفَى بِاللَّهِ شَهِيدًا بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ وَمَنْ عِنْدَهُ عِلْمُ الْكِتَابِ “O inkârcılar, ‘Sen peygamber değilsin’ diyorlar. De ki: ‘Sizinle benim aramda şahit olarak bir Allah, bir de kitap bilgisine sahip olanlar yeter.’”³⁴⁵ âyetinin konusu İslâm’a davet olduğu için yapılan açıklamadaki hitap, konuya göre seçilmiştir. Eserde “Kâfirler, Allah’ın Nebî’sine: Ey Muhammed! Seni Allah yollamadı.

³⁴⁰ Heyet, *et-Tefsîru’l-Müeyesser*, 408.

³⁴¹ *et-Talâk* 65/1.

³⁴² Heyet, *et-Tefsîru’l-Müeyesser*, 558.

³⁴³ Heyet, *et-Tefsîru’l-Müeyesser*, y.

³⁴⁴ Heyet, *et-Tefsîru’l-Müeyesser*, k.

³⁴⁵ *er-Ra’d* 13/43.

Onlara de ki: “Benim doğruluğuma ve sizin yalanınıza Allah şahittir. Benim risaletime, Allah’tan getirdiklerime iman eden, hakka tabi olan ve bu şehadeti gizlemeyip açıklayan Yahudiler ve Hristiyanlar’dan kitaptan ilme sahip olanların şahitliği yeter.”³⁴⁶ şeklinde yapılan açıklamada görüldüğü üzere inkârcıların, Hz. Peygamber’e (s.a.s.) hitabında daha peygamberliği kabul etmedikleri için “Allah Rasûlü” gibi bir ifade kullanmayacakları için onların hitabı ile konu açıklanmıştır.

Ayrıca eserde “Ey Muhammed” şeklinde ifade edilen hitapla ilgili olarak şu hususun altını çizmek gerekmektedir ki Zerkeşî Kur’ân-ı Kerîm’de “Ey Muhammed” ifadesi kullanılmamasının nedeninin, Peygamberi tazim, övgü ve bunun başkasına değil ona has bir durum olduğunu belirtmektedir.³⁴⁷

Özetle ifade etmek gerekirse *et-Tefsîru’l-Müeyesser*’de âyetlerde kime hitap edildiği daima vurgulamaktadır. Hitapta kullanılan zamirlerin kime râci olduğu ve âyette zikredilenin dışında hitap edilen muhatabın farklı olabileceği durumlara da dikkat çekilmektedir. Ayrıca mukaddimede belirtildiği üzere eserde Hz. Peygamber’e yönelik hitapların tefsirinde, konusuna göre farklı hitaplar tercih edilmektedir.

4.10. el-Muhkem ve’l-Müteşâbih

Sözlükte kelime kökü “engellemek, men etmek” manasına gelen “hüküm” kelimesi “إفعال” babından ism-i mefûlü olan muhkem; fesattan, bozulmaktan korunan, sağlam kılınan manalarına gelmektedir.³⁴⁸ Muhkemin terim anlamı hakkında ise farklı tanımlar yapılmaktadır. Bir görüşe göre, “kendisiyle amel edilen âyetler”e muhkem âyet, “kendisiyle amel edilmeyip yalnız iman edilen”e müteşâbih âyet demilmektir. Başka bir görüşe göre ise muhkemden kastedilen, “yasaklayıcı emirler”dir.³⁴⁹

Müteşâbih ise “benzer” anlamına gelen kökten türemekte olup “تفاعل” vezninde ism-i fâil olarak gelmektedir. Müteşâbihin manası hakkında farklı görüşler serdedilmektedir. Bir

³⁴⁶ Heyet, *et-Tefsîru’l-Müeyesser*, 255.

³⁴⁷ Zerkeşî, *el-Burhân fî ‘ulûmi’l-Kur’ân*, 2/228.

³⁴⁸ İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, 12/143-144.

³⁴⁹ Süyûtî, *el-İtkân*, 3/5.

görüŖe göre müteŖâbih, “neshedilmiş olan âyetler”, muhkem ise “neshedilmemiş âyetler”dir. Başka bir görüşe göre ise müteŖâbih; namazların sayısı, orucun neden Şaban ayında değil de Ramazan ayında tutulduğu gibi anlamı akılla kavranamayan konulardan bahseden âyetlere denir.³⁵⁰

Muhkem ve müteŖâbihin onlarca farklı tanımı göze çarpmaktadır. Konumuz, muhkem ve müteŖâbihle ilgili yapılmış bütün tanımları tespit etmek olmadığı için konunun dışına çıkmamak adına Kur’ân-ı Kerîm âyetlerinde ‘ulûmu’l-Kur’ân eserlerinde bu konunun yer almasının sebebi olan anlama değinilecektir.

"هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ مِنْهُ آيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ أُمُّ الْكِتَابِ وَأُخَرُ مُتَشَابِهَاتٌ فَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ ابْتِغَاءَ الْفِتْنَةِ وَابْتِغَاءَ تَأْوِيلِهِ وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ يَقُولُونَ آمَنَّا بِهِ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ رَبِّنَا وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّا أُولُو الْأَلْبَابِ" *"Sana kitabı indiren O'dur. O (Kur'ân)ın bir kısım âyetleri muhkemdir, ki bunlar kitabın esasıdır, diğerleri ise müteŖâbihtir. Kalplerinde sapma meyli bulunanlar, fitne çıkarmak ve onu (kişisel arzularına göre) tevil etmek için ondaki müteŖâbihlerin peşine düşerler. Hâlbuki onun tevilini ancak Allah bilir; bir de ilimde yüksek pâyeye erişenler. Derler ki: Ona inandık, hepsi rabbimiz katındandır. (Bu inceliği) yalnız akliselim sahipleri düşünüp anlar."*³⁵¹ âyetinde belirtilen müteŖâbih “lafzından manası anlaşılamayan” demektir. Bu da iki anlamı hâvidir. Birincisi, “muhkem âyetlere bakıldığında anlaşılabilen müteŖâbih”; ikincisi ise “hakikî manasını bilmenin imkânı olmayan müteŖâbih”tir.³⁵² Kur’ân ilimleri arasında müteŖâbih kavramının yer alması, müteŖâbihin bu iki anlama da gelebilmesinden kaynaklanmaktadır. Ayrıca her iki kavramın tespitinde büyük öneme sahip olan bu âyet, muhkem ve müteŖâbih kavramlarının bir arada, karşılaştırılarak, zıtlıklarının vurgulandığı tek âyettir.

Yukarıdaki âyet metnindeki وَالرَّاسِخُونَ وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ cümlesinin sonra erdiği ve ifadesindeki و harfinin istinafiye için olduğu kabul edildiğinde, “tevilini yalnızca Allah’ın bileceği âyetler”in müteŖâbih olarak vasıflandırıldığı söylenebilir. Sonraki cümle ise ilimde derinleşenlerin tavrından bahsedilmektedir. Bu tanıma göre muhkem âyet de “tevilini insanların anladığı âyetler” anlamına gelmektedir. Ancak وَالرَّاسِخُونَ و harf-i atıf

³⁵⁰ Süyûtî, *el-İtkân*, 3/4.

³⁵¹ Âl-i ‘İmrân, 3/7.

³⁵² İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, 13/505.

olarak kabul edilirse, “tevilini Allah’ın ve ilimde derinleşenlerin anlayacağı âyetler” müteşâbih olarak vasıflanmış olmaktadır.³⁵³

et-Tefsîru’l-Müeyesser’de yukarıdaki âyet şöyle açıklanmaktadır: “O tek başına Kur’ân’ı sana indirendir. O’nda delaleti açık olan âyetler vardır ki bunlar, karışıklık durumunda kendisine müracaat edilen âyetlerdir ve Kitab’ın esasıdır. Kendisine zıt görülen âyetler de onlara arz edilir. Kur’ân’da başka âyetler de vardır ki onlar farklı manalar ihtiva eden müteşâbihlerdir. Müteşâbihlerin manaları, ancak muhkem olana arz edilerek tayin edilir. Sapkın hastalıklı kalpli kimseler, kötü amaçlı oldukları için insanları şüphecilik içinde bırakmak, onları saptırmak ve bu âyetleri kendi batıl mezhepleri ile tevil etmek üzere yalnızca müteşâbih âyetlerin peşine düşerler. Bu âyetlerin hakikî manasını ve amacını yalnızca Allah bilir. İlimde derinleşmiş olanlar derler ki: “Bu Kur’ân’a iman ettik. Hepsî, Rasûlü Muhammed’in (s.a.s.) dilinde Rabb’imizin katından geldi.”. İlimde derinleşmiş olanlar, Kur’ân’ın müteşâbihini, muhkemine arz ederler. Şüphesiz manaları doğru şekliyle derinlemesine anlayan, akleden, önünü arkasını düşünerek anlayanlar akl-ı selîm sahipleridir.”³⁵⁴ İşte âyet ile ilgili yapılan bu açıklamada müteşâbihin manasının, muhkemlere başvurularak anlaşılabilceği ifade edilmiş olmaktadır.

Diğer taraftan eserde, müteşâbih âyetlere yaklaşımı tespit edebilmek için ise müteşâbihlerden olan âyetlere getirilen açıklamalar ele alınacaktır. Örneğin *إِلَّا مَنْ اسْتَرَقَّ السَّمْعَ* "فَاتَّبَعَهُ شَهَابٌ مُبِينٌ" *Ancak kulak hırsızlığı yapmaya kalkışan olursa onu da parlak bir ışık kovalar.*³⁵⁵ âyetinin açıklamasında, âyet metninde olmayan bilgilerin verildiği görülmektedir. Açıklama şu şekildedir: “Bazı zamanlarda, Mele-i a’lâ ehlinin sözünden kim çalarsa, ışık saçan bir yıldız onun peşine takılır, onu yakalar ve yakar. Şeytan, alev kendisini yakmadan önce çaldığının bir kısmını dostuna verebilir.”³⁵⁶ Âyetin açıklamasında verilen “şeytanın çaldığı bilgileri başkalarına aktarabileceği” bilgisinden, gaybî hususu barındıran müteşâbih bu âyetin metninde esasen bahsedilmemektedir. *et-Tefsîru’l-Müeyesser*’in kaynakları arasında sayılabilen İbn Kesîr tefsirinde ise konuyla ilgili Buhârî’nin *el-Câmi ‘u’s-sahîh* eserinden, aynı mananın bulunduğu bir rivâyet aktarılmaktadır.³⁵⁷

³⁵³ Ebû’l-Berekât Hâfızüddîn Abdullâh b. Ahmed b. Mahmûd Nesefî, *Medâriku’t-tenzîl ve hakâiku’t-te’vîl*, thk. Yûsuf Ali Bedîvî (Beyrut: Dâru’l-Kelîmi’t-Tayyib, 1998), 1/237-238.

³⁵⁴ Heyet, *et-Tefsîru’l-Müeyesser*, 50.

³⁵⁵ el-Hicr 15/18.

³⁵⁶ Heyet, *et-Tefsîru’l-Müeyesser*, 263.

³⁵⁷ Buhârî, *el-Câmiu’s-sahîh*, “Tefsîr”, 15 (No. 4701).

Âl-i ‘İmrân Sûresi’nin 7. âyetinin açıklamasında, müteşâbihî yalnızca Allah’ın bileceği ifade edildikten sonra “Müteşâbihlerin manaları, ancak muhkem olana arz edilerek tayin edilir.” açıklaması getirilmekteydi. Buna göre müteşâbihin manası, muhkem âyetlere arz edilerek tespit edilebilir. Ancak, müteşâbihin manasının muhkem ile ortaya çıkarılması ilkesi ifade edilmiş olsa da üst paragrafta verilen örnekte görüleceği üzere müteşâbih âyetin manası, muhkem âyete dayanarak değil, mesnedi belirtilmese de hadis rivâyetine dayalı açıklanmaktadır. Dolayısıyla müteşâbihin anlamının tespitinde takip edilecek metod ile metodun uygulaması arasında bir çelişki görülmektedir.

Ancak insanların anlaması için gönderilen bir kitaptaki müteşâbih âyetleri o dinin Peygamberinin bilmemesi de mümkün değildir. Beyân görevi olan Peygamber yanındaki ashâbına müteşâbih âyetlerin tevilini elbette öğretecektir. Sonuç olarak; müteşâbih âyetlerin Peygamber tarafından açıklanması elbette garip karşılanamaz. Kaldı ki eserde bağlı kalınacağı ifade edilen selef itikadında, sahih olarak Hz. Peygamber’den (s.a.s.) aktarılan mütevâtir olmayan rivâyetlere de iman etmek ve müteşâbihin tevilini Allah’ın ve Rasûlü’nün gösterdiği gibi yapmak gerekmektedir.³⁵⁸

Şu da var ki müteşâbih kavramına getirilen tanımlardan birisi tercih edildikten sonra hangi âyetlerin bu tanımın çerçevesine girdiğinin tespitinin de göreceli olabileceği unutulmamalıdır. Nitekim hiçbir müfessirin “Bu âyet müteşâbihtir, bunu ancak Allah bilir.” diyerek âyet için yorum yapmaktan çekindiği görülmemiştir. Hatta müfessirler hurûfu mukatta’a’ya varıncaya kadar her âyeti, her cümleyi, her kelimeyi ve her harfi tefsir etmişlerdir.³⁵⁹

et-Tefsîru’l-Müeyesser’de genel olarak müteşâbih âyetlerden sayılan hurûfu mukatta’a’ ile ilgili açıklama yapılmaktan da geri durulmamıştır. Hurûfu mukatta’a’ya getirilen izah, tezimizin el-Hurûfu’l-Mukatta’a başlığında belirtilmektedir.³⁶⁰ Müteşâbih âyetlerin, muhkem âyetlere arz edilerek anlaşılması kaidesine göre hurûfu mukatta’a’ların

³⁵⁸ Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed el-Cemmâîlî el-Makdisî İbn Kudâme, *Lum’atu’l-i’tikâdi’l-hâdi ilâ sebîli’r-raşâd*, thk. Muhammed b. Sâlih ‘Useymin (Riyad: Mektebetu Edvâi’s-Selef, 1995), 31-33.

³⁵⁹ Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim ed-Dîneverî İbn Kuteybe, *Te’vilü müşkili’l-Kurân* (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2007), 66-67.

³⁶⁰ Heyet, *et-Tefsîru’l-Müeyesser*, 2.

anlaşılması için de bir muhkem âyet gösterilmesi mümkün görülmemektedir. Ancak, Kur'ân-ı Kerîm'in tamamı göz önünde bulundurularak müteşâbihin izahı yapılmış olabilir. Ya da her ne kadar daha önceki alimlerden bu bilgi aktarılagelse de Arapların gözüyle meseleye bakmak sûretiyle âyet ile kastedilenin ne olduğuna dair tespit aktarılmıştır ki böyle bir durumda âyetin müteşâbih olarak değerlendirilmediği de söylenebilir.

Kısacası eserde müteşâbih âyetlerin anlamının yalnızca Allah Teâlâ tarafından bilinebileceği kabul edilmektedir. Allah Teâlâ'nın bilmesi ise O'nun, müteşâbih âyetleri Kur'ân'da ifade etmesi anlamını da hâvîdir. Nitekim *et-Tefsîru'l-Müeyesser*'de müteşâbih âyetlerin anlamının muhkemlere arz edilerek anlaşılacağı ifade edilmektedir. Müteşâbihlerin muhkemlere arz edilmesi ise Kur'ân'ın Kur'ân ile tefsir edilmesi anlamına gelmektedir. Daha önce belirtildiği gibi bu yöntemin rivâyete dayanan bir yönü olduğu gibi hangi muhkem âyetin hangi müteşâbih âyeti tefsir edeceği hususu ictihâda açık bir alandır.

4.11. Aksâmu'l-Kur'ân

Kasem kelimesi sözlükte “yemin” anlamına gelmektedir.³⁶¹ Kasem kelimesinin çoğulu aksâmdır. Yeminden kastedilen, bildirilen şeyin gerçekleştirileceğini pekiştirmektir. Aksâmu'l-Kur'ân tabirinden kastedilen ise, Kur'ân-ı Kerîm'de edilen yemin ifadeleridir. Peki herhangi bir şey üzerine yemin edilebilir mi? Hayır, insanların Allah'tan başkasına yemin etmesi mümkün değildir. Çünkü Allah Rasûlü (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: "فإذا حلف أحدكم فليحلف بالله أو ليصمت" *"Sizden birisi yemin ettiğinde, yalnız Allah'a yemin etsin ya da sussun"*.³⁶² Yüce Allah da Kur'ân'da kendi ismine yedi âyette yemin etmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'de bu âyetlerin dışında Allah tarafından kullanılanlar ise yaratılmışlara edilen yeminlerdir.

Kur'ân-ı Kerîm'de yaratılmışlara yemin edilmesi ile ilgili yapılan yorumlardan bazıları şunlardır:

1- Yemin edilen mahlukların başında mahzûf bir “رب” kelimesi vardır.

³⁶¹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 12/481.

³⁶² İbn Hanbel, *el-Müsned*, 8/117 (No. 4523).

2- Araplar, yemin edilen bu şeylere değer verirdi ve onlara yemin ederdi ve Kur’ân da onların bildiği şekilde indi.

3- Yeminler, yemin eden kişinin büyük gördüğü şeye yapılır. Allah, onlardan da yücedir.³⁶³

et-Tefsîru’l-Müeyesser’de, âyetlerdeki kasemlerin açıklamaları esnasında aksâmu’l-Kur’ân’a dair bilgiler verilmesinin yanısıra kasem kullanılan âyetlerde yeminlerin kullanılmasının sebep ve hikmetine dair açıklamalar yapıldığı da görülmektedir. Örneğin “لَعَمْرُكَ إِنَّهُمْ لَفِي سَكْرَتِهِمْ يَعْمَهُونَ” (Ey Resulüm!) *Hayatına yemin olsun ki onlar, sarhoş (sersem) hâllerıyla saçmalayıp duruyorlardı.*³⁶⁴ âyetinde Yüce Allah’ın, Peygamberinin ömrüne yemin etmesi izah edilirken aksâmu’l-Kur’ân ile ilgili de şu açıklamalara yer verilmektedir: “Yaratıcı, dilediği kişi ve dilediği şeye yemin edebilir. Ancak yaratılmış olanın Allah’tan başkasına yemin etmesi caiz olmaz. Yüce Allah da Peygamberi Muhammed’e (s.a.s.) onu şerefliendirmek için yemin etmektedir...”³⁶⁵

Peki insanlar yalnızca Allah’a yemin edebilirken, Kur’ân’da yaratılmışlar üzerine edilen yeminlerin sebebi ne olabilir? *et-Tefsîru’l-Müeyesser*’de “وَالَّتَيْنِ وَالرَّيْثُونَ وَطُورِ سَيْنِينَ وَهَذَا” “الْبَلَدِ الْأَمِينِ” *“Yemin olsun incire ve zeytine; Sînâ dağına; Ve şu güvenli beldeye!”*³⁶⁶ âyetlerinin açıklamasında yüce Allah’ın mahluka yemin etmesinin sebep ve hikmetine dair bir yaklaşım sergilendiği gözlemlenmektedir. İlgili açıklama şöyledir: “Allah, incir ve zeytine yemin etmiştir. Ki o ikisi, meşhur meyvelerdendir. Yine Allah’ın Mûsâ ile bir çeşit konuştuğu Tûr-i Sînâ’ya yemin etmiştir. Ve her türlü korkudan emin olan bu beldeye yemin etmiştir ki o vahyin indiği yer olan Mekke’dir.”³⁶⁷ Buna göre yemin edilen yaratılmışların değerinin belirtilmesi sûretiyle, yalnızca yeminlerin kullanılma amacına, hikmetine işaret edildiği söylenebilir. Zira mahzûf bir muzaftan ya da yemin edilenlerin İslâm öncesi Câhiliye Araplarının da yemin ettiği şeyler oluşundan vs. bahsedilmeksizin yalnızca yemin edilenlerin değerinin sebebine dair açıklamalar yapıldığı müşahade edilmektedir.

Eserde, tüm kasemlere dair açıklama yapıldığı söylenemez. Zira zaman zaman yemin ifadesi, yapılan açıklamalar esnasında aynen tekrar edilerek kullanılmaktadır. Örneğin

³⁶³ Süyûtî, *el-İtkân*, 4/54-55.

³⁶⁴ el-Hicr 15/72.

³⁶⁵ Heyet, *et-Tefsîru’l-Müeyesser*, 266.

³⁶⁶ et-Tîn 95/1.

³⁶⁷ Heyet, *et-Tefsîru’l-Müeyesser*, 597.

“فَوَرَبِّكَ لَنَحْشُرَنَّهُمْ وَالشَّيَاطِينَ ثُمَّ لَنُحْضِرَنَّهُمْ حَوْلَ جَهَنَّمَ جِثَا” “*Rabbine andolsun ki onları muhakkak şeytanlarla birlikte mahşerde toplayacağız; sonra onları cehennemin çevresinde diz üstü çökmüş vaziyette hazır tutacağız.*”³⁶⁸ âyetinin açıklamasındaki yemin ifadesinin yemin olduğu belirtilmeksizin şu şekilde kullanıldığı görülmektedir: “فوريك -أيها الرسول- لنجمعن هؤلاء” “*Rabb’ine yemin olsun ki -ey Rasûl!- Kıyamet günü bu inkârcıları şeytanlarla biraraya toplayacağız.*”³⁶⁹

Özetle *et-Tefsîru’l-Müyyesser*’de aksâmu’l-Kur’ân ile ilgili yaklaşımın şöyle olduğu söylenebilir: Yaratılmışlar üzerine yapılan kasem ifadelerinin geçtiği birçok yerde her ne kadar Kur’ân’da mahlûkat üzerine yemin edilebilse de insanların yaratılmışlar üzerine yemin etmesinin caiz olmadığı ve yalnızca Allah’ın adı ile yemin edilebileceği vurgulanmaktadır. Ayrıca üzerine yemin edilen mahlûkatın öne çıkan özelliklerine dikkat çekilmektedir. Şu da var ki yaratılmışlar üzerine yemin edildiğini görüp bunun caiz olduğu zannına kapılınmaması için hemen her kasem ifadesinde aynı konuya temas edilmektedir. Ancak zaman zaman âyetlerdeki bazı yemin ifadelerinin tefsirde de değiştirilmeden kullanıldığı müşahede edilmektedir.

4.12. Kısasu’l-Kur’ân

Kıssa “olay, durum, olayı anlatmak ve iz sürmek” manalarına gelmektedir. Kasas kelimesi ise “iz sürmek ve takip etmek” anlamına gelen قَسَّ fiilinin masdarı yerine kullanımı yaygın olan bir isimdir. Başka bir görüşe göre ise قَسَّ fiilinin masdarıdır. “Kasas” kelimesi, “فَرْتَدَّا عَلَىٰ آثَارِهِمَا قَصَصًا” “*Hemen izlerinin üzerine geri döndüler.*”³⁷⁰ âyetinde mahzûf bir قَسَّ fiilinin mefûlû mutlakı konumundadır.³⁷¹ “Kısas” kelimesi de kıssa kelimesinin çoğul hâlidir.³⁷²

³⁶⁸ Meryem 19/68.

³⁶⁹ Heyet, *et-Tefsîru’l-Müyyesser*, 310.

³⁷⁰ el-Kehf 18/64.

³⁷¹ Muhyiddîn İbn Ahmed Mustafâ Dervîş, *Î’râbu’l-Kur’ân ve beyânuhû* (Humus: Dâru’l-İrşâd li’ş-Şuûni’l-Câmi’iyye, 1995), 5/631.

³⁷² Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd Cevherî, *Tâcü’l-luga sıhâhu’l-luga*, thk. Ahmed ‘Abdulgafûr ‘Attâr (Beyrut: Dâru’l-İlmi li’l-Melâyîn, 1987), 3/1051.

Kıyasu'l-Kur'ân ise geçmiş ümmetlerin durumları, önceki Peygamberler, geçmişte vuku bulmuş olaylar, milletler tarihi, ülke ve şehirler ile ilgili Kur'ân'da haber verilen bilgileri ifade etmektedir. Ana hatlarıyla kıyasu'l-Kur'ân üç grupta ele alınabilir:

1. Peygamber kıssaları: Peygamberlerin halkını daveti, kendileri aracılığıyla Allah'ın Peygamberlerini desteklediği mucizeleri, davet aşamaları ile mümin ve inkârcıların sonları gibi konuları kapsamaktadır.³⁷³
2. Rasûlullah'ın (s.a.s.) zamanında vuku bulmuş olayları aktaran kıssalar: Âl-i 'İmrân Sûresi'ndeki Bedir ve Uhud gazveleri, Tevbe Sûresi'nde yer alan Huneyn ve Tebük gazveleri gibi.³⁷⁴
3. Gaybî kıssalar: Âdem'in (a.s.) yaratılışı, kıyametin kopmasıyla ahiret hayatı, cennetle cehennem ve bu yerlere gireceklerin hâllerinin ibret için öykü formunda hikaye edilmesidir.³⁷⁵

Yüce Allah'ın güzel isimlerinden birisi Hakîm'dir. Hakîm ismi, hüküm ve hikmet sahibi manasına gelmektedir. Hakîm olan yüce Allah'ın yaptığı ve yarattıklarının hepsinin hikmetleri vardır. Allah Teâlâ'nın, kullarına Kur'ân kıssalarını anlatmasının da elbette sebepleri ve hikmetleri vardır.

Kıssaların bazı hikmetleri şöyle izah edilebilir: Kıssalarda anlatılan hak ile batılın mücadelesindeki hakikatleri ve manaları anlayıp bunlardan ibret almak; Sünnetullah'ın toplumlar ve fertler üzerindeki etkisinin açıklamak; Peygamberlerin Allah'a davette takip ettikleri yöntem gösterilmek suretiyle Allah'a davete sürekli sabırla devam etmeye teşvik etmek; henüz modern çağda tespit edilebilen ilmî hakikatleri ifade etmek ve bunların bilinmesiyle imanın takviye etmek.³⁷⁶

et-Tefsîru'l-Müyyesser'de de Kur'ân kıssalarının, Kur'ân'ın muhataplarına hangi mesajı verdiği, günümüz insanının kıssalardan hissesinin ne olduğu, kıssa özelinde ifade

³⁷³ Kattân, *Mebâhis fî 'ulûmi'l-Kur'ân*, 317.

³⁷⁴ Kattân, *Mebâhis fî 'ulûmi'l-Kur'ân*, 317.

³⁷⁵ İdris Şengül, "Kıssa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 25/499.

³⁷⁶ Abdülkerim Zeydân, *el-Müstefâd min kasasi'l-Kur'ân li'd-da'veti ve'd-du'ât* (Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1998), 1/7-8.

"يَا دَاوُدُ إِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً فِي الْأَرْضِ فَاحْكُم بَيْنَ النَّاسِ بِالْحَقِّ وَلَا تَتَّبِعِ الْهَوَىٰ فَيُضِلَّكَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ إِنَّ الَّذِينَ يَضِلُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ بِمَا نَسُوا يَوْمَ الْحِسَابِ" *"Ey Dâvûd! Biz seni yeryüzünde halife yaptık; onun için insanlar arasında adaletle hükmet; nefsin isteklerine uyma, sonra seni Allah yolundan saptırır. Kuşkusuz, Allah yolundan sapanlara, hesap verme gününü unutmaları yüzünden çok ağır bir azap vardır."*³⁷⁷ âyetinin açıklamasının son kısmında Dâvûd Peygamber (a.s.) kıssasının anlatılmasındaki hedefin ne olduğu şu şekilde ifade edilmektedir: *"Ey Dâvûd! Seni yeryüzünde halife seçtik ve sana orada hükümdarlık verdik. O hâlde insanlar arasında adalet ve insaf ile hükmet. Hüküm verirken nefsinin isteklerine uyma. Böyle yapman seni Allah'ın dini ve şeriatından saptırır. Şüphesiz ki Allah'ın yolundan sapanlar için hesap ve ceza günü ile ilgili gaflete kapılmış olmaları sebebiyle cehennemde acı verici bir azap vardır. Bu âyette yöneticilere, Allah tarafından indirilmiş olan hakikate göre hükmetme ve onunla hükmetmeyi bırakmama tavsiyesi vardır ki aksi olursa Allah'ın yolundan da sapılmış olunur."*³⁷⁸

Kıssaların aktarılmasındaki hissenin ne olduğuna dair *et-Tefsîru'l-Müyyesser*'de yapılan açıklamaların bulunduğu bir diğer örnek olarak şu âyet zikredilebilir: "وَلَمَّا بَلَغَ أَشُدَّهُ" *"Yûsuf olgunluk çağına erişince, ona hikmet ve ilim verdik. İşte güzel davrananları biz böyle mükâfatlandırırız."*³⁷⁹ Yûsuf Peygamber kıssasında geçen bu âyet izah edildikten sonra, kıssadan hissenin ne olduğu da şu şekilde açıklanmaktadır: *"Yûsuf, gençliğinde gücünün son noktasına ulaşınca ona, derin anlayış ve ilim verdik. İşte Yûsuf'a, ihsanı karşılığında verdiğimiz bu karşılık gibi bütün ihsan sahiplerine de ihsanlarının karşılığını veririz. Bu âyette Allah Rasûlü'nü teselli vardır."*³⁸⁰ Yine eserde defaatle, kıssaların Hz. Muhammed'e (s.a.s.) anlatılmasındaki hikmete, kıssaların O'nu teselli amacı taşıdığına dikkat çekildiği görülmektedir.³⁸¹

Kur'ân-ı Kerîm'deki kıssaların anlatılmasındaki amacın yalnızca anlatılan geçmiş olaylar, kişi ve yerlerle alakalı bilgi vermek olmadığını anladığımız *et-Tefsîru'l-Müyyesser*'de kıssaların günümüz insanına verdiği mesajın tespiti yapılmaktadır. Aynı hususa *Kur'ân Kıssalarını Siret Bağlamında Okumak -Hz. Mûsâ Örneği-* adlı eserinde Mahmut Ay

³⁷⁷ Sâd 38/26.

³⁷⁸ Heyet, *et-Tefsîru'l-Müyyesser*, 454.

³⁷⁹ Yûsuf 12/22.

³⁸⁰ Heyet, *et-Tefsîru'l-Müyyesser*, 237.

³⁸¹ bk. Heyet, *et-Tefsîru'l-Müyyesser*, 260, 362, 454.

da dikkat çekmekte ve birçok tefsircinin de aynı konuya değindiğini belirtmektedir.³⁸² Eserde kıssadan hissenin, kıssaların günümüz insanına verdiği mesajın açıklanması, muhatapların günümüz insanının Kur’ân’ı anlamlandırması ve yaşamına yansıtabilmesi için oldukça faydalı bir üsluptur.

4.13. el-Mantûk ve'l-Mefhûm

Yüce Allah’ın, insanlara hitabı olan Kur’ân-ı Kerîm; harfler, kelimeler ve cümlelerden oluşmaktadır. Kur’ân-ı Kerîm’de kastedilen manaların neler olduğunun keşfedilmesi için de lafızlardan hangi manaların çıkarılabileceğini tespit etmekte takip edilecek ilkelerin ortaya konması önem arz etmektedir. Yüce Allah’ın kelamını anlama faaliyetinde gözetilecek ilkeleri tespit etmeye çalışan tefsir usûlü ilmi ile yüce Allah’ın kelamına ilaveten Hz. Peygamber’in (s.a.s.) sözlerinden de hüküm çıkarırken gözetilecek ilkeleri ortaya koyma çabası içindeki fıkıh usulü ilimlerinde, bir sözden hangi manaların çıkarılabileceğini tespit etmekte takip edilecek ilkeler konusu, mantûk ve mefhûm terimlerinde karşılık bulmuştur.

Mantûk kelimesinin kökü “Kelam, konuşmak” anlamına gelmektedir. İsm-i mef’ûl olan mantûk kelimesi “söylenen söz” anlamına gelmektedir.³⁸³ Terim olarak ise mantûk, “lafzın, söylendiği yerde delalet ettiği şey”dir. Yani “sözcüklerden oluşan kelimadan, doğrudan anlaşılan mana”dır. Mantûkundan yani söylenenden başkasına ihtimali olmayan lafızlar “nass” ismini alır. Mantûkundan yani söylenenden başka bir mananın ihtimal dahilinde olduğu ancak tercih edilmediği lafız da “zâhir” ismini alır. Bir delil sebebiyle, mantûk yani söylenenin haricindeki muhtemel olan bir manaya hamledilen lafız ise “müevvel” ismini alır.³⁸⁴

“Anlamak, bilmek” anlamlarına gelen “فهم” kökünün ism-i mef’ûl olan “مفهوم” kelimesi, “anlaşılan şey” manasına gelmektedir.³⁸⁵ Lafzın, söylenen anlamından başka söylenmeyen anlamı ifade etmesi ise terim olarak “mefhûm” ismini almaktadır. Mefhûm iki kısımdır. Birincisi, hükmünün, sözcük anlamına muvafık olduğu çeşididir. Bu da iki çeşittir.

³⁸² Mahmut Ay, *Kur’ân Kıssalarını Siret Bağlamında Okumak -Hz. Musa Örneği-* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017), 87.

³⁸³ İbn Fâris, *Mekâyîsu'l-lüga*, 5/440.

³⁸⁴ Süyûtî, *el-İtkân*, 3/104.

³⁸⁵ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 12/459.

Şâyet söylenmeyen anlam daha evleviyetle kastediliyorsa “fahve’l-hitâb” ismini alır. Eğer söylenmeyen anlam ile söylenen anlam aynı seviyede birbirine uyumluysa “lahne’l-hitâb” ismini alır.³⁸⁶ Bu bağlamda *et-Tefsîru’l-Müeyesser*’de tefsir yapılırken yüce Allah’ın kelamının mantûk ve mefhûmlarının açıklamalara ne denli yansıtıldığı ele alınacaktır. Şöyle ki; "وَقَضَىٰ رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا ۖ إِنَّمَا يُبَلِّغُنَّ عَنْكَ الْكِبَرَ أَحَدُهُمَا أَوْ كِلَاهُمَا فَلَا تَقُلْ لَهُمَا أُفٍّ وَلَا كِيًا ۚ تَنْهَهِمَا وَتَقُلْ لَهُمَا قَوْلًا كَرِيمًا" *"Rabbin, sadece kendisine kulluk etmenizi ve anne babanıza iyi davranmanızı emretti. Onlardan biri veya ikisi senin yanında yaşlanırsa onlara öf bile deme! Onları azarlama! İkisine de gönül alıcı güzel sözler söyle."*³⁸⁷ âyetinde çocukların, anne ve babasına yönelik takınması gereken tavırdan bahsedilmekte ve onlara “öf” denmemesi istenmektedir. Peki yüce Allah’ın muradı sadece “öf” denmesinin yasak olması mıdır? Yani âyet, mantûkündaki manadan ibaret mi ele alınmalı yoksa mefhûmu da dikkate alınmalı mıdır? Bu eserde konuyla ilgili açıklama şöyledir: “*Ey insan! Rabb’in, yalnızca O’na kulluk etmeni emretmiş, zorunlu kılmuş, farz kılmuştur. Ve senin riâyetinde yaşıyorlarsa özellikle yaşlılık zamanlarında anne babaya iyilik etmeyi emretmiştir. Onlardan biri ya da ikisinden gördüğün hiçbir şeyden ötürü onları sıkma, kendilerine zarar verme, onlara kötü söz söyleme. Hatta kötü sözün en hafifi olan ‘öf’ bile deme. Senden, onlara karşı hiçbir çirkin söz çıkmasın. Bilakis, onlara yumuşak davran. O ikisine karşı senden daima yumuşak zarif söz çıksın.*”³⁸⁸ Görüldüğü üzere eserde, âyetteki anne babaya karşı takınılması gereken tavırdan bahsedilirken mantûkî mananın yanında mefhûmî mananın göz önünde bulundurulduğu söylenebilir. Buna göre anne babaya karşı “öf” demenin yasaklanmasının mefhûmu muvafaka olarak anlamının “kırıcı söz ve davranışların en hafifi olan ‘öf’ bile deme” şeklinde anlaşılması gerektiği ileri sürülebilir.

Benzer şekilde "هُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ ۚ يَعْلَمُ مَا يَلِجُ فِي الْأَرْضِ وَمَا يَخْرُجُ مِنْهَا وَمَا يَنْزِلُ مِنَ السَّمَاءِ وَمَا يَعْرُجُ فِيهَا ۚ وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَ مَا كُنْتُمْ ۚ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ" *"Gökleri ve yeri altı günde yaratan, sonra arşa istivâ eden O’dur. Toprağa giren ve ondan çıkan, gökten inen ve ona yükselen her şeyi bilir. Nerede olursanız olun O sizinle beraberdir. Allah yaptıklarınızı görmektedir."*³⁸⁹ âyetinde yüce Allah’ın, insanlar her nerede olursa olsun onlarla beraber olduğundan bahsedilmektedir. Hâlbuki yüce Allah’ın zatıyla, insanlarla birlikte olması müstahildir. Dolayısıyla kelamın mantûkî anlamından başka bir anlamda

³⁸⁶ Süyûtî, *el-İtkân*, 3/106.

³⁸⁷ el-İsrâ 17/23.

³⁸⁸ Heyet, *et-Tefsîru’l-Müeyesser*, 284.

³⁸⁹ el-Hadîd 57/4.

olması beklenmektedir ki, bu anlama sahip kelam, müevvel ismini almaktadır. *et-Tefsîru 'l-Müeyesser*'de ise âyetin açıklaması şöyledir: “O; gökleri, yeri ve ikisinin arasındakileri altı günde yaratandır. Sonra istiva etti. Yani bütün yaratılmışların üstünde arşı üzerine yüceliğine layık bir şekilde istiva etti, yükseldi, irtifa etti. Yeryüzüne giren her tohum, yağmur vb. şeyleri; yeryüzünden çıkan her bitki, ekin, meyve vb. şeyleri; gökyüzünden inen yağmur vb. her şeyi; onda yükselen her melek, ameller vs. şeyleri bilir. Siz nerede olursanız, O ilmiyle sizinle birliktedir. Allah, yaptığınız amellerinizi en iyi şekilde görmektedir ve onların karşılığını verecektir.”³⁹⁰ Görüldüğü üzere âyetin tefsiri yapılırken yüce Allah’ın her an insanla birlikte olması şeklindeki mantûkî mananın imkânsız olmasının göz önünde bulundurulduğu ve “Yüce Allah’ın ilmiyle her an insanla beraber olduğu” anlamının yani mefhûmî mananın tercih edildiği, bununla birlikte mananın söylenenden başka haricî bir manaya hamledilmesi sûretiyle lafızların müevvel kabul edildiği söylenebilir.

Yine "وَاسْأَلِ الْقَرْيَةَ الَّتِي كُنَّا فِيهَا وَالْعِيرَ الَّتِي أَقْبَلْنَا فِيهَا وَإِنَّا لَصَادِقُونَ" “İstersen orada bulunduğumuz şehre ve aralarında geldiğimiz kafileye de sor. Biz gerçekten doğru söylüyoruz.”³⁹¹ Âyetinde geçen lafızlardan ilk bakışta “şehre soru sorulması” anlamı çıkmaktadır. Hâlbuki şehre soru sorulması anlamsızdır. Anlamli olan, şehrin sakinlerine soru sorulmasıdır. Dolayısıyla gizli bir kelimenin açıkça ifade edilmesi ile lafzın manası doğru anlaşılacaktır. Mantûk ve mefhûm konusunda tespit edilen lafız çeşitlerinden birisi de lafzın delaletinin sıhhatinin, gizli olan bir şeye bağlı olduğu ifadelerdir ki lafızların böylesi anlamları ifade etmesi delâlet-i iktizâ ismini almaktadır.³⁹² Bu eserde âyetin açıklaması şu şekildedir: “Döndüklerinde, olanı babalarına anlattılar. ‘Ey babamız! Şehir halkına ve içinde döndüğümüz kafilende bizim yanımızda olanlara sor. Şüphesiz biz, sana haber verdiğimiz şey hakkında doğru söylemekteyiz.’ diyerek söylediklerine, babalarının inanmasını istediler.”³⁹³ Sonuç olarak; âyetin orijinalinde geçen “Şehre sor.” ifadesinin, *et-Tefsîru 'l-Müeyesser*'de dikkate alındığı ve âyete delâlet-i iktizâ ile “Şehir halkına sor.” anlamının verildiği ileri sürülebilir.

Ayrıca eserde mefhûmu muhâlefe kabilinden olan anlamların tercih edilmesi için her ne kadar onların neler olduğu belirtilmese de belirli kriterlerin göz önünde bulundurulduğu

³⁹⁰ Heyet, *et-Tefsîru 'l-Müeyesser*, 538.

³⁹¹ Yûsuf 12/84.

³⁹² Süyûtî, *el-İtkân*, 3/105.

³⁹³ Heyet, *et-Tefsîru 'l-Müeyesser*, 245.

müşahede edilmektedir. Zira âyetlerdeki lafızlardan mefhûmu muhâlifinin zihinlere geldiği durumlarda, kriterlere uymayan mefhûmu muhâlif mananın anlaşılması için gerekli açıklamaların yapıldığı görülmektedir. Örneğin *وَرَبَّائِكُمُ اللَّاتِي فِي حُجُورِكُمْ مِّنْ نِّسَائِكُمُ اللَّاتِي نَخْلَثُ* "... *... kendileriyle birleştiğiniz eşlerinizden olup evlerinizde bulunan üvey kızlarınız size haram kılındı...*"³⁹⁴ âyetinde kendileriyle evlenilmesi haram kılınan kadınlar zikredilmektedir. Bu kadınlardan bir grup ise kendileriyle birleşilmiş olan eşlerin, aynı evde yaşayan kızlarıdır. Âyetteki lafızlardan anlaşılan anlamın mefhûmu muhâlifi ise kendileriyle birleşilmiş olan eşlerin aynı evde olmayan kızlarıyla ilgili evlilik yasağının bulunmamasıdır. *et-Tefsîru'l-Müeyesser*'de ilgili açıklama şöyledir: "*Kadınlarınızın, sizden olmayan, genellikle sizin evinizde ve gözetiminizde yetişen kızlarıyla -velev ki sizin evinizde yetişmesin- evlenmeniz haram kılınmıştır.*"³⁹⁵ Yapılan açıklamaya göre âyetteki "eşlerinizin sizin evlerinizde bulunan kızları" ifadesi, çocukları olan kadınların genellikle, yeni evlendiği kişinin evine çocuklarını getirmesinden ötürü kullanılmaktadır. Dolayısıyla yapılan bu açıklamalarla "aynı evdeki" ifadesinin mefhûmu muhâlifinin anlaşılmasının önüne geçilmek istenmektedir.

Sonuç itibariyle söz konusu eserde verilen örneklerde, âyetlerin vermek istediği mesajı anlamada mantûk ve mefhûm kavramlarının dikkate alındığı görülmektedir. Mantûkî mananın anlaşılması için bir sebep olması durumunda mefhûmî mananın aktarıldığı ancak mefhûmu muhâlefet kabilinden olan anlamların tercih edilmesi için her ne kadar onların neler olduğu eserde belirtilmese de belirli kriterlerin göz önünde bulundurulduğu söylenebilir. Zira âyetlerdeki lafızlardan mefhûmu muhâlifinin zihinlere geldiği durumlarda, kriterlere uymayan mefhûmu muhâlif mananın anlaşılması için gerekli açıklamaların yapıldığı gözlemlenmektedir.

4.14. el-Vücûh ve'n-Nezâir

Her dilde olduğu gibi Arapçada da eş sesli ve eş anlamlı kelimeler bulunmaktadır. Arap dilinin her bakımdan zirvesinde yer alan Kur'ân-ı Kerîm'de de eş sesli ve eş anlamlı kelimeler bulunmaktadır. Bazı alimler, Kur'ân-ı Kerîm'de bulunan bazı kelimelerin yirmi kadar vücûhunun olmasının Kur'ân'ın mucizelerinden olduğunu ifade etmektedir.

³⁹⁴ en-Nisâ 4/23.

³⁹⁵ Heyet, *et-Tefsîru'l-Müeyesser*, 81.

Kaynaklar incelendiğinde, vücûh ve nezâirin tanımında ilim ehlinin müttefik olduğu söylenemez. Zerkeşî'nin aralarında bulunduğu alimler, Kur'ân-ı Kerîm'deki bir kelimenin birden çok manayı barındırmasını, bir başka deyişle Kur'ân-ı Kerîm'deki eş sesli kelimeleri vücûh; farklı kelimelerin aynı anlama gelmesini başka bir ifadeyle Kur'ân-ı Kerîm'deki eş anlamlı kelimeleri ise nezâir olarak isimlendirmektedir.³⁹⁶ Son yapılan araştırmalarda ise bu ve diğer bazı tanımların vücûh ve nezâir kavramlarının dışında tutulması gerektiği, isabetli olan tanımın ise şu olduğu tespit edilmiştir: Bir kelimenin Kur'ân'da farklı yerlerdeki farklı manalarına vücûh, aynı kelimenin Kur'ân'ın farklı yerlerde tekrar eden anlamlarına da nezâir denir.³⁹⁷

et-Tefsîru'l-Müyyesser'de de nezâir kavramının bu bağlamda ele alındığı görülmektedir. Nitekim eserin mukaddimesinde, manası aynı olan lafzî nezâirlerin farklı konumlardaki anlamlarının, her bulunduğu konumda aynı ifadelerle tefsir edilmesine dikkat edildiği bildirilmekte ve "Sâbiîn, sûr" kelimeleri örnek gösterilmektedir.³⁹⁸ Buna göre الصابئين kelimesi; birbirinin nezâiri olan Bakara Sûresi'nin 62,³⁹⁹ Mâide Sûresi'nin 69,⁴⁰⁰ Hacc Sûresi'nin 17.⁴⁰¹ âyetlerin tefsirlerinde, "وهم قوم باقون على فطرتهم ولا دين مقرر لهم يتبعونه", yani "Onlar, fitratları üzere kalan ve tabi oldukları sabit herhangi bir din olmayan bir kavimdir." ifadesi ile açıklanmaktadır. Kanaatimizce, birbirinin nezâiri olan kelimelerin her geçtiği konumda aynı ifadelerle tefsir edilmesi, okuyucunun Kur'ânî kavramlara aşinalık kazanmasını sağlayacak, onları öğrenmesini kolaylaştıracaktır.

Yine yukarıdaki tanıma mutabık olarak "وَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ مِنْكُمْ طَوْلاً أَنْ يَنْكِحَ الْمُحْصَنَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ فَمِنْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ الْمُؤْمِنَاتِ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِإِيمَانِكُمْ بَعْضُكُمْ مِنْ بَعْضٍ فَانكِحُوهُنَّ بِإِذْنِ أَهْلِهِنَّ وَآتُوهُنَّ أَجُورَهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ مُحْصَنَاتٍ غَيْرَ مُسَافِحَاتٍ وَلَا مُتَّخِذَاتِ أَخْدَانٍ فَإِذَا أَحْصَيْتُمْ قَائِنِينَ بِفَاحِشَةٍ فَعَلَيْهِنَّ نِصْفُ مَا عَلَى الْمُحْصَنَاتِ مِنَ الْعَذَابِ ذَلِكَ لِمَنْ خَشِيَ الْعَنَتَ مِنْكُمْ وَأَنْ تَصْبِرُوا خَيْرٌ لَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ" *"İçinizden, imanlı hür kadınlarla evlenmeye gücü yetmeyen kimse, ellerinizin altında bulunan imanlı genç kızlarınız (sayılan) cariyelerinizden alsın. Allah sizin imanınızı daha iyi bilmektedir. Hep aynı köktensiniz (insanlık bakımından aranızda fark yoktur). Öyle ise iffetli yaşamaları, zina etmemeleri ve gizli dost da tutmamaları şartı ve sahiplerinin izni ile onları (cariyeleri) nikâhlayıp alın,*

³⁹⁶ Zerkeşî, *el-Burhân fî 'ulûmi 'l-Kur'ân*, 1/102.

³⁹⁷ Mehmet Halil Çiçek vd., *Tefsir Usulü*, ed. Ali Rıza Gül - Ali Karataş (İstanbul: Lisans Yayıncılık Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti., 2019), 62-63.

³⁹⁸ Heyet, *et-Tefsîru'l-Müyyesser*, y.

³⁹⁹ Heyet, *et-Tefsîru'l-Müyyesser*, 10.

⁴⁰⁰ Heyet, *et-Tefsîru'l-Müyyesser*, 119.

⁴⁰¹ Heyet, *et-Tefsîru'l-Müyyesser*, 334.

mehirlerini de normal miktarda verin. Evlendikten sonra bir fuhuş yaparlarsa onlara, hür kadınların cezasının yarısı (uygulanır). Bu (cariye ile evlenme izni), içinizden günaha düşmekten korkanlar içindir. Sabretmeniz ise sizin için daha hayırlıdır. Allah çok bağışlayıcı ve esirgeyicidir.”⁴⁰² âyetinde geçen “إحصان” kelimesinden türeyen kelimeler örnek verilebilir. Söz konusu âyette bu kelimenin farklı vecihleri yer almaktadır. Eserde yapılan izahlarda da aynı vecihlerin ilgili âyetteki varlığının kabul edildiği ve ondan dolayı kelimelere ayrı anlamlar verildiği görülmektedir. Buna göre âyette geçen ilk “محصنات” kelimesi “hür mümin kadınlar”, ikinci “محصنات” kelimesi “haramdan sakınan iffetli kadınlar”, “فإذا أحسن” ifadesinde “evli kadınlar” vecihlerindedir.⁴⁰³ Bu âyetteki “iffetli kadınlar” anlamının nezâiri ise Nûr Sûresi’nin 4’üncü âyetinde “وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا” “İffetli kadınlara iftira atan, sonra da dört şahit getiremeyen kimselere seksen sopa vurun ve artık onların şahitliklerini asla kabul etmeyin. İşte onlar yoldan çıkanların ta kendileridir.”⁴⁰⁴ ve Nûr Sûresi’nin 23’üncü âyetinde “إِنَّ الَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ الْغَافِلَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ لُعُنُوا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ” “İmanlı, saf ve namuslu kadınlara iftira atanlar dünyada ve âhirette lânetlenmişlerdir, onlara büyük bir ceza vardır.”⁴⁰⁵ geçmektedir.

Başkaca vücûh ve nezâir kavramlarına “النار” kavramı da örnek gösterilebilir. “النار” kelimesi mushaf düzenine göre ilk olarak “مَثَلُهُمْ كَمَثَلِ الَّذِي اسْتَوْقَدَ نَارًا فَلَمَّا أَضَاءَتْ مَا حَوْلَهُ ذَهَبَ اللَّهُ” “Onların misali, bir ateş yakan insan gibidir. Ateş tam etrafını aydınlattığında Allah ışıklarını yok eder de onları karanlıklar içinde, hiçbir şeyi görmez bir hâlde bırakır.” şeklinde Bakara Sûresi’nin 17’nci âyetinde geçmektedir. Bu esere göre kelimenin buradaki anlamı “dünyada var olan ısıtan ve ısıtan ateş”tir.⁴⁰⁶ Teğâbun Sûresi’nin 10. âyetinde “وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ خَالِدِينَ فِيهَا وَبِئْسَ الْمَصِيرُ” “İnkâr edip âyetlerimizi yalan sayanlara gelince, onlar cehennemliktir ve orada ebedî olarak kalacaklardır. Ne kötü son!” geçen “النار” kelimesinin ise et-Tefsîru’l-Müeyesser’de “cehennem” anlamında olduğu belirtilmektedir.⁴⁰⁷ Böylece Bakara Sûresi’nde bulunan âyette “dünyadaki ateş” anlamına gelen “النار” kelimesinin vücûhu olan kelime Teğâbun Sûresi’nde bulunan âyetteki “cehennem” anlamını taşıdığı hâli olmaktadır. “Dünyadaki

⁴⁰² en-Nisâ 4/25.

⁴⁰³ Heyet, et-Tefsîru’l-Müeyesser, 85.

⁴⁰⁴ Heyet, et-Tefsîru’l-Müeyesser, 350.

⁴⁰⁵ Heyet, et-Tefsîru’l-Müeyesser, 352.

⁴⁰⁶ Heyet, et-Tefsîru’l-Müeyesser, 4.

⁴⁰⁷ et-Teğâbun 64/10.

ateş” anlamına gelen “النار” kelimesinin nazîri ise Neml Sûresi’nin 7’nci âyetinde إِذْ قَالَ مُوسَىٰ "لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا أَنَسْتُ نَارًا سَآتِيكُمْ مِنْهَا بِخَبَرٍ أَوْ آتِيكُمْ بِشِهَابٍ قَبَسٍ لَعَلَّكُمْ تَصْطَلُونَ" "Bir zamanlar Mûsâ, ailesine, ‘(Şu uzakta) bir ateş bulunduğunu farkettim. Size oradan bir haber ya da ısınmanız için ondan bir parça kor getireceğim’ demişti.” ibaresiyle “dünyadaki ateş” anlamında geçmektedir.⁴⁰⁸ “Dünyadaki ateş” anlamına gelen “النار” kelimesinin diğer bir nazîri ise Enbiyâ Sûresi’nin 69. âyetinde “قُلْنَا يَا نَارُ كُونِي بَرْدًا وَسَلَامًا عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ” “Biz de, ‘Ey ateş’ dedik, ‘İbrâhim’e serin ve zararsız ol!’” âyetinde bulunmaktadır.⁴⁰⁹

Vücûh ve nezâirin son dönemde yapılan çalışmalarda tespit edilen tanımının et-Tefsîru’l-Müyyesser’de de kabul edildiği söylenebilir. Allah Teâlâ’nın isim ve vasıflarının yanında aralarında anlam farklılığı bulunmadığı durumlarda bazı lafızlar her geçtiği yerde birebir aynı şekilde açıklanmaktadır. Ancak bu yaklaşım nezâir kapsamına giren her ifadede uygulanmamaktadır.

4.15. Tenâsubu’l-Âyât ve’s-Süver

Tenâsub, bir şeyin başka bir şey ile bağlantısı anlamına gelen نسب kelimesinden türemektedir.⁴¹⁰ Tenâsub kelimesi تفاعل babından olup bu bab kendi kalıbından gelen köklere iki ya da daha çok kişinin müşâreketi yani karşılıklı olarak bir fiili yapması manasını vermektedir.⁴¹¹ Dolayısıyla tenâsub kelimesi birden çok şeyin birbiriyle bağlantılı olması anlamına gelmektedir. Tenâsubu’l-âyât ve’s-süver ifadesi ise âyet ve sûrelerin birbiriyle bağlantısı anlamına gelmektedir.

Yüce Allah tarafından gönderilen Kur’ân-ı Kerîm’in tek başına dahi anlamlar barındıran hurûfu mukatta’a gibi her harfinden her kelimesine ve her cümlesine, her âyetinden her sûresine kadar bir bütünlük arzemesi, insicam ve münasebet içinde olması, her şeye kadir olan Allah için elbette mümkündür. İnsanların, bir sûresini⁴¹² ve tamamının bir benzerini⁴¹³ getirmekten aciz kaldığı, Arap edebiyatının da fevkinde olan, verdiği

⁴⁰⁸ Heyet, et-Tefsîru’l-Müyyesser, 377.

⁴⁰⁹ Heyet, et-Tefsîru’l-Müyyesser, 327.

⁴¹⁰ İbn Fâris, Mekâyisü’l-lüga, 5/423.

⁴¹¹ Çelik, “Mecmû’at’üs-sarf”, 68.

⁴¹² el-Bakara 2/23.

⁴¹³ el-İsrâ 17/88.

mesajlarla insan ve cinlere hitap eden⁴¹⁴ bir kutsal kitabın her bir kısmının birbiriyle insicam ve münasebetinin olmadığı düşünülemez. Ancak bu bağlantıları keşfetmek Kur’ân-ı Kerîm’in muhataplarına düşmektedir. Dolayısıyla âyet ve sûrelerin birbiriyle bağlantısı bu açıdan ictihâdî bir meseledir. Âyetler ve sûreler arasındaki münasebeti ilk kez İbn Ziyâd en-Nîsâbûrî (ö. 324/936) dile getirmiş ve tefsir eserlerinde Zemahşerî ile birlikte görülmeye başlamıştır.⁴¹⁵ *et-Tefsîru’l-Müeyesser*’de, açıklanan âyetlerin anlaşılması şâyet öncesi ile irtibatlı ise bu irtibatın yani âyetler arasındaki tenâsübün dikkate alınacağı belirtilmektedir.⁴¹⁶ Ayrıca her âyetin tefsirinin ayrı ayrı yapılacağı prensip olarak benimsenmekle birlikte, âyetlerin mana irtibatının olması durumunda iki ya da daha çok âyetin manasının birlikte yapılacağı bildirilmektedir.⁴¹⁷ Belirtilen bu prensiplerden hareketle eserde âyetler arasındaki münasebete dair şu âyet örnek verilebilir: ذَرَّةٌ خَيْرًا "فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ" "Kim zerre miktarı hayır yapmışsa onu (karşılığını) görür."⁴¹⁸ âyeti ile وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا "Kim de zerre miktarı şer işlemişse onu (karşılığını) görür."⁴¹⁹ âyetlerinin açıklaması bir arada şöyle verilmiştir: "Kim ki küçük karınca ağırlığınca hayır işlerse sevabını ahirette görür. Kim de küçük karınca kadar kötülük işlerse cezasını ahirette görür."⁴²⁰ Görüldüğü üzere arasında zıtlık münasebeti bulunan iki durumdan bahseden âyetlerin anlamları bir arada verilmektedir. Buradaki âyetlerde olduğu gibi iki zıt hususun peş peşe gelmesi şeklindeki âyetler arası münasebet, mudâdde olarak isimlendirilmektedir.⁴²¹

Öte yandan ayrı âyet ve sûrelerin tenâsübünün yanında diğer bir tenâsüb çeşidi de âyetlerin kendi içindeki tenâsübüdür.⁴²² وَلَيْسْتَغْفِبَ الَّذِينَ لَا يَجِدُونَ نِكَاحًا حَتَّى يُغْنِيَهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ وَالَّذِينَ لَا يَنْتَعُونَ الْكِتَابَ مِمَّا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ فَكَاتِبُوهُمْ إِنْ عَلِمْتُمْ فِيهِمْ خَيْرًا وَآتُوهُمْ مِنْ مَالِ اللَّهِ الَّذِي آتَيْتُكُمْ وَلَا تَكْرَهُوا قَنِيَاتِكُمْ عَلَى الْبُعَاءِ إِنْ أَرَدْنَ تَحَصُّنًا لِيَبْتَلِيَ عَنْتُ الْخَيَاةِ الدُّنْيَا وَمَنْ يُكْرِهِنَّ فَإِنَّ اللَّهَ مِنْ بَعْدِ إِكْرَاهِهِنَّ غَفُورٌ رَحِيمٌ "Evlenme imkânını bulamayanlar ise, Allah, lütfu ile kendilerini varlıklı kılincaya kadar iffetlerini korusunlar. Ellerinizin altında bulunanlardan (köleler ve câriyelerden) mükâtebe yapmak

⁴¹⁴ er-Rahmân 55/33.

⁴¹⁵ Mehmet Faik Yılmaz, "Münâsebâtü'l-â-yât ve's-süver", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 31/568.

⁴¹⁶ Heyet, *et-Tefsîru'l-Müeyesser*, k.

⁴¹⁷ Heyet, *et-Tefsîru'l-Müeyesser*, t.

⁴¹⁸ ez-Zilzâl 99/7.

⁴¹⁹ ez-Zilzâl 99/8.

⁴²⁰ Heyet, *et-Tefsîru'l-Müeyesser*, 599.

⁴²¹ Yılmaz, "Münâsebâtü'l-â-yât ve's-süver", 31/569.

⁴²² Ali Galip Gezgîn, "‘Âyetler ve Sûreler Arasındaki Tenâsüb’ ile ‘Sûrelerin Tertîbinin Tevfikiliği’nin Kur’ân’ın ‘Metin İçi Bağlam’ı Açısından Önemi", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 30 (31 Mart 2018), 4.

isteyenlerle, eğer kendilerinde bir hayır (kabiliyet ve güvenilirlik) görüyorsanız, hemen mükâtebe yapın. Allah'ın size vermiş olduğu malından siz de onlara verin. Dünya hayatının geçici menfaatlerini elde edeceksiniz diye namuslu kalmak isteyen câriyelerinizi fuhşa zorlamayın. Kim onları zor altında bırakırsa bilinmelidir ki zorlanmalarından sonra Allah (onlar için) çok bağışlayıcı ve merhametlidir.”⁴²³ âyetinin açıklaması *et-Tefsîru'l-Müeyesser*'de şöyledir: “İçinizde, fakirliği ya da farklı bir sebeple evlenemeyenler, Allah onları lütfu ile zenginleştirene ve onlara evlenmeyi kolaylaştırana kadar Allah'ın haram kıldığına karşı iffetli olmayı arzusulasınlar. Köle ve câriyelerden efendilerine ödeyecekleri mal karşılığında özgür olma anlaşması yapmak isteyenlerin sahiplerinin onlarda gördükleri rüşd, para kazanma gücü ve onların dini yaşantılarını iyi hâle getirmelerine katkısı bakımından özgürlüklerinin daha hayırlı olacağı kanaatleri varsa onlarla bu mükâtebe akdini yapmaları gerekir. Yine mallarından onlara da vermeleri veyahut mükâtebe akdinin bedelinde indirim gitmeleri gerekir. Para kazanmak için câriyelerinizi zinaya zorlamanız caiz değildir. Onlar iffetli olmayı istedikleri hâlde sizin bunu reddederek yapmanız nasıl mümkün olur? Bu fiillerinin çirkinliği sebebiyle son derece kötü bir şeydir. Kim ki onları zinaya zorlarsa bilinsin ki Allah o kadınların zorlanmasının sonrasında onlara karşı son derece bağışlayıcı ve son derece merhametlidir. Buradaki günah ise o kadınları zorlayanlarındır.”⁴²⁴ Görüldüğü üzere eserde âyet sonlarındaki esmâ-i hüsnâlar için açıklama yapılırken yüce Allah'ın isimlerinin açıklamasının, içinde bulunduğu âyet bağlamında ele alındığı görülmektedir. Zira âyet metninde esmâ-i hüsnadan olan غفور ve رحيم isimlerinin, kime tecelli edeceği belirtilmese de eserde yapılan açıklamada bu isimlerin zinaya zorlanan kadınlara tecelli edeceği ifade edilmektedir.

Sonuç olarak; *et-Tefsîru'l-Müeyesser*'de âyetlerin tenasübü ile ilgili olarak mukaddimede zikredilen bilgiler doğrultusunda, her ne kadar tefsir metni içerisinde tenasübün varlığı belirtilmese de arasında tenâsüb bulunan âyetlerin irtibatlandırıldığı ve aynı âyet içindeki tenâsübün varlığına işaret edildiği görülmüş olup sûreler arasındaki tenâsüb ile ilgili ise herhangi bir bilgi ya da ipucu verildiğine rastlanılmamıştır.

⁴²³ en-Nûr 24/33.

⁴²⁴ Heyet, *et-Tefsîru'l-Müeyesser*, 354.

SONUÇ

Bu araştırmada Melik Fehd Mushaf-ı Şerîf Basım-Yayım Kurumu tarafından hazırlanmış olan *et-Tefsîru 'l-Müeyesser* adlı eserin Kur'ân ilimlerini ne şekilde ve ne ölçüde ihtiva ettiği ele alınmıştır. Eserde tespit edilebilen Kur'ân ilimleri müstakil başlıklar altında değerlendirilmiştir. Klasik tefsirlerde görülmeye alışılmış bir üslupla, bu eserin telifinde dikkat edilecek kurallara ve takip edilecek metoda dair açıklama ile başlanılan *et-Tefsîru 'l-Müeyesser*'in yedi sayfalık mukaddimesindeki söz konusu bu açıklamalara riâyet edildiği görülmektedir.

Eser; üslûbu, ayrıntılı dil bilimsel açıklamalar yapmaması, önemli görülen bazı rivâyetleri içermesi ile birlikte birbirinden farklı hatta zıt sayılabilecek rivâyetlerle dolu olmasının yanında; her bir Kur'ân ilmini göz önünde bulundurmak sûretiyle ortaya çıkan sonucu satırlara dökmesi bakımından okuyucuya icmâlî bir tefsir olduğu izlenimini vermektedir. Terceme kelimesinin, “bir sözü aynı dilde beyan etmek” manası göz önünde bulundurulduğunda eser, tefsîrî bir tercüme olarak da görülebilir. Adının “kolaylaştırılmış (kolay anlaşılır)” anlamındaki sıfatı da eserin bu kategorilerde değerlendirilebileceğini göstermektedir. Mezhebî görüşlerin yer aldığı eserde özellikle selefin öncüsü olan ashâba yönelik kötü söz söylemenin kişiyi inkâra götüreceğinin altı çizilerek bir yerde Şia ve Haricîler'in bu konudaki görüşlerine reddiye niteliğinde açıklama yapılmaktadır.

Tefsirde birçok âyetin izahında rivayetlere dayanılmakta ve gerek sünnetle gerekse Kur'ân'la tefsirde, faydalanılan görüşe dair nass birçok yerde zikredilmemekte olup zaman zaman bir kısmı bazen de tamamı zikredilmektedir. Eserde teorik dil bilimsel açıklamalara yer verilmemekle birlikte; âyetlerin tefsiri esnasında nahiv ve sarf kuralları gözetilmekte, Allah Teâlâ'nın vasıfları ile ilgili ifadelerin belâğî yönü her ne kadar göz ardı edilse de genel itibariyle belâğî ifadelerin tefsirinde bu ilimlerin anlama katkısı göz önünde bulundurulmaktadır. Ayrıca eserin öne çıkan özelliklerinden birisi de tefsir boyunca garîb lafızların izah edilmesidir.

et-Tefsîru 'l-Müeyesser'de kaynakları zikredilmeksizin esbâbu nüzûle dair bilgiler verilmekte olup Kur'ân'ın Kur'ân'la ve sünnetle neshi ile sünnetin Kur'ân'la neshinin vukûu kabul edilmektedir. Eserde sûrelerin faziletlerine yer verilmese de bazı âyetlerin faziletlerine

dikkat çekilmektedir. Hurûfu mukatta‘a’lar ise Kur’ân’ın i‘câzının bir parçası olarak anlaşılmaktadır. Yine Kur’ân muhataplarının zihinlerinde oluşabilecek âyetler arasında işkâl olduğu düşüncesinin önüne geçmek üzere izahlar yapılmaktadır. Bu eserde Hz. Muhammed’e (s.a.s.) verilen en büyük mu‘cizenin Kur’ân olduğu kabul edilse de O’na hissî mu‘cize verildiği görüşü de benimsenmektedir. Kur’ân’da çokça yer alan îcaz-ı hazf ve îcâz-ı kasr üslûbu barındıran âyetlerin anlamları genişçe ele alınarak birçok âyette bulunan mübhem ifadelerden kastedilenlerin ne ya da kim olduğu izah edilmektedir. Âyetlerdeki zamirlerle birlikte kullanılan hitaplarda kastedilenlerin kim ya da kimler olduğu, lafzı geçen kişi ya da kişilerden başka kimlerin muhtatap alındığı tespit edilmektedir. Müteşâbih âyetlerin anlamlarının yalnızca Allah Teâlâ tarafından bilinebileceği görüşünün benimsenmesinin yanında böylesi âyetlerin muhkem âyetlere arz edilerek ilim ehli tarafından bilinebileceği görüşü savunulmaktadır ki bu da müteşâbihlerin ve muhkem âyetlerin tespiti esnasında ictihâda kapı aralamak anlamına gelmektedir. Allah Teâlâ’dan başkası üzerine yemin edilmesinin caiz olmadığı hemen hemen her yemin bulunan âyette vurgulanmakla birlikte, Kurân’da üzerine yemin edilen mahlûkatın öne çıkan özelliğine dikkat çekilmektedir. Kısasu’l-Kur’ân’ın muhataplara gönderdiği mesaj tespit edilmektedir. Sûreler değil de yalnızca âyetler arasındaki tenâsüb esere yansıtılmakta ve birbirinin nezâiri olan kelimeler bazen aynen tekrar edilerek bazen de farklı ifadelerle açıklanmaktadır. Kur’ân âyetlerinden kastedilenlerin ne olduğunun tespit edildiği eserde âyetlerde bulunan ve bilgi eksikliği sebebiyle yanlış anlaşılabilen hidâyetten kastedilenin ne olduğu eser boyunca vurgulanmakta olup Hz. Peygamber (s.a.s.) ile Kur’ân’ın rehberliği ve inananların doğru yolda muvaffak kılınması anlamında kullanıldığı müşahede edilmektedir.

Yabancı dillere tercüme edilebilir temel bir metin oluşturma hedefi ile hazırlanan eserin aynı kurum bünyesinde hazırlanmış Türkçe tercümesi bulunmamaktadır. Ancak eser Türkiye’de bulunan bir yayınevi tarafından Türkçe’ye çevirilmiştir. Yapılan çeviriden Arapça asıl metnin tercüme edilmesi esnasında mütercime yorum hakkı tanıyan bir üslupla yazıldığı anlaşılmaktadır. Nitekim Arapça metinde zamirlerin kullanılması, cümle öğelerinin her birinin zikredilmemesi ve çevirmenin bunları takdir etmesi vb. sebeplerle her çeviri yapanın tercümesinde farklılıklar ortaya çıkabilecektir. Bu noktada çalışmanın söz konusu hedefine tam olarak ulaşamadığı söylenebilir. Ancak yabancı dillere tercüme edilebilir ortak bir metnin ortaya konmasından kasıt, belirli bir inanç sistemi penceresinden Kur’ân’ın anlaşılması ve bu anlamları bütün dünyaya aktaracak bir metni ortaya koymak ise, tercümanın takdirine ve yoruma açık bırakılan alanlar, metnin asıl mefhumunu

bozmayacaktır. Mukaddimede belirtildiği üzere eserin ortaya konmasındaki ana gaye, tefsir tarihinde selef-i sâlihîn metodunun terk edilmesi neticesinde ortaya çıkan sapkınlıkların ortadan kalkması için sahih, doğru ve sağlam olarak görülen selef-i sâlihînin Kur'ân'ı anlama metodunu benimsemektir. Amelde Hanbelî mezhebinin, itikadda genel olarak Ehl-i Sünnet'in ortak değerlerinin temsil edildiği eserde özellikle yüce Allah'ın isim ve sıfatlarının yorumlanmasında mezhepsel farklılığın ortaya çıktığı söylenebilir. Buna karşın Allah Teâlâ'nın sıfatlarının yorumlanmadan zâhiri anlamıyla kabul edilmesi sebebiyle, bu yaklaşımın farklı itikadi sistemlerde teşbihçi ve tecsimci bir anlayış olarak görülebileceği ve esere karşı mesafe konmasına sebep olabileceği beklenebilir.

Eseri kaleme alan kurum, derin ilmî izahlarla sözü uzatmadan Kur'ân-ı Kerîm'in mesajını ve yüce Allah'ın insanlara hitabının gayesini ortaya koymak üzere bir çalışma yapmıştır. Eserin ilmî bir heyet tarafından hazırlanmış olması, tek kişinin gözünden yüce Kitab'ı anlamlandırma çabasının topluma aktarılmasından daha değerli görülebilir. İlmî donanıma sahip kişilerden oluşmuş bir heyetin her bir üyesinin kendine özgü farklı bakış açılarıyla aynı konu etrafında bir araya gelmesi neticesinde hem toptancı bakış açısı sebebiyle gözden kaçabilecek noktaların bir üye tarafından fark edilebilmesi mümkün olabilecektir hem de genel geçer sayılabilecek şekilde toplumun büyük kesimince kabul görebilecek bir eserin ortaya konması mümkün olabilecektir. *et-Tefsîru'l-Müyesser* de bu yönüyle söz konusu özellikleri taşıyan bir eser olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla Kur'ân-ı Kerîm'in meâl ya da tefsiri ile ilgili yapılacak olan çalışmaların bireysel değil bu eserdeki gibi bir heyet tarafından yapılması isabetli olacaktır.

Hız çağı olarak isimlendirilen günümüzde Kur'ân muhataplarının ilk bakışta anlamakta zorlanacağı manaların kısa bir açıklamasının yapıldığı eserlerin bu üslubu pratik bir yöntem olması hasebiyle faydalıdır. Türkçe hazırlanan açıklamalı meâl formatı da aynı tür içerisinde değerlendirilebilir. Telifinde tercüme edilebilir temel bir metin ortaya koyma amacının güdülmesi eserin hedef kitlesinin farklı coğrafyalardaki değişik mezhep grupları olduğunu göstermektedir. Hâl böyle olunca aynı coğrafyadaki aynı mezhep mensuplarının dahi kaynaklarına müracaat etme ihtiyacı duyduğu bir metnin kaynaklarına diğer mezhep mensuplarınca daha fazla ihtiyaç hissedileceği âşikârdır. Dolayısıyla bu tür çalışmalarda görüşlerin iktibas edildiği kaynakların zikredilmesinin ayrıntılı bilgi sahibi olmak isteyen okuyucuya daha çok katkı sağlayacağı göz önünde bulundurulmalıdır.

Eserde âyetler tefsir edilirken haziflerin takdiri, garîb lafızların güncel bir dilde aktarımı gibi Kur'ân ilimlerinin kullanılması ile yetinilmeyip bunun yanında esbâbu nüzûle başvurulmakta ve rivâyet tefsiri metodu da kullanılmaktadır. Esasen *et-Tefsîru'l-Müyesser*'in bu yöntemi, Kur'ân meâllerinin hangi üslup ile kaleme alınması gerektiğine de ışık tutmaktadır. Zira Kur'ân muhataplarının, vahyin nüzûlünde cereyan eden hususları, nâsih ve mensûhu, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) yapmış olduğu açıklamaları, Kur'ân'ın ilk muhataplarının Kur'ân'dan anladıkları hususları bilmesi; eksik bilgi sebebiyle ortaya çıkabilen yanlış anlamladırmayı önleyecek bilgilere vb. ulaşabilmesi, Allah Teâlâ'nın Kur'ân'daki murâdını anlayıp onu hayata yansıtabilmek için oldukça önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- Âşıkkutlu, Emin. “Müttehem”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/226. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Ay, Mahmut. *Kur’ân Kıssalarını Siret Bağlamında Okumak -Hz. Musa Örneği-*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2. Basım, 2017.
- Aygün, Abdullah. “Tefsirlerin Rivayet ve Dirayet Ayrımının Sorunları”. *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/8 (01 Aralık 2015), 140-160.
- Bağdâdî, Abdülkâhir b. Tâhir b. Muhammed b. Abdillâh. *el-Fark beyne ‘l-fırak ve beyânu ‘l-fırkati ‘n-nâciye*. Beyrut: Dâru ‘l-Âfâki ‘l-Cedîde, 1977.
- Bebek, Adil. “Sûr”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 37/534-535. Ankara: TDV Yayınları, 2009.
- Begavî, Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes‘ûd b. Muhammed el-Ferrâ’. *Me‘âlimu ‘t-tenzîl*. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi ‘t-Turâsi ‘l- ‘Arabî, 1999.
- Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyn. *el-Câmi ‘u ‘l-muşannef fî beyâni Şu‘abi ‘l-îmân*. 14 Cilt. Riyad: Mektebetü ‘r-Rüşd li ‘n-Neşr ve ‘t-Tevzî‘, 2003.
- Boynukalın, Ertuğrul. “Makâsıdü ‘ş-şerîa”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 27/423-427. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Buhârî, ‘Abdulazîz b. Ahmed b. Muhammed ‘Alâuddîn el-Buhârî. *Keşfu ‘l-esrâr şerhu Usûli ‘l-Bezdevi*. 4 Cilt. Dâru ‘l-Kitâbi ‘l-İslâmî, ts.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl. *el-Câmiu ‘l-müsnedu ‘s-sahîhu ‘l-muhtesar min umûri Rasûlillâh sallallâhu aleyhi ve sellem min sünenihî ve eyyâmihî*. thk. Muhammed b. Züheyr b. Nâsır. 9 Cilt. Dâru Tavki ‘n-Necât, 2001.
- Bulut, Halil İbrahim. “Mûcize”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/350-352. İstanbul: TDV Yayınları, 2005.
- Cârim, Ali - Emin, Mustafa. *el-Belâğatu ‘l-vâdiha fî ‘l-beyân ve ‘l-me‘ânî ve ‘l-bedî‘*. thk. Kâsım Muhammed en-Nûrî. Dimaşk: Mektebetu Dâri ‘l-Fecr, 2014.
- Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Tarihi*. Ankara: Fecr Yayınları, 3. Basım, 2005.
- Cevherî, Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd. *Tâcü ‘l-luga sıhâhu ‘l-luga*. thk. Ahmed ‘Abdulgafûr ‘Attâr. Beyrut: Dâru ‘l-‘İlmi li ‘l-Melâyîn, 4. Basım, 1987.
- Çakan, İsmail Lütî. *Şekil ve Örneklerle Hadis Usûlü*. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 42. Basım, 2016.
- Çelik, İsmail (ed.). “Mecmû‘at ‘üs-sarf”. *Binâu ‘l-ef‘âl*. İstanbul: Şifa Yayınevi ve Matbaacılık, 2012.

- Çiçek, Mehmet Halil vd. *Tefsir Usulü*. ed. Ali Rıza Gül - Ali Karataş. İstanbul: Lisans Yayıncılık Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti., 2019.
- Dakr, Abdulğani. *Mu'cemu'l-kavâ'idî'l-'Arabîyye fî'n-nahv ve't-tasrîf*. Dimaşk: Dâru'l-Kalem, 2. Basım, 1993.
- Dâvûdî, Şemsüddîn Muhammed b. Alî b. Ahmed el-Mısırî. *Tabakâtu'l-müfessirîn*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.
- Demirci, Muhsin. *Tefsir Tarihi*. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 23. Basım, 2014.
- Demirci, Muhsin. *Tefsir Usûlü*. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 20. Basım, 2012.
- Dervîş, Muhyiddîn İbn Ahmed Mustafâ. *İ'râbu'l-Kur'ân ve beyânühû*. 10 Cilt. Humus: Dâru'l-İrşâd li's-Şuûni'l-Câmi'îyye, 4. Basım, 1995.
- Dihlevî, Ebû'l-Mecd Abdülhak b. Seyfiddîn b. Sa'dillâh ed-. *Mukaddime fî usûli'l-Hadîs*. thk. Selmân el-Hüseynî en-Nedvî. Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 2. Basım, 1986.
- Durmuş, İsmail. "Nahiv". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/300-306. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Durmuş, İsmail. "Transkripsiyon". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 41/306-308. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Ebû Zehra, Muhammed. *el-Mu'cizetü'l-kübrâ, el-Kur'ân*. Kâhire: Dâru'l-Fikri'l-'Arabî, ts.
- Erdoğan, Mehmet. *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ensar Neşriyat Ticaret A.Ş., 15. Basım, 2015.
- Fîruzâbâdî, Ebû't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed. *el-Kâmûsu'l-muhît*. thk. Mektebetu tahkîki't-turâs fî müesseseti'r-risâle. Beyrut: Müessesetu'r-Risâle li't-Tabâ'a ve'n-Neşr ve't-Tevzî', 8. Basım, 2005.
- Gezgin, Ali Galip. "Âyetler ve Sûreler Arasındaki Tenâsüb' ile 'Sûrelerin Tertîbinin Tenvîkiliği'nin Kur'ân'ın 'Metin İçi Bağlam'ı Açısından Önemi". *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 30 (31 Mart 2018), 1-47.
- Görgün, Tahsin. "Mukaddime". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/118-120. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Heyet. *et-Tefsîru'l-Müyesser*. Medine: Melik Fehd li Tabâ'ati'l-Mushafi's-Şerîf, 7. Basım, 2019. <https://epub.qurancomplex.gov.sa/issues/books/TafseerMuyassar/#>
- Heyet. *Tefsîru'l-Muyesser Kur'ân-ı Kerîm Meal Tefsiri*. çev. Mustafa Öztürk. 2 Cilt. İstanbul: Guraba Yayıncılık, 2016.

- Hulvânî, Muhammed Hayr. *el-Vâdih fî 'ilmi's-sarf*. Dimaşk: Dâru'l-Me'mûn li't-Turâs, 4. Basım, 1987.
- İbn Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî. *er-Red 'ale'l-cehmiyye ve'z-zenâdika*. thk. Sabri b. Selâme Şâhîn. Dâru's-Sebât li'n-Neşr ve't-Tevzî', 2003.
- 'İtr, Nûreddîn. *'Ulûmu'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Dimaşk: Matba'atu's-Sabâh, 6. Basım, 1996.
- İbn Fâris, Ebû'l-Huseyn Ahmed el-Kazvînî. *Mekâyîsu'l-lüga*. thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1979.
- İbn Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî. *Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*. thk. Şuayb Arnavut. 50 Cilt. Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 2008.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Sa'îd b. Hazm el-Endelûsî. *el-İhkâm fî usûli'l-ahkâm*. thk. Ahmed Muhammed Şakir. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Âfâki'l-Cedîde, ts.
- İbn Hişâm, Abdullah b. Yusuf b. Ahmed b. Abdullah İbn Yusuf Muhammed Cemaluddîn. *Katru'n-nedâ ve bellu's-sadâ*. thk. Abbâs Mustafa es-Sâlihî. Bağdâd: Dâru'l-Kitabi'l-'Arabî, 1986.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dimaşkî eş-Şâfiî. *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-'Azîm*. thk. Muhammed Hüseyin Şemsu'd-dîn. 9 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1419.
- İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed el-Cemmâilî el-Makdisî. *Lum'atu'l-i'tikâdi'l-hâdî ilâ sebîli'r-raşâd*. thk. Muhammed b. Sâlih 'Useymin. Riyad: Mektebetu Edvâi's-Selef, 3. Basım, 1995.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim ed-Dîneverî. *Te'vîlu müşkili'l-Kurân*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 2. Basım, 2007.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Cemâluddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî. *Lisânu'l-'Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sadr, 3. Basım, 1414.
- İbn Teymiyye, Ebû'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Abdisselâm b. Abdillâh b. Ebî'l- Kâsım b. Muhammed el-Harrânî. *Mecmû'u fetâvâ*. thk. Abdurrahmân b. Muhammed İbn Kasım. 33 Cilt. Medine: Mücemme'u'l-Melik Fehd li-Tabâ'ati Mushafi's-Şerîf, 1995.
- İbn Teymiyye, Ebû'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Abdisselâm b. Abdillâh b. Ebî'l- Kâsım b. Muhammed el-Harrânî. *Mukaddime fî usûli't-tefsîr*. Beyrut: Daru Mektebeti'l-Hayât, 1980.
- İbnu's-Salâh, Ebû 'Amr Osmân b. Abdîrrahmân Takıyyuddîn. *Mukaddimetu İbni's-Salâh*. thk. Nureddîn 'İtr. Beyrut: Dâru'l-Fikri'l-Mu'âsır, 1986.

- İsfahânî, Ebû'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb. *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân*. thk. Safvân Adnân ed-Dâvûdî. Beyrut: ed-Dâru's-Şamiyye, 1991.
- Kâfiyecî, Muhyiddin Ebû Abdillâh Muhammed b. Süleymân el-Hanefî. *Kitâbu't-taysîr fî kavâidi 'ilmi't-tafsîr*. çev. İsmail Cerrahoğlu. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2. Basım, 1989.
- Kandemir, M. Yaşar. "Müslim b. Haccâc". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/93-94. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Kârî, Ebû'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Sultân Muhammed. *Minehu'r-ravzi'l-ezher fî şerhi'l-Fıkhi'l-Ekber*. Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1998.
- Kattân, Mennâ' b. Halîl. *Mebâhis fî 'ulûmi'l-Kur'ân*. Mektebetu'l-Me'ârif li'n-Neşr ve't-Tevzî', 2000.
- Kelvezânî, Ebû'l-Hattâ Mahfûz b. Ahmed b. Hasan el-Hanbelî. *et-Temhîd fî usûli'l-fıkıh*. thk. Müfid Muhammed Ebû 'Umşe - Muhammed b. Ali İbn İbrâhîm. 4 Cilt. Mekke: Merkezu'l-Bahsi'l-İlmî ve İhyâi't-Turâsi'l-İslâmî - Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi, 1985.
- Mustafâ, İbrâhîm vd. *el-Mu'cemu'l-vesît*. Kâhire: Dâru'd-Da'vet, ts.
- Müslim, Ebû'l-Hasen Muslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nisâbü'rî. *el-Müsnedü's-sahîhu'l-muhtasar bi-nakli'l-'adl 'ani'l-'adl ilâ Rasûlillah (s.a.s.)*. thk. Muhammed Fuâd 'Abdulbâkî. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 1374/1955.
- Nesefî, Ebû'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullâh b. Ahmed b. Mahmûd. *Medâriku't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl*. thk. Yûsuf Ali Bedîvî. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, 1998.
- Nevevî, Ebû Zekerîyyâ Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref. *Mâ temessü ileyhi hâcetü'l-kârî li Sahîhi'l-İmâmi'l-Buhârî*. thk. Ali Hasan Ali Abdulhamîd. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1405.
- Okumuş, Mesut. "Mubhemâtu'l-Kur'ân". *Tefsir El Kitabı*. ed. Mehmet Akif Koç. 386-389. Ankara: Grafiker Yayınları, 2. Basım, 2014.
- Ömer, Ahmed Muhtar. *Mu'cemu'l-lugati'l-'arabiyyeti'l-mu'âsıra*. Kâhire: Âlemu'l-Kütüb, 2008.
- Ömerî, Ahmed Cemâl. *Dirâsât fî't-tefsîri'l-mevdû'î li'l-kasasi'l-Kur'ânî*. Kâhire: Mektebetu'l-Hancî, 1986.
- Özek, Ali vd. *Kur'ân-ı Kerîm ve Türkçe Açıklamalı Meâli*. Medine: Melik Fehd li Tabâ'ati'l-Mushafi's-Şerîf, 2018.
- Özervarlı, M. Sait. "Selefiyye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 399-402. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.

- Öztürk, Mustafa. "Meâl". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. EK-2/205-207. Ankara: TDV Yayınları, 2019.
- Râzî, Ebû Abdillâh Zeynuddîn Muhammed b. Ebî Bekir b. Abdilkâdir. *Muhtârû's-Sihâh*. thk. Yûsuf eş-Şeyh Muhammed. Beyrut: el-Mektebetü'l-'Asriyye, 5. Basım, 1999.
- Sâbûnî, Muhammed Alî. *et-Tibyân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*. İstanbul: İsmailağa Yayınevi, 2. Basım, 2021.
- Sicistânî, Ebû Dâvud Süleymân İbnü'l- Eş'as el-Ezdî. *Sünenü Ebî Dâvud*. 4 Cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-'Asriyye, ts.
- Subkî, Tâcuddîn Abdulvehhâb İbn Takiyyiddîn. *Tabakâtu's-şâfi'iyeti'l-kübrâ*. thk. Mahmûd Muhammed Tanahî - Abdulfettâh Muhammed Hulv. 10 Cilt. Hicr li't-Tabâ'a ve'n-Neşr ve't-Tevzî', 1413.
- Süyûtî, Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî eş-Şâfi'î. *el-İtkân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Ebû'l-Fazl İbrâhîm. 4 Cilt. el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Âmme li'l-Kitâb, 1974.
- Şa'râvî, Muhammed Mütevellî. *Mevsû'atu mu'cizâti'n-Nebî*. Kâhire: el-Mektebetü't-Tevfîkiyye, ts.
- Şâtîbî, İbrahim b. Mûsâ. *el-Muvâfakât*. thk. Ubeyde Meşhûr b. Hasan Âl-i Selmân. Dâru İbn 'Affân, 1997.
- Şehristânî, Ebû'l-Feth Muhammed b. Abdilkerîm b. Ebî Bekr Ahmed. *el-Milel ve'n-nihâl*. 3 Cilt. Müessesetü'l-Halebî, ts.
- Şengül, İdris. "Kıssa". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 498-501. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Mülî el-Bağdâdî. *Câmi'u'l-beyân fî te'vîli'l-Kur'ân*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir. 24 Cilt. Müessesetü'r-Risâle, 2000.
- Takiyy Osmânî, Muhammed. *Tekmiletü fethi'l-mülhim bi şerhi sahîhi'l-imâm Müslim b. el-Haccâci'l-Kuşeyrî*. Pakistan: Mektebetü Dâri'l-'Ulûm Karatşî, ts.
- Tayyâr, Mûsâid b. Süleymân b. Nâsır. *et-Tefsîru'l-lügavî li'l-Kur'ânî'l-Kerîm*. Dâru İbni'l-Cevzî, 2011.
- Tirmizî, Muhammed b. İsâ b. Sevra b. Mûsâ b. Dahhâk. *el-Câmiu'l-kebîr*. thk. Beşşâr 'Avvâd. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1998.
- Üzüm, İlyas. "Mezheb". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 526-632. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Üzüm, İlyas. "Şîa". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 116-120. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

- Yavuz, Yusuf Şevki. “Cemel Vak‘ası (Kelâm)”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7/321-322. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Yavuz, Yusuf Şevki. “Hidâyet”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 17/473-477. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur‘an Dili*. haz. Asım Cüneyd Köksal, Murat Kaya. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2021.
- Yılmaz, Mehmet Faik. “Münâsebâtü’l-â-yât ve’s-süver”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 568-570. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Zehebî, Muhammed es-Seyyid Hüseyin. *et-Tefsîr ve’l-müfessirûn*. 3 Cilt. Kahire: Mektebetu Vehbe, ts.
- Zemahşerî, Ebûl-Kâsım Mahmûd b. ‘Amr b. Ahmed. *Esâsu’l-belâga*. thk. Muhammed Bâsil Uyûn es-Sûd. 2 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, 1998.
- Zencânî, Mahmûd b. Ahmed b. Mahmûd Ebû’l- Menâkıb Şihâbuddîn. *Tahrîcu’l-furû‘ ‘âle’l-usûl*. thk. Muhammed Edîb Sâlih. Beyrut: Müessesetu’r-Risâle, 2. Basım, 1978.
- Zerkeşî, Ebû Abdillâh Bedru’d-dîn Muhammed b. Abdillâh b. Bahâdır. *el-Burhân fî ‘ulûmi’l-Kur‘ân*. thk. Muhammed Ebû’l-Fadl. 4 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Ma’rife, 1957.
- Zeydân, Abdulkerîm. *el-Müstefâd min kasası’l-Kur‘ân li’d-da‘veti ve’d-du‘ât*. 2 Cilt. Beyrut: Müessesetu’r-Risâle, 1998.
- Zühaylî, Muhammed Mustafa. *el-Vecîz fî usûli’l-fikhi’l-İslâmî*. 2 Cilt. Dimaşk: Dâru’l-Hayr li’t-Tabâ‘a ve’n-Neşr ve’t-Tevzî‘, 2. Basım, 2006.
- Zürkânî, Muhammed Abdulazîm. *Menâhilu’l-irfân fî ‘ulûmi’l-Kur‘ân*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-‘Arabî, 1995.